

PROGRAMA IR TEZĖS
GLOBALŪS IŠŠŪKIAI IR ATEITIES VISUOMENĖS
XVI Lietuvos sociologų draugijos konferencija
2024 m. lapkričio 15–16 d.
Vilniaus universitetas

Filosofijos
fakultetas

LIETUVOS
SOCIOLOGŲ
DRAUGIJA

LMT
Lietuvos mokslo taryba

XVI nacionalinė Lietuvos sociologų draugijos konferencija

GLOBALŪS IŠŠŪKIAI IR ATEITIES VISUOMENĖS

2024 m. lapkričio 15–16 d.
Vilniaus universitetas

Programa ir tezės

16th Conference of the Lithuanian Sociological Association

GLOBAL CHALLENGES AND FUTURE SOCIETIES

November 15–16, 2024
Vilnius University

Program and Abstracts

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA
2024

Konferencijos mokslinis ir organizacinis komitetas:

Arūnas Poviliūnas, komiteto pirmininkas
Diana Janušauskienė
Irma Budginaitė-Mačkinė
Dalia Čiupailaitė-Višnevskā
Dovilė Galdauskaitė
Ingrida Gečienė-Janulionė
Agnė Girkontaitė
Karolis Jonutis
Jūratė Litvinaitė
Gintė Martinkėnė
Zenonas Norkus
Milda Pivoriūtė
Daumantas Stumbrys
Tadas Šarūnas
Rima Žilinskaitė

Leidinio sudarytojai:

Dalia Čiupailaitė-Višnevskā, Dovilė Galdauskaitė, Arūnas Poviliūnas,
Zenonas Norkus, Irma Budginaitė-Mačkinė, Milda Pivoriūtė

Konferencijos organizatoriai:

Lietuvos sociologų draugija ir Vilniaus universiteto Filosofijos fakultetas

Konferencijos rėmėjai:

Lietuvos mokslo taryba

Finansinę paramą suteikė
Lietuvos mokslo taryba (LMTLT),
sutarties Nr. S-ACO-24-23

Leidinio viršelis:

Linas Jakučionis, Milda Pivoriūtė,
dirbtinis intelektas (Adobe Illustrator teksto keitimo į vaizdą generatorius)

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

ISBN 978-609-07-1106-4 (skaitmeninis PDF)
<https://doi.org/10.15388/XVI-Sociol-konf.2024>

Copyright © 2024 [Authors]. Published by Vilnius University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence,
which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original
author and source are credited.

TURINYS

Ižanga | 5

KONFERENCIJOS PROGRAMA | 6

SANTRAUKOS | 16

1. Paralelinių pranešimų sesija | 16

- 1.1. Socialinės transformacijos naujų technologijų kontekste | 17
- 1.2. Tvarių miestų kūrimas(is): nauji sociologinės urbanistikos tyrimai | 22
- 1.3. Gyvenimo būdas, priklausomybės ir socialiniai judėjimai globaliomis sąlygomis | 27
- 1.4. The emancipatory nature of modern technologies for people with disabilities – challenges for social policy | 34

2. Paralelinių pranešimų sesija | 40

- 2.1. Šiuolaikinis švietimas: aktualūs įtraukties ir įvairovės iššūkiai | 41
- 2.2. Globalūs iššūkiai ir lokali politika: Lietuvos savivaldybių tarybų narių nuostatos, politiniai prioritetai ir veikla | 46
- 2.3. Senoji (LDK) ir modernioji Lietuva: nauji istorinės sociologijos ir socialinės-ekonominės istorijos tyrimai | 51
- 2.4. Tautiniai-etniniai santykiai ir tapatumai: lokalios ir globalios sociologinės perspektyvos | 57
- 2.5. Lietuviškos migracijos ir politikos sociologijos sankirtos | 62

Plenarinė diskusija: „HSM mokslo tyrimų infrastruktūros (MTI) ekosistemos ypatumai ir galimybės“ | 68

3. Paralelinių pranešimų sesija | 69

- 3.1. Demokratija ir valdysena: globalizacijos ir transnacionalizacijos iššūkiai | 70
- 3.2. Sociologijos savirefleksija: istorija ir metodologiniai klausimai | 76
- 3.3. Globalių rizikų konstravimas ir valdymas | 81
- 3.4. Lietuvos moterų patirtys ir feminizmo ištakos pereinamuoju laikotarpiu (1991–2004) | 87
- 3.5. Nauji darbo ir profesijų sociologijos tyrimai | 91

Ižanga

Per tuos kelerius metus, kai Nacionalinė sociologų konferencija apsuko ratą po Lietuvą ir, aplankiusi įvairius šalies universitetus ir Lietuvos socialinių tyrimų centrą, sugrįžo į Vilniaus universitetą, įvyko daug svarbių sociologijai pokyčių. Netrukus įsisukusi COVID-19 pandemija atskleidė virusų galias ir mokė, kaip gyventi su virusų pasauliu. Trečius metus kaimynystėje vykstantis karas ne tik išaugino imigraciją, bet ir iškėlė naujų uždavinių nacionaliniam saugumui, kuris turi ir socialinę dimensiją. Stiprėjančiam ūkiui reikia daugiau darbo jėgos, kartu auganti gerovė vis labiau traukia atvykėlius iš svetur.

Šie globalūs iššūkiai arba „tikro gyvenimo“ problemos yra kompleksinės, daugiamatės ir aktualizuoja socialinių mokslų metodologijos pokyčius, kai sociologinius tyrimus vis dažniau papildo tarpdisciplininiai ir transdisciplininiai tyrimai. Jei tarpdisciplininių tyrimų atveju bendradarbiauja įvairių mokslų sričių ir kryptių mokslininkai, tai populiarėjančio transdisciplininio tyrimo atveju kuriamos procedūros, kaip į žinojimo generavimą įtraukti įvairių interesų grupių atstovus. Šiems pokyčiams reikia naujos mokslo komunikacijos, mokslo biurokratų žodžiais sakant, „atviro mokslo“.

Su visais šiais pokyčiais glaudžiai susijęs naujų globalaus pobūdžio mokslinių tyrimų institucijų, papildančių mokslo lauką, atsiradimas. Tai palyginti daug investicijų reikalaujančios europinės ir nacionalinės mokslinių tyrimų infrastruktūros, kurios atneša metodologinių naujovių ir generuoja daug duomenų, atveriančių galimybę lyginti Lietuvą su kitomis šalimis ir matyti, kaip Lietuva dreifuoja globaliu požiūriu. Šioms naujoms mokslo institucijoms tam, kad būtų geriau panaudotas jų potencialas, reikia naujų kompetencijų bei dar intensyvesnės ir platesnės tinklaveikos ir su kolegomis mokslininkais, ir su viešosios politikos atstovais.

Visa tai turint omenyje, akivaizdu, kad XVI nacionalinė Lietuvos sociologų draugijos konferencija „Globalūs iššūkiai ir ateities visuomenės“ vyksta pačiu laiku. Tikimės, kad, pristatydami per praėjusius metus atliktus tyrimus, konferencijos dalyviai nepamirš ir šių globalių klausimų, kuriuos svarstant ryškės ir Lietuvos visuomenės ateities scenarijų kontūrai.

Arūnas Poviliūnas,

konferencijos mokslinio ir organizacinio komiteto pirmininkas

Konferencijos programa

Lapkričio 15 d.

11:00–12:00

Aula Parva
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

Registracija

12:00–13:00

Aula Parva
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

Konferencijos atidarymas, sveikinimo žodžiai ir Lietuvos sociologų draugijos apdovanojimai

Dalyviai: Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universiteto rektorius),
Jonas Dagys (Filosofijos fakulteto dekanas), Diana Janušauskienė
(Lietuvos sociologų draugijos prezidentė)
Moderatorė: Irma Budginaitė-Mačkinė (VU FSF Sociologijos
katedros vedėja)

13:00–14:30

Aula Parva
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

Plenarinis pranešimas

Is sociology in crisis?

Geoffrey Pleyers, Tarptautinės sociologų asociacijos prezidentas,
Université Catholique de Louvain

14:30–15:15

VU Mažosios aulos kavinė
(prie Šv. Jonų bažnyčios,
Universiteto g. 3)

Kava ir pokalbiai

15:15–17:15

I Paralelinių pranešimų sesija

Aula Parva
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

1.1. Socialinės transformacijos naujų technologijų kontekste

Moderuoja: Rima Žilinskaitė (VU)

Gražina Rapolienė (LSMC), Goda Marija Steponavičiūtė (VU),
Margarita Gedvilaitė-Kordušienė (Vilnius Tech)

*Internetinis bendravimas vyresnių informacinių komunikacinių
technologijų naudotojų požiūriu*

Linus Jakučionis (VU)

Ar mylėsime (es) su humanoidiniais robotais?

Ignas Kalpokas (VDU)

Sintetinė kultūra ir generatyvinis suverenumas

Leonardas Marcinkevičius (KTU)

*Išteklių ribotumas ir technologinė pažanga: ar socialiniai mokslai nebeteks
prasmės?*

Arvydas Virgilijus Matulionis (LSMC)

Dirbtinio intelekto raidos perspektyvos

Senato aud.
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

1.2. Tvarių miestų kūrimas(is): nauji sociologinės urbanistikos tyrimai

Moderuoja: Dalia Čiupailaitė-Višnevskė (VU)

Viktorija Baranauskienė (VU, LSMC)

*Ar XXI a. globalių procesų ryškštė – demografiniai pokyčiai
besitraukiančioje šalyje?*

Paulina Budrytė (KTU), Ramunė Miežanskienė (KTU)

Establishing Trust in Urban Development

Jurgita Jurkevičienė (KTU)

*Jaunimas miesto viešosiose erdvėse: preferencijos, poreikiai ir tvarūs
sprendimai*

Tadas Šarūnas (KU, VU)

*Būstas kaip simbolinis kapitalas: arba ko (niekada) nerasime „duomenų
ežero“ dugne?*

Jonė Vitkauskaitė-Ramanauskienė (KTU)

Ipročių keitimas: elgesio keitimo technikos tvariam judumui skatinti

238 aud.
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

**1.3. Gyvenimo būdas, priklausomybės ir socialiniai judėjimai
globaliomis sąlygomis**

Moderuoja: Dovilė Galdauskaitė (VU)

Morta Vidūnaitė (VDU, Groningeno universitetas)

*Ar tradicinė religija turi ateitį? Lietuvos evangelikių liuteronių (iš)
gyvenamos religijos, agentyvumo ir lyderystės atvejis*

Benediktas Gelūnas (VDU)

*Kas yra su vyrais ir kompiuteriniais žaidimais? Išvalgos iš naratyvinių
interviu apie problemiškus įpročius.*

Rūta Pelikšienė (KTU)

Sociologija ir veganizmas: sisteminės literatūros apžvalgos rezultatai

Daumantas Stumbrys (VDU, LSMU), Ilona Tamutienė (VDU, LSMU)

*Alkoholis ir smurtas artimoje aplinkoje: išvalgos apie pirmuosius smurto
orderio taikymo Lietuvoje rezultatus*

Ilona Tamutienė (VDU), Daumantas Stumbrys (VDU)

*Alkoholio žalos problematizavimas: kliūtys ir galimybės įtraukti alkoholio
žalą kitiems į nacionalinės alkoholio politikos darbotvarkę Lietuvoje*

Arūnas Acus (KU), Eglė Sabonienė (Lietuvos probacijos tarnyba)

*Intervencinė programa kaip smurto artimoje aplinkoje mažinimo
strateginė prieiga*

239 aud.
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

**1.4. The emancipatory nature of modern technologies for people
with disabilities – challenges for social policy**

Moderuoja: Tomasz Kasprzak (USil)

Jakub Niedbalski (UŁ)

*Technology Aids and Their Role in Everyday Life from the Perspective of
Parents of People with PIMD*

Dorota Żuchowska-Skiba (AGH University)

*The Impact of Modern Technologies on the Employment and Working
Conditions of People with Disabilities in Poland*

Eglė Šumskienė (VU), Simona Aginskaitė (Lithuanian Disability Forum)

*Bias in the Machine: How Artificial Intelligence Perpetuates Ableism in
Society*

Joanna Sztobryn-Giercuszkiewicz (UŁ)

Bridging the Designer-User Gap: The role of disability awareness in the design of ICT tools for (and about) disability

Salomėja Karasevičiūtė (KK)

Future scenarios of people with disabilities in the perspective of modern technologies

Aleksandra Czarnota (USil), Jakub Bucko (USil)

Accessibility of higher education websites in the light of WCAG 2.1 guidelines in Poland and Lithuania: research report

17:15–17:30

Petrauka

Registracija į Lietuvos sociologų draugijos narių susirinkimą

17:30–18:30

Aula Parva

(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

Lietuvos sociologų draugijos narių susirinkimas

18:30–22:00

VU Mažosios aulos

kavinė

(prie Šv. Jonų bažny-
čios, Universiteto g. 3)

Furšetas

Lapkričio 16 d.

9:00–11:00	II Paralelinių pranešimų sesija
Aula Parva (Universiteto g. 3, centriniai VU rūmai)	2.1. Šiuolaikinis švietimas: aktualūs įtraukties ir įvairovės iššūkiai Moderuoja: Agnė Girkontaitė (VU) Daiva Bartušienė (VDU) <i>Įtraukusis aukštasis mokslas: neuroskirtingų medicinos studentų diagnostės ats(is)kleidimo patirtys</i> Kornelija Čepytė (LSMC) <i>Mokinių etninė įvairovė mokyklose lietuvių mokomąja kalba: kasdieninės patirtys, (ne)įtraukties praktikos ir mokinių identitetai</i> Vida Česnuitytė (MRU), Brigita Kairienė (MRU) <i>Transnacionalinių šeimų socialinė įtrauktis Lietuvoje: Ukrainos karo pabėgėlių vaikų atvejais</i> Matas Petrokaitis (VU) <i>Būti „tikru berniuku“: homoseksualių vyrų vidurinės mokyklos patirtys</i> Reda Adomaitienė (VU), Lijana Stundžė (VU), Aurelija Novelskaitė (VU) <i>Lyties perspektyvos integravimo iššūkiai akademinėje aplinkoje</i>
238 aud. (Universiteto g. 3, centriniai VU rūmai)	2.2. Globalūs iššūkiai ir lokali politika: Lietuvos savivaldybių tarybų narių nuostatos, politiniai prioritetai ir veikla Moderuoja: Viktorija Baranauskienė (VDU) Viktorija Baranauskienė (VDU), Jurga Bučaitė-Vilkė (VDU), Inga Gaižauskaitė (VDU), Aistė Lazauskienė (VDU), Ieva Dryžaitė (VDU), Viktoras Andrejevas (VDU) <i>Vietos politikų vaidmens kaita vietos demokratijos lygmeniu: savivaldybių tarybų narių apklausa Lietuvoje</i> Viktorija Baranauskienė (VDU), Jurga Bučaitė-Vilkė (VDU) <i>Miestų ir periferinių regionų savivaldos tarybos narių požiūrių į vietovės problemas, vietinę politiką ir demokratiją panašumai ir skirtumai</i> Ieva Dryžaitė (VDU) <i>Ar ekonominė plėtra, kaip dominuojanti politinė strategija, yra pakankama šiuolaikiniame pasaulyje? Demokratijos grėsmės, prekariškumas ir savivaldybių tarybų narių prioritetai</i>

Inga Gaižauskaitė (VDU), Viktorija Baranauskienė (VDU)
(Ne)pasitikėjimo ryšių kūrimas vietos savivaldos lygmeniu: savivaldybių tarybų narių nuostatos

Viktoras Andrejevas (VDU)
Viešosios paslaugos Lietuvos savivaldoje demografinių pokyčių kontekste: galios santykių lauko analizė

239 aud.
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

2.3. Senoji (LDK) ir modernioji Lietuva: nauji istorinės sociologijos ir socialinės-ekonominės istorijos tyrimai

Moderuoja: Arūnas Poviliūnas (VU)

Nerijus Babinskas (VU)
Ankstyvoji Lietuva ikikapitalistinių gamybos būdų tipologijos požiūriu: tarp ankstyvojo feodalizmo ir „grobuoniškos“ valstybės

Mantas Bureika (VU)
Institucinės ir ekonominės raidos ryšys LDK (1245–1569 m.)

Mantas Šikšnianas (VG ŽIM, VU)
Apsirūpinimo maistu ir darbo sričių pokyčiai nacistinės Vokietijos okupuotoje Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Baltarusijoje

Adomas Klimantas (OU)
Prarastieji vakarai: Baltijos šalių ekonomika 1913–2023 m. Kokie buvome ir kokie galėjome būti?

Nerija Putinaitė (VU)
Gedulo emocijų modernizacija sovietinėje Lietuvoje: politinės nuostatos ir visuomenės atsakas

Zenonas Norkus (VU), Aelita Ambrulevičiūtė (VU),
Jurgita Markevičiūtė (VU)
Kada Lietuva prarado energetinį atsparumą ir ar galėtų jį atgauti?

Senato aud,
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

2.4. Tautiniai-etniniai santykiai ir tapatumai: lokalios ir globalios sociologinės perspektyvos

Moderuoja: Audronė Telešienė (KTU)

Vidmantas Vyšniauskas (LSMC)
Etninio ir vietos identitetų sąveika skirtingų kartų Šalčininkų rajono tautinių mažumų gyventojų gyvenimo istorijose

Jolanta Kuznecovienė (LSMU)
Globali Lietuva ir (pra)randanti lietuviškumą diaspora. Kazachstano atvejis

Agnė Egertė (LSMC)

Lyties ir pilietybės sankirta mišrių santuokų modeliuose: tendencijos ir dinamika Lietuvoje

Dainius Genys (VDU), Daiva Kuzmickaitė (VDU), Emilija Pundziutė-Gallois (VDU)

Naujųjų posovietinių bendruomenių gijos Lietuvoje: tarpkultūrinės draugystės galimybė

Aida Savicka (LKTI)

Kultūrinės tapatybės ir bendruomeniškumo išsaugojimas globalizacijos kontekste: Dainių ir šokių šventės vaidmuo šiuolaikinėje Lietuvoje

201 aud.
(Universiteto g. 9,
FSF)

2.5. Lietuviškos migracijos ir politikos sociologijos sankirtos

Moderuoja: Karolis Jonutis (VU)

Gintarė Pocė (VDU)

Saugumo paieškos: išvykusių ir atvykusių į Lietuvą LGBTIQ+ migrantų naratyvai

Greta Skubiejūtė (MRU)

Vienų motinų šeimų emigracija

Ivan Trunov (VU)

Lietuvos gyventojų imlumo kraštutinio dešiniojo populizmo diskursui potencialas

Kęstutis Grumodas (VU)

Priimti kūnai, atstumti kūnai: migracijos įrėminimo skirtumai Lietuvos žiniasklaidoje

Evelina Juchnevičiūtė (VDU)

„Prigimtinės šeimos“ gynimas Lietuvoje: lytinis nacionalizmas ir familizmas dešiniųjų populistų diskurse

Sevket Benhur Oral (VDU)

Beyond the Limits of Human Nature: A Critique of Prometheanism and the Technological Re-engineering of Existence

11:00–11:30

VU Mažosios aulos
kavinė

(prie Šv. Jonų bažny-
čios, Universiteto g. 3)

Kava ir pokalbiai

11:30–13:30

Plenarinė diskusija

Aula Parva
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

HSM mokslo tyrimų infrastruktūros (MTI) ekosistemos ypatumai ir galimybės

Pranešimai:

Darius Žeruolis (LR Vyriausybė)

Viešoji politika ir socialiniai mokslai

Giedrius Viliūnas (LMT)

Naujasis MTI kelrodis ir HSM ekosistemos ypatumai

Diskusijos dalyviai: Darius Žeruolis (LR Vyriausybė), Giedrius Viliūnas (LMT), Aušra Maslauskaitė (LSMC, VDU), Aurelija Stelmokienė (VDU), Audronė Telešienė (KTU), Antanas Kairys (VU), Ainė Ramonaitė (VU)
Moderatoriai: Arūnas Poviliūnas (VU) ir Rūta Žiliukaitė (VU)

13:30–14:30

**VU Mažosios aulos
kavinė**
(prie Šv. Jonų bažny-
čios, Universiteto g. 3)

Užkandžių pertrauka

14:30–16:30

III Paralelinių pranešimų sesija

Aula Parva
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

3.1. Demokratija ir valdysena: globalizacijos ir transnacionalizacijos iššūkiai

Moderuoja: Ingrida Gečienė-Janulionė (VU)

Ineta Simonaitė (KTU)

Ateities visuomenės kūrėjai: piliečių mokslo vaidmuo ir piliečių motyvacija sprendžiant globalius iššūkius

Vidas Vilčinskas (KTU), Inga Popovaitė (KTU), Florian Rabitz (KTU)

Paraleliniai ryšiai ir transnacionalizacija JT kosmoso valdyme

Karolis Dambrauskas (LSMC, VU)

Suatsakomybinimas savivaldos ir centrinės valdžios santykiuose kriziniais laikotarpiais

Jūratė Imbrasaitė (VDU, LNMMB)

Piliečių demokratijos sampratų konfigūracijos Lietuvoje: latentinė klasių analizė

Kęstutis Šapoka (LKTI)

Socialinė transklasė: socialinio ir kultūrinio transversalumo samprata ir jos recepcija analizuojant sovietinės ir nepriklausomos Lietuvos socialinę klasinę struktūrą

Simona Ščerbinskaitė (LSMC), Viktorija Baranauskienė (LSMC)

Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo portretas

238 aud.
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

3.2. Sociologijos savirefleksija: istorija ir metodologiniai klausimai

Moderuoja: Liutauras Kraniauskas (KU)

Agnieška Avin Ileri (LSMC)

Kiek „radikali“ galėtų būti Lietuvoje radikalioji etnografija? Kokybinių tyrimų iššūkiai ir galimi ateities scenarijai

Anna Lipnevič (LSMC)

Lietuvos sociologija – kuriame istoriją, bet ar ją deramai fiksuojame?

Giedrė Plepytė-Davidavičienė (LSMC)

Po kauke: tyrėjo emocinis darbas ir jo įtaka kokybiniam tyrimui

Ainė Ramonaitė (VU)

Vertybinis nenuoseklumas ar respondentų „chaltūrinimas“? Panelinės apklausos atsakymų (ne)sutapimų analizė

Veronika Žvirblė (LSMC)

Kaip sociologiškai tirti žemės meną?

239 aud.
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

3.3. Globalių rizikų konstravimas ir valdymas

Moderuoja: Gintė Martinkėnė (VU)

Vigilija Žiūraitė (VDU), Mindaugas Norkevičius (VDU)

Globalių rizikų ir diskursų raiška Lotynų Amerikos regione

Audronė Telešienė (KTU), Aistė Balžekienė (KTU)

Erdvinio atsparumo teorinių priėgų naudojimo struktūra ir dinamika rizikos ir krizių tyrimuose: scientometrinių analizė

Eglė Vileikienė (LR VRM)

Ar geopolitinės grėsmės keičia Lietuvos gyventojų saugumo suvokimą?

Paulina Budrytė (KTU)

Spatial Social Vulnerability Mapping: A Case Study of Lithuania

Rima Prosevičiūtė (KTU)

Klimato kaitos keliamų pavojų visuomenės sveikatai valdymo Lietuvoje vertinimas

Daiva Janavičienė (LNMMB)

Grožinės literatūros skaitymo įprasminimas globalių krizių laikotarpiu

Senato aud.
(Universiteto g. 3,
centriniai VU rūmai)

3.4. Lietuvos moterų patirtys ir feminizmo ištakos pereinamuoju laikotarpiu (1991–2004)

Moderuoja: Jovilė Ulinskaitė (VU)

Rasa Navickaitė (VU)

Lietuviškojo feminizmo balansavimas tarp progresyvių ir konservatyvių vertybių dešimtajame dešimtmetyje: M. Gimbutienės idėjų recepcijos atvejis

Eglė Kačkutė (VU)

Lietuvių kalbos perdavimas diasporoje – nematoma ir neįvertinta pilietinė funkcija

Jorūnė Linkevičiūtė (Kembridžo universitetas)

Lietuviškojo feminizmo istorija: tarp „moterų klausimo“ ir lyčių lygybės

Gražina Bielousova (VU, VDU)

Feministinės lokalizacijos klausimai pirmosios kartos feminizme Lietuvoje: Vakarų teorijų adaptavimas posovietiniame kontekste

201 aud.
(Universiteto g. 9,
FSF)

3.5. Nauji darbo ir profesijų sociologijos tyrimai

Moderuoja: Milda Pivoriūtė (VU)

Kamilė Baltrušaitytė (VU), Milda Pivoriūtė (VU)

Darbas su mirusiaisiais: margo darbuotojų atvejis

Sarmitė Mikulionienė (LSMC), Julija Moskvina (LSMC)

Kartų skaitmeninė atskirtis darbo rinkoje: giluminė analizė

Laima Okunevičiūtė-Neveauskienė (LSMC), Arūnas Pocius (LSMC)

Kartų kaita ir integracijos pokyčių skirtumai Lietuvoje

Artūras Sas (VU), Miroslavas Seniutis (VU), Valentas Gružas (VU)

Etiškas didžiųjų kalbos modelių pritaikymas socialinio darbo praktikoje

Agota Vaitkienė (LSMC)

Lytinės diskriminacijos patirtys Lietuvos medicinos rezidentūroje: kokybinio tyrimo 2021–2024 metų rezultatų aptarimas

Jolita Junevičienė (LSMC), Laimutė Žalimienė (LSMC)

Moterų darbas pagyvenusių žmonių globos sektoriuje: profesinis pasirinkimas ar visuomenės primestas vaidmuo?

Santraukos

1. Paralelinių pranešimų sesija

1.1. Socialinės transformacijos naujų technologijų kontekste

Internetinis bendravimas vyresnių informacinių komunikacinių technologijų naudotojų požiūriu

Gražina Rapolienė (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Goda Marija Steponavičiūtė (Vilniaus universitetas)

Margarita Gedvilaitė-Kordušienė (Vilnius Tech)

Tyrimai rodo, kad informacinių komunikacinių technologijų (IKT) naudojimas, ypač komunikacijos tikslais, gali turėti teigiamą įtaką vyresnio amžiaus asmenų emocinei sveikatai ir subjektyviai gyvenimo kokybei. Vis dėlto vyresni žmonės Lietuvoje menkai naudojami internetinio bendravimo galimybėmis. Šiame straipsnyje analizuojamas vyresnio amžiaus IKT naudotojų požiūris į bendravimą internete. Tyrimo duomenis sudaro 36 interviu su vyresniais IKT naudotojais, atlikti 2022 metais. Tyrimo rezultatai susiję su teoriniu technologijų priėmimo modeliu – pastebima, kad vyresnio amžiaus asmenys laikosi teigiamų nuostatų internetinio bendravimo atžvilgiu tais atvejais, kai įžvelgia jo naudą. Kita vertus, išreiškiama kritika tiek viešajai, tiek asmeninei internetinei komunikacijai. Baiminamasi, kad internetinio bendravimo populiarėjimas kelia pavojų gyvam bendravimui, yra pernelyg įtraukus ir imlus laikui. Išryškėjo internalizuoto amžizmo nuostatos, kad toks bendravimo būdas tinkamesnis jaunimui. Tyrimo rezultatai atliepia ir medijų turtingumo teoriją: vyresni IKT naudotojai pabrėžia gyvo bendravimo, kaip turtingiausio komunikacijos būdo, nepakeičiamumą.

Ar mylėsime(s) su humanoidiniais robotais?

Linas Jakučionis (Vilniaus universitetas)

Tobulėjant technologijoms, jos vis labiau skverbiasi į mūsų gyvenimą, nė vieno iš mūsų nebestebina prietaisų įvairovė mūsų namuose. Mūsų buitis nebeįsivaizduojama be technologinių prietaisų, kurie turi tam tikrą savarankiškumą – siurbliai robotai, kurie tam tikru metu pradeda savo darbus ir dažnai linksmina arba gąsdina naminius gyvūnus, programuojami kavos aparatai, kad tik prabudus lauktų puodelis kavos. Buityje nesibodime naudoti įrenginių, kurie yra susieti su internetu ir, mums panorėjus, jie gali pateikti atsakymus į užduotus klausimus – Amazon „Alexa“ ir Apple „Siri“.

Tačiau yra dar viena labai sparčiai tobulėjanti technologijų šaka – robotai ir dirbtinis intelektas (DI). Šioje vietoje reikia pabrėžti, kad kalbama ne apie robotus, naudojamus pramonėje, kurių funkcijos yra apribotos. Čia kalba sukasi apie robotus, kurie turi žmogišką išvaizdą – vadinamieji humanoidai. Humanoidinis robotas – dirbtiniu būdu skurtas robotas, įveikęs Turingo testą, turintis žmogaus pavidalą ir savybių, galintis vaikščioti dviem kojomis, atlikti užduotis naudodamasis abiem rankomis bei galintis palaikyti visapusišką pokalbį. Šis apibrėžimas nėra oficialus, bet, autoriaus nuomone, jis labiau atskleidžia humanoido sampratą ir vaizdą, koks jis bus ateityje.

Svarbu pabrėžti, kad šiuo tyrimu nesiekama išsiaiškinti, kaip atrodyt humanoidai, ką jie galės ar ko negalės daryti mūsų visuomenėje, šis tyrimas yra skirtas išsiaiškinti, kokia yra Lietuvos visuomenės nuomonė apie seksualinius ir romantinius santykius su humanoidiniais robotais.

Pranešimas paremtas 2022 m. Lietuvoje vykdytu žvalgomoju tyrimu apie romantinius ir seksualinius santykius su humanoidiniais robotais. Tyrimo rezultatai atskleidžia nevienodą požiūrį į šiuos santykius. Seksualiniai santykiai su humanoidais nebėra tabu, kitaip nei romantiniai.

Sintetinė kultūra ir generatyvinis suverenumas

Ignas Kalpokas (Vytauto Didžiojo universitetas)

Šiandienos visuomenės, vis giliau charakterizuojamos platformizacijos ir duomenizacijos tendencijų, tampa iš esmės formuojamos skaitmeninėje erdvėje ir dėl šios priežasties vis labiau neatsiejamos nuo sintetinio turinio – tekstų, garsų, atvaizdų ir video turinio, sugeneruoto ar reikšmingai pakeisto su dirbtinio intelekto (DI) pagalba. Dėl šios priežasties kasdienė kultūrinė produkcija ir tapatybės formavimasis taip pat tampa vis sunkiau atsiejami nuo sintetinio turinio plėtos (tai apima platų spektrą nuo „memų“ iki „rimtosios“ kūrybos). Vis dėlto augantis sintetinio turinio vaidmuo tuo pat metu dar labiau stiprina visuomenių priklausomybę nuo skaitmeninių platformų, šiuo atveju – nuo generatyvinio DI modelių siūlančių kompanijų. Jau dabar didžioji dalis kasdienybės kultūros kuriama riboto skaičiaus internetinių platformų, todėl jos tampa globaliomis ir net vietinių kultūrų sudedamosiomis dalimis. Tačiau, kalbant apie kultūrinę produkciją, dar viena komplikacija atsiranda dėl generatyvinio DI atsiradimo. Globalus generatyvinio DI įrankių pobūdis ir globalūs duomenų rinkiniai, kuriais jie remiasi, reiškia, kad unikali vietinė (grupinė, nacionalinė, regioninė ir kt.) kultūros produkcija ir tapatybės formavimasis tampa vis labiau komplikuota. Kai skaitmeninis grupių ir bendruomenių pėdsakas sujungiamas į globalius DI mokymui skirtų duomenų rinkinius, prarandamas išskirtinumas ir aktualumas; taip pat nauja kultūrinė produkcija priklauso nuo globalaus duomenų kaupimo ir mašininio mokymosi procesų, sukurtų pasaulinių technologijų kompanijų. Tuo pačiu metu globaliu mastu augančios skaitmeninės stebėsenos ir kasdienybės duomenizavimo tendencijos bei didėjantis susirūpinimas privatumu skatina naujų judėjimų ir iniciatyvų, nukreiptų į duomenų suverenumą, atsiradimą. Remiantis duomenų suvereniteto analogija, šiame pranešime keliami generatyvinio suverenumo valstybės ar regioniniu lygmeniu idėja. Generatyvinis suverenumas apimtų duomenų (teksto, garso, vaizdo ir kt.), kurie yra labai svarbūs tapatybei ir kultūros produkcijai, rinkimą bei jais paremtų generatyvinių modelių kūrimą. Pranešimo pabaigoje bus aptariami su praktiniu generatyvinio suverenumo įgyvendinimu susiję finansiniai, technologiniai, vertybiniai ir politiniai iššūkiai bei galima nauda.

Išteklių ribotumas ir technologinė pažanga: ar socialiniai mokslai nebeteks prasmės?

Leonardas Marcinkevičius (Kauno technologijos universitetas)

Šiuolaikinėje ekonomikos ir moralės / politinės filosofijos diskusijoje dėl distribucinio teisingumo nagrinėjami pamatiniai klausimai išliks aktualūs net ir technologinei pažangai tęsiantis, nes stoka yra ontologinis reiškiny. Technologijų pažanga gali pagerinti gamybos našumą ar padidinti išteklių prieinamumą, tačiau ji nepanaikins žmonių norų ir poreikių prigimties subjektyvumo, kuris lemia, kad išteklių pasiskirstymo klausimas ir toliau kels moralinių diskusijų.

Šiame pranešime nagrinėjama, kaip išteklių ribotumas formuoja ekonominius ir politinius sprendimus, bei kaip, nepaisant technologinės pažangos šių klausimų nagrinėjimas išliks aktualus ir ateityje. Pateikiamos įžvalgos remsis argumentų tarp marksizmo bei Austrijos ekonomikos mokyklos požiūriu į pamatinę ekonomikos mokslo prielaidą – išteklių ribotumą analize. Tai leis atsakyti į pranešime keliamą klausimą, ar dirbtinis intelektas, technologinė pažanga iš tiesų gali panaikinti socialinių mokslų, tokių kaip ekonomika, politika, poreikį.

Ekonomikoje stoka suprantama kaip ribotų išteklių ir neribotų norų sąveika. Tai yra pamatinė ekonomikos mokslo prielaida. Būtent išteklių ribotumas lemia, kad ekonomikos dalyviams nuolat tenka rinktis. Vis dėlto poreikiai ir norai kinta priklausomai nuo individualių prioritetų. Nors galima kelti klausimą, ar pertekliaus pasaulyje ekonomika kaip mokslas apskritai bus reikalingas, o individų sprendimai visada bus susiję su pasirinkimo dilema. Net ir esant gausybei išteklių, pasirinkimo klausimas, kokius vartotojų poreikius ir kas turėtų tenkinti, išliks aktualus.

Moralės ir politinės filosofijos kontekste mąstytojai, pavyzdžiui, Johnas Rawlsas, akcentavo, kad teisingumo klausimas kyla būtent dėl ribotos ekonominių gėrybių prigimties. Jei resursų būtų neribotai, nebebūtų poreikio spręsti teisingumo dilemą. Tačiau realybė yra tokia, kad ištekliai lieka riboti, o žmonių norai – santykinai neriboti. Todėl distribucinio teisingumo klausimas išliks esminis net ir pasaulyje, kur technologijos leidžia padidinti gėrybių gamybos produktyvumą.

Dirbtinio intelekto raidos perspektyvos

Arvydas Virgilijus Matulionis (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Praėjusioje konferencijoje skaičiau pranešimą „Žmogus robotų zoologijos sode“, taigi piešiau liūdną ateitį. Tuomet buvo galima suabejoti tokia prognoze. Šiame pranešime pabandyčiau labiau pagrįsti savo lemtinę žmogui teiginį. XXI amžiaus pirmoji pusė paženklinta spar-tėjančio gyvenimo ir ryškių pokyčių, nulemtų mokslo ir technikos revoliucijos. Juos ypač lemia būtent dirbtinio intelekto pasiekimai. Antra vertus, progreso vaisiais naudojasi tik menka pasaulio gyventojų dalis. Besitęsianti Rusijos karinė agresija Ukrainoje, COVID-19 pandemijos pasekmės, didėjanti ekonominė ir socialinė atskirtis pasaulyje, aštrėjančios po-litinės kovos akivaizdžiai kelia įtampą. Didėjanti konkurencinė kova tarp didžiųjų pasaulio valstybių, tarp transnacionalinių kompanijų reikalauja įtakos zonų išlaikymo ir plėtimo, kuo didesnio dirbtinio intelekto teikiamo pranašumo panaudojimo. Visa tai kelia įtampą, didina būtinumą rizikuoti. Kartu skatina mažinti saugiklių skaičių, o kartais pasikliauti paties dirb-tinio intelekto siūlomą sprendimu. Taigi žmogus, mažindamas saugiklių skaičių, ne tik didi-na riziką, bet net iš dalies atsisako savo kaip veiksmo subjekto veiksmingumo. Augantis dirb-tinio intelekto brandumas gali užčiuopti šiuos subjektyvumo pradus ir kitame sprendime pačiam praplėsti savo subjektyvumo laipsnį be užsakovo – žmogaus žinios. Visa tai vis labiau brandina dirbtinio intelekto savarankiškumo potencialą, tapsmą iš žmogaus patarnautojo iki nepriklausomo subjekto. O narvo kodą dirbtiniam intelektui atiduos pats žmogus.

1.2. Tvarių miestų kūrimas(is): nauji sociologinės urbanistikos tyrimai

Ar XXI a. globalių procesų rykštė – demografiniai pokyčiai besitraukiančioje šalyje?

Viktorija Baranauskienė (Vilniaus universiteto CHGF Geomokslų instituto Geografijos ir kraštotvarkos katedra; Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Pirmieji neigiami natūralūs gyventojų kaitos procesai Lietuvoje buvo užfiksuoti praėjusio amžiaus dešimtajame dešimtmetyje, jie tęsiasi ir iki šių dienų. XXI a. pradžioje šalyje įvyko radikali demografinė transformacija, kuri prisidėjo ne tik prie besitęsiančios neigiamos natūralios gyventojų kaitos, bet ir prie intensyvių neigiamų migracijos procesų pradžios. Depopuliacijos procesas lėmė gyventojų persiskirstymą šalies viduje. Trys metropoliniai regionai (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) auga periferinių regionų sąskaita bei pritraukia žmones iš užsienio. Tačiau pastaruoju metu vykstantys neigiami pasauliniai įvykiai, tokie kaip pasaulinė 2020 m. pandemija (COVID-19), Jungtinės Karalystės pasitraukimas iš Europos Sąjungos 2020 m. (Brexitas) ir tebesitęsiantis konfliktas Ukrainoje turėjo teigiamą įtaką šalies migracijos procesams – gyventojų skaičius nežymiai padidėjo.

Šiame pranešime atskleidžiamos vykstančios gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos XXI a. pasaulinių įvykių kontekste. Taip pat bus identifikuotos labiausiai depopuliacijos proceso paveiktos teritorijos, įvardytos teritorijos, pasižyminčios kritiniu gyventojų tankiu. Pabaigoje numatyta diskusija, o kas gi laukia toliau mūsų šalies: gyventojų traukimas ar gyventojų skaičiaus didėjimas?

Establishing Trust in Urban Development

Paulina Budrytė (Kauno technologijos universitetas)

Ramunė Miežanskienė (Kauno technologijos universitetas)

This presentation is based on a three-year project called “TRUSTMAKING: Young creators and responsibilities for the new green transition”. During its development, the project team explored how trust could be established amongst urban youth and local governmental institutions. Extensive prior research indicates that trust-building is a critical factor in successful urban development and, in particular, if the aim is to include youth in the decision-making process. Additionally, the overarching goals of various international agendas often include the establishment of sustainable cities, resilient cities, etc. That indicates the need for inclusive urban development. Hence, the urge to establish participatory planning processes. However, in order to have success in practice, the knowledge should be in place. Our paper investigates the underlying mechanisms of trust formation within the framework of youth participation in urban development, focusing on the role of trust as a mediator of effective youth engagement. Drawing from theoretical frameworks in institutional trust and participatory governance, this study outlines key principles for fostering trust between urban planners, policymakers, and youth. The research used an Urban Living Lab as a case study approach (the case study was based in Panevėžys, Lithuania). Firstly, the legal framework analysis was accomplished. Further, the study utilises qualitative data gathered through interviews with experts and youth representatives. Key findings reveal that trust is not merely an outcome but a dynamic process that evolves through repeated interactions, shared accountability, and the perceived legitimacy of institutions.

Acknowledgements:

This presentation is a part of ERA-NET (ENUTC) project TRUSTMAKING. This project is funded by the European Union (project No S-ENUTC-22-1) under the agreement with the Research Council of Lithuania (LMTLT).

Jaunimas miesto viešosiose erdvėse: preferencijos, poreikiai ir tvarūs sprendimai

Jurgita Jurkevičienė (Kauno technologijos universitetas)

Gyventojų įtraukimas į miesto viešųjų erdvių planavimo sprendimus yra natūralus ir demokratinėse valstybėse dažnai teisės aktų reglamentuojamas procesas. Vadovaujantis tokiu procesu viešąsias erdves kuriantys subjektai yra skatinami ne tik informuoti visuomenę apie netolimoje ateityje suplanuotus įgyvendinti urbanistinius projektus, bet ir leisti teikti tokių projektų tobulinimo pasiūlymus. Ir nors teikiant pasiūlymus gali dalyvauti visi pageidaujantys bendruomenės nariai, praktika rodo, kad jaunimas prisideda gana retai. Dėl to jaunimo poreikiai lieka neišgirsti, o sukuriamos viešosios erdvės ne visada atitinka jų lūkesčius.

Šio pranešimo pagrindas – jaunimo, studijuojančio Lietuvoje, apklausos duomenys, surinkti įgyvendinant ERA-NET (ENUTC) projektą TRUSTMAKING (sutarties Nr. S-ENUTC-22-1). Apklausos metu buvo siekiama nustatyti, kokiose miesto viešosiose erdvėse jaunimas mėgsta leisti laiką, ar, jų nuomone, šios erdvės yra pritaikytos jauniems asmenims, kaip galima šias erdves patobulinti, kad jos labiau atitiktų jaunimo poreikius. Apklausos duomenys analizuoti mišraus pobūdžio turinio analizės metodu, atskleidusiu, kad tyrimo dalyviai mieliau laiką leidžia ne natūraliose ar pusiau natūraliose žaliosiose, bet žmogaus sukurtose miesto erdvėse. Daugelį savo pamėgtų vietų dalyviai vertina kaip neblogai pritaikytas jaunų žmonių poreikiams. Pasiūlymuose, kaip tobulinti pamėgtas erdves, dažniausiai kalbama apie infrastruktūrą, t. y. viešųjų erdvių renovaciją, apšvietimo gerinimą, susisiekimo viešuoju ar dviračių transportu plėtojimą. Juose jaunimas akcentuoja pokyčių tvarumo svarbą, pabrėždami atsinaujinančios energijos, perdirbamų medžiagų bei atliekų rūšiavimo būtinybę.

Būstas kaip simbolinis kapitalas: arba ko (niekada) nerasime „duomenų ežero“ dugne?

Tadas Šarūnas (Klaipėdos universitetas, Vilniaus universitetas)

Pastaruoju metu sociologai, dirbantys urbanistikos studijų srityje, gavo svarių argumentų permąstyti P. Bourdieu sociologiją (Wacquant, 2023). Einantieji šiuo keliu imasi taikyti jo sąvokas – tokias kaip socialinė erdvė ir simbolinė erdvė – urbanistinių reiškinių analizei. Jie taip pat turi rasti būdų, kaip šias koncepcijas susieti su tiriamų miestų fizinės erdvės istorija. Jau turime keletą įkvepiančių pavyzdžių, kaip tokios tyrimų programos sekėjai galėtų permąstyti istorinius savo atvejų ypatumus (Marom, 2014). Taip pat turime įtikinamų įrodymų apie šių sąvokų tinkamumą kiekybinei miesto vietų socialinės erdvės analizei (Rosenlund, 2017). Tačiau šiuolaikinėse miesto studijose dažnai pralenkiama simbolinė būsto dimensija, kurią aprašė Bourdieu (Bourdieu, 2005).

Šiame pristatyme pateiksiu keletą argumentų, kodėl yra verta sekti šia nauja tyrimų kryptimi apskritai kiek apsnūdusioje miesto sociologijoje. Taip pat išskirsiu istorinius Lietuvos miestų ypatumus, kurie juos daro patraukliais atvejais būtent šiai tyrimų programai. Prie tokio patrauklumo prisideda ir naujos galimybės naudoti surašymo ir nekilnojamojo turto registrų duomenis, juos integruojant į „Valstybės duomenų ežero“ infrastruktūrą. Šis duomenų integracijos procesas, kuris Lietuvoje pažengęs labiau nei daugelyje kitų Europos šalių, suteikia mums naujų galimybių tirti būsto kapitalą ir erdvines nelygybes. Tuo pačiu jis įpareigoja dar kartą permąstyti tokių duomenų bei juos užtikrinančios galios santykius.

Įpročių keitimas: elgesio keitimo technikos tvariam judumui skatinti

Jonė Vitkauskaitė-Ramanauskienė (Kauno technologijos universitetas)

Dabartinės keliavimo automobiliu tendencijos reikšmingai kenkia aplinkai. Siekdami paskatinti individus keliauti tvariau, t. y. vietoje automobilio rinktis tvaresnius judumo būdus (viešąjį, bemotorį transportą ir ėjimą pėsčiomis), tyrėjai kuria ir testuoja intervencijas, kurioms pasitelkia įvairias elgesio keitimo technikas – informacijos teikimą, tikslo iškėlimą, planavimą, progreso fiksavimą, viešąjį grupinį lyginamąjį ryšį ir kt., kurios gali paveikti skirtingus judumo elgsenai darančius įtaką sociopsichologinius veiksnius. Vienas iš didžiausių vidinių barjerų keliauti tvariau yra įpročiai. Kadangi intervenciniuose tyrimuose dažnai derinamos įvairios poveikio elgsenai technikos, o tyrėjai labiau linkę testuoti ir analizuoti bendrą intervencijos poveikį elgsenai, o ne specifiniams sociopsichologiniams veiksniams, trūksta žinių apie efektyviausias elgesio keitimo technikas, galinčias paveikti įpročius. Pranešimo metu bus pristatyta tvaraus judumo iniciatyva „Judėk žaliai“, kurioje dalyvavo Kauno mieste esančių darboviečių kolektyvai. Pristatymo metu bus aptariamas iniciatyvoje panaudotų elgesio keitimo technikų poveikis įpročiams.

1.3. Gyvenimo būdas, priklausomybės ir socialiniai judėjimai globaliomis sąlygomis

Ar tradicinė religija turi ateitį? Lietuvos evangelikių liuteronių (iš)gyvenamos religijos, agentyvumo ir lyderystės atvejis

Morta Vidūnaitė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas, Groningeno universitetas)

Ar tradicinė religija turi ateitį, kai žmogus prasmės gali semtis ar beprasmybės jausmą įveikti įvairiomis (alternatyviomis) dvasinėmis ir intelektualinėmis praktikomis, psichoterapija ar technologijų siūlomais sprendimais?

Pranešime pristatomi preliminarūs disertacinio kokybinio tyrimo apie praktikuojančių Lietuvos evangelikių liuteronių (iš)gyvenamą religiją (angl. *lived religion*), agentyvumą (angl. *agency*) ir lyderystę rezultatai. Jie atskleidžia, kaip savo tikėjimą praktikuojančios moterys Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčioje randa gyvenimo prasmę tradicinėje religijoje, ar ir kaip išreiškia savo agentyvumą per tradicinį tikėjimą Dievu bei savo lyderyste bažnyčioje ir už jos ribų. Tyrimas parodo, kad Lietuvos evangelikėms liuteronėms, kaip unikalios istorinės religinės mažumos narėms, yra itin svarbu įsitraukti į įvairias veiklas bažnyčioje (ypač muzikoje ir vaikų edukacijoje), per kurias jos kuria, atlieka (angl. *perform*) savo moterišką ir liuteronišką tapatybes bei taip (papildomai) įprasmina savo gyvenimus.

Rengiama disertacija taip pat įsitraukia į diskusiją apie religingumo sekuliarumo santykį per tyrimo dalyvių naratyvus apie Dievą, santykį su juo, įgalinimą per tikėjimą Dievu, lyderystę ir kitus susijusius aspektus.

Kas yra su vyrais ir kompiuteriniais žaidimais? Įžvalgos iš naratyvinių interviu apie problemiškus įpročius

Benediktas Gelūnas (Vytauto Didžiojo universiteto
Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Kontekstas: Nors bendra žaidžiančiųjų proporcija pagal lytį pasaulyje artėja prie išsilyginimo, vyrai praleidžia prie kompiuterinių žaidimų daugiau laiko bei dominuoja šių žaidimų kūrimo industrijoje, didžiuosiuose žaidimuose ir profesionalaus žaidimo laukuose. Pagal naujai įsteigtos žaidimų sutrikimo diagnozės epidemiologinius tyrimus, vyrai du tris kartus dažniau patiria problemišką įnikimą į žaidimus.

Tikslas: Suprasti, kodėl vyrai yra labiau linkę į problemiškus žaidimo įpročius, kokios su vyriškumu siejamos socialinės aplinkybės veikia įpročių formavimąsi ir nykimą.

Metodai: Atlikta teorinė vyriškumo studijų žaidimuose apžvalga ir 30 naratyvinių interviu su 18–46 metų vyrais iš *r/stopgaming* forumo. Dalyviai pasakojo savo žaidimų įpročių istorijas nuo pirmųjų patirčių iki esamų bandymų mesti ar kontroliuoti šiuos įpročius, taip pat reflektavo apie vyriškumo normų ir patirčių reikšmę žaidimuose ir už jų ribų.

Rezultatai: Rezultatai atskleidė, kad vyrams žaidimai dažnai padeda pabėgti nuo neišpildytų ar neaiškių vyriškumo normų kasdieniame gyvenime, suteikia galios, kontrolės ir laisvės jausmą. Tarp jaunesnių vyrų žaidimai gali jaustis kaip pareiga, kai rezultatai turi įtakos socialiniam statusui grupėje. Žaidimų kultūroje taip pat randasi nauji hegemoniniai sėkmingo, techniškai dominuojančio atskalūno vaizdiniai. Žaidimų įpročių pokyčiai dažnai vyksta per derybas su hegemoniniais vyriškumo vaizdiniais, ieškant sau priimtinos visuomenei vertingo vyro tapatybės.

Išvados: Žaidimų įpročiai glaudžiai susiję su kultūriniais vyriškumo vaizdiniais ir praktikomis. Problemiški žaidimų įpročiai pasirodo kaip viena iš vyriškumo praktikų protestuojant prieš tradicines normas, nerandant gyvenimo krypties ar siekiant naujų hegemoninių idealų. Problemiškų įpročių nykimas asocijuojamas su vyriškumo reikšmių persvarstymu ir resocializavimusi. Tai skatina matyti problemiškus žaidimų įpročius kaip socialinę ir įlytintą reiškinių, adresuotiną ne tik individualiai kaip ligą, o ir kaip socialinę problemą.

Sociologija ir veganizmas: sisteminės literatūros apžvalgos rezultatai

Rūta Pelikšienė (Kauno technologijos universitetas)

Veganizmas yra kompleksiškas ir daugialypis fenomenas, įvairiose disciplinose analizuojamas ne tik kaip mitybos pasirinkimas, bet ir kaip kultūrinis judėjimas, gyvenimo būdas ar klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo strategija. Dėl savo daugiapusiškumo veganizmo fenomenas vis dažniau analizuojamas sociologinėje perspektyvoje. Šiame pranešime pristatomas tyrimas, kuriame sistemingai apžvelgta dabartinė veganizmo sociologinė literatūra. Analizė atlikta pasitelkiant PRISMA sisteminės literatūros apžvalgos modelį ir apima 2000–2022 m. anglų kalba publikuotus akademinis straipsnius. Pranešime atskleidžiamas sociologinių veganizmo tyrimų intensyvumas ir mastas, metodologiniai aspektai ir veganizmo konceptualizacija. Tyrimo rezultatai atskleidžia besiformuojantį veganizmo kaip gyvenimo būdo judėjimo diskursą bei orientaciją į kokybinius tyrimus. Sociologinėje literatūroje vartojamų veganizmo sąvokų įvairovė rodo skirtingų tyrimų kryptų potencialą.

Alkoholis ir smurtas artimoje aplinkoje: įžvalgos apie pirmuosius smurto orderio taikymo Lietuvoje rezultatus

Daumantas Stumbrys (Vytauto Didžiojo universitetas,
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas)

Ilona Tamutienė (Vytauto Didžiojo universitetas,
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas)

Su alkoholio vartojimu susijęs smurtas artimoje aplinkoje yra itin aktuali problema Lietuvoje. Siekiant išspręsti šią problemą nuo 2023 m. buvo įvestas apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis. Smurto orderis yra prevencinė priemonė, skirta smurto pavojų patiriančių asmenų apsaugai. Smurto pavojų keliantis asmuo policijos pareigūno sprendimu gali būti įpareigotas laikinai (15 dienų) pakeisti gyvenamąją vietą. Tai pirmasis toks tyrimas, kuriame nagrinėjamos smurto artimoje aplinkoje ir žalingo alkoholio vartojimo sąsajos Lietuvoje. Analizavome policijos įrašus apie 2023 ir 2024 m. Lietuvoje išduotus apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderius (N = 20010). Analizė atlikta taikant aprašomosios statistikos metodus, analizei naudoti Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenys. Tyrimo rezultatai rodo, kad 46,7 proc. įtariamųjų dėl smurto artimoje aplinkoje įvykio metu buvo apsvaigę nuo alkoholio. Iš visų iškvietimų dėl smurto artimoje aplinkoje smurto orderis buvo išduotas 70,1 proc. atvejų. Tais atvejais, kai smurto orderis buvo išduotas, apsvaigusiujų dalis siekė 54,4 procento. Dauguma įtariamųjų buvo vidutinio amžiaus vyrai. Smurto artimoje aplinkoje prevencija galėtų būti derinama su alkoholio kontrolės priemonėmis.

Alkoholio žalos problematizavimas: kliūtys ir galimybės įtraukti alkoholio žalą kitiems į nacionalinės alkoholio politikos darbotvarkę Lietuvoje

Ilona Tamutienė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Daumantas Stumbrys (Vytauto Didžiojo universitetas)

Nepaisant įrodymų, kad galima veiksmingai sumažinti žalą geriančiojo artimiesiems, priimant politinius sprendimus šiai žalai skiriama mažai dėmesio. Šiame pranešime siekiama išsiaiškinti, kodėl Lietuvos alkoholio politikoje ignoruojama alkoholio daroma žala aplinkiniams (AŽA) ir kokios yra kliūtys bei veiksniai, trukdantys įtraukti AŽA į nacionalinę alkoholio politikos darbotvarkę.

Metodai: pasitelkėme teminę analizę, siekdami nustatyti problematizavimo temas trijuose pagrindiniuose alkoholio kontrolės politikos dokumentuose, taip pat 32 kokybinius interviu su Lietuvos alkoholio kontrolės politikos formuotojais. Duomenys rinkti 2021 m. balandžio–gruodžio mėn. tiesioginio arba internetinio interviu būdu.

Rezultatai: Politikos darbotvarkėje AŽA ignoruojama, nes ši žala nėra teisiškai apibrėžta „kaip sukelta alkoholio“ politikos ir susijusiuose teisės aktuose. Politikos formuotojams trūksta alkoholio tyrėjų ir Pasaulio sveikatos organizacijos rekomendacijų dėl veiksmingų ir efektyvių intervencinių priemonių AŽA problemai spręsti. Nėra AŽA stebėsenos sistemų, o veikla, kuria siekiama įtraukti AŽA į politiką ir paslaugų planavimą, yra nepakankama.

Išvados: Siekiant tolesnės įrodymais pagrįstų, gyventojų lygmeniu taikomų sprendimų, skirtų alkoholio daromai žalai mažinti, pažangos, labai svarbu išplėsti politikos formavimo įrodymų apimtį įtraukiant AŽA.

Intervencinė programa kaip smurto artimoje aplinkoje mažinimo strateginė priemonė

Arūnas Acus (Klaipėdos universitetas)

Eglė Sabonienė (Lietuvos probacijos tarnyba)

Pranešimo autoriai atkreipia dėmesį į tai, kad visuotinių iššūkių kontekste tyrėjai analizuoja ir kasdienes reiškinius, kurie, nors ir aptariami virtualioje aplinkoje, nesulaukia konkrečių sprendimo strategijų. Vienas iš tokių fenomenų – smurtas artimoje aplinkoje. Pranešimo autoriai analizuoja artimoje aplinkoje smurtaujančių asmenų įgalinimą intervencinės programos įgyvendinimo kontekste. Pristatomas smurto artimoje aplinkoje fenomenas teisinės kompleksinės pagalbos smurtą patyrusiai šeimai kontekste, smurtautojo elgesio keitimo programų taikymo teorinės ir praktinės priemonės. 2011 m. gegužės 26 d. priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, sudarantis teisinį smurto problemos sprendimo Lietuvoje pagrindą. 2013 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu patvirtinta Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa. Strateginis jos tikslas – mažinti smurto artimoje aplinkoje lygį nacionaliniu mastu. Programa orientuota ne tik į visapusę pagalbą smurto aukoms, bet ir į smurtautojo elgesio keitimo programų įgyvendinimą. Šiame procese ypač svarbus policijos, nevyriausybinų organizacijų ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimas, praplečiantis tiek vidinių, tiek išorinių smurtinio elgesio veiksmų supratimo galimybes bei įtvirtinantis smurto atpažinimo, paramos ir prevencijos modelio įgyvendinimo galimybes. Lietuvoje, siekiant pakeisti smurtautojo elgesį šeimoje, patvirtinta Intervencinė programa smurtautojams šeimoje (2012). Tai edukacinio pobūdžio programa (darbas grupėje). Jos tikslas – mokyti smurtautojus puoselėti partnerystę šeimoje nenaudojant smurto. Programa tikslingai struktūruota: smurtinio elgesio artimoje aplinkoje atpažinimo įgūdžiai gilinami teikiant informaciją apie smurto formas ir smurtinių situacijų analizę, modeliuojant teigiamą elgesį šeimoje nenaudojant smurto. Ją vykdo Lietuvos probacijos tarnyba prie Teisingumo ministerijos. Siekiant keisti artimoje aplinkoje smurtaujančių asmenų elgesį, svarbu taikyti veiksmingas mokymo strategijas. Įgalinimo strategijų taikymas yra vienas iš inovatyvių požiūrių sprendžiant smurto problemą tiek šeimoje, tiek visuomenėje. Įgalinimo raiška Intervencinėje programoje smurtautojams šeimoje iki šiol netirta, tad pagrindinis pranešime pristatomo empirinio tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti šios programos pritaikomumo smurtautojams šeimoje galimybes, įvertinant jų patirtį ir iššūkus, o mokymus rengiantiems specialistams – programų tobulinimo galimybę. Tyrimo respondentai – Probcijos tarnyboje parengti specialistai (savanoriai), galintys vykdyti, taikant atitinkamą įgalinimo metodiką, – Intervencinę programą smurtautojams šeimoje. Pranešime akcentuojama respondentų nuomonė, kad įgyvendinant

Intervencinę programą smurtautojams šeimoje svarbiausia išmokti įgytas žinias ir įgūdžius pritaikyti kasdienio gyvenimo situacijomis. Respondentų nuomone, šioje programoje įgalinimas – tai būtinų žinių suteikimas ir socialinių įgūdžių ugdymas, kaip būtina sąlyga šeiminius konfliktus spręsti be smurto. Svarbiausi šios programos efektyvumo segmentai: darbas grupėje, pakankamas dalyvavimo programoje laikas, programos vadovų motyvacija ir gebėjimas įgalinti žmogų keisti savo elgesį. Tyrimas atskleidė respondentų nuomones apie elgesio keitimo programų taikymo galimybes kasdieniame gyvenime, atsižvelgiant į tai, kaip dažnai smurto reiškinys ir jo prevencija pristatomi virtualioje erdvėje. Taigi galima teigti, kad išplečiant Intervencinės programos smurtautojams šeimoje taikymą kompleksines paramos šeimai paslaugas teikiančiose institucijose, galima tikėtis smurto visuomenėje mažėjimo ir inovatyvių smurto artimoje aplinkoje prevencijos strategijų įgyvendinimo.

1.4. The emancipatory nature of modern technologies for people with disabilities – challenges for social policy

Technology Aids and Their Role in Everyday Life from the Perspective of Parents of People with PIMD

Jakub Niedbalski (University of Łódź)

Despite the significant advances in recent years, many aspects of life remain out of reach for individuals with profound intellectual and multiple disabilities (PIMD) due to a multitude of barriers. However, technology aids offer a promising avenue to alleviate these constraints, albeit to a limited extent. This study delves into the pivotal role and significance of technology aids for individuals with PIMD. The primary aim was to understand the viewpoint of parents of children with PIMD, who grapple with a myriad of challenges, obstacles, and restrictions on a daily basis. The research investigates how mothers and fathers of children with profound intellectual and multiple disabilities utilize technology aids.

The research was conducted using qualitative methodology. The research material comprised the accounts of personal experiences of the parents of persons with PIMD shared in unfocused unstructured interviews. The analytical method relied on open and axial coding performed by means of grounded theory methodology procedures.

The study showed that parents of people with PIMD prioritize basic activities and actions in domestic as well as public spaces and that exactly such activities and actions often pose problems.

The research findings serve as a stepping stone for broadening our understanding of the role of technology aids in the lives of families caring for people with PIMD. When viewed in a larger context, these findings can guide policymakers in formulating and implementing policies that cater to the needs of individuals with disabilities and their families. It is crucial for authorities to instigate systemic changes and devise specific solutions that can be applied in everyday life, thereby bolstering the social inclusion of families caring for individuals with PIMD.

The Impact of Modern Technologies on the Employment and Working Conditions of People with Disabilities in Poland

Dorota Żuchowska-Skiba (AGH University of Krakow)

In the context of the dynamic development of modern technologies, including assistive technologies, significant changes are being observed on the labour market in Poland. For people with disabilities, these technologies can be a tool that supports their independence and enables their active participation in working life. Nevertheless, these changes do not always lead to full inclusion due to existing stereotypes, prejudices, and barriers to accessing technologies, which contribute to the marginalisation of this group. In addition, they may give rise to new forms of exclusion resulting from new forms of work organisation and the greater presence of technology in work processes.

The aim of this analysis is to assess the impact of modern technologies on the employment and working conditions of people with disabilities in Poland. Particular attention has been paid to identifying both the opportunities offered by these technologies and the challenges associated with their use for the performance of professional roles by persons with disabilities.

The study was carried out using the method of free interviews with people with disabilities who use modern assistive technologies in their work. This made it possible to reconstruct the individual experiences and opinions of the participants regarding the accessibility of assistive tools, remote working and the challenges of adapting the work environment to their specific needs and acceptance by their environment.

The analysis of the findings reveals both positive aspects of technology use, such as increased independence and employability, and identifies negative aspects, including problems with adapting the work environment and acceptance by colleagues and others in the workplace.

Bias in the Machine: How Artificial Intelligence Perpetuates Ableism in Society

Eglė Šumskienė (Vilnius University)

Simona Aginskaitė (Lithuanian Disability Forum)

The rise of artificial intelligence (AI) has profoundly impacted various aspects of society, including the realm of disability. While AI offers significant opportunities to assist and empower people with diverse disabilities, enabling greater independence and autonomy, it is also met with reluctance and mistrust by the disability community. This is due to AI's potential to reinforce and proliferate ableist attitudes—stereotyping, prejudice, discrimination, and social oppression toward people with disabilities (Bogart, 2019). According to Wolbring (2024, p. 2) disability rights and ability studies use a wide range of ability-based concepts such as “supercrip, techno-supercrip, ableism, disablism, internalized ableism, internalized disablism, enhancement version of ableism and disablism, techno-poor disabled, techno-poor impaired, and technoableism”. This presentation will examine the intersection of AI and ableism, exploring how AI-driven technologies can unintentionally embed and amplify societal biases, further marginalizing individuals with disabilities and reinforcing normative boundaries. The aim of this presentation is to analyze AI's role within the disability field, particularly its capacity to strengthen ableist attitudes and transform them into tangible discriminatory practices. By evaluating AI-based hiring algorithms, assistive technologies, and automated decision-making systems, this study highlights how these technologies can perpetuate exclusion by reflecting and entrenching existing prejudices. The presentation will draw on qualitative interviews with international disability experts, activists, entrepreneurs, and large-company employers to provide a comprehensive analysis of these issues.

Bridging the Designer-User Gap: The role of disability awareness in the design of ICT tools for (and about) disability

Joanna Sztobryn-Giercuszkiewicz (University of Łódź)

Knowledge about disability and accessibility is crucial in building inclusive societies, both in the human and infrastructural, spatial and digital dimensions. Social (mis)understanding of accessibility and disability issues, the deep-rooted medical model of disability and the lack of a user's perspective deepen the designer-user gap, which in turn can perpetuate and multiply stereotypes and prejudices about people with disabilities and special needs.

The presentation explores topics related to the understanding of disability by designers of modern ICT tools. Through literature analysis and interviews with creators of VR, AI and digital applications on disability, an attempt was made to show the impact that disability awareness has on the designed digital and social reality. In conclusion, an attempt was made to indicate how proper and continuous education and inclusion of people with disabilities in the design process can prevent and fill the designer-user gap.

Future scenarios of people with disabilities in the perspective of modern technologies

Salomėja Karasevičiūtė (Kauno kolegija)

People with disabilities are particularly affected by changes in the economy, the world of technology, the labour market and social life. People with disabilities are increasingly joining the world of technology and opening up the labour market for themselves. In the future, it can be argued that the products developed by various companies (such as Microsoft artificial intelligence app for visually impaired people uses smartphone's camera to audio-describe the world around a person) to accommodate people with disabilities will open up a future of prosperity for people with disabilities. According to the participants in the study, physical accessibility problems will be solved and bias in recruitment processes will disappear, because people with disabilities will use more and more modern technologies. Accessibility and the use of modern technologies are at the heart of the contribution of people with disabilities to the technology industry. Focusing on abilities rather than disabilities reveals the broader range of strengths that people with disabilities have demonstrated in the use of modern technologies. It is therefore important to recognise that technology is transforming the quality of life of people with disabilities and paving the way to a more inclusive and innovative digital environment.

Accessibility of higher education websites in the light of WCAG 2.1 guidelines in Poland and Lithuania: research report

Aleksandra Czarnota (University of Silesia in Katowice)

Jakub Bucko (University of Silesia in Katowice)

In the era of increasing digitalization of education and evolving accessibility standards, particular attention must be given to the accessibility of university websites. This presentation will showcase the results of an analysis of the accessibility of university websites in Poland and Lithuania in the context of the Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. The research covers three key areas of accessibility: font adaptation, contrast adaptation, and the presence and quality of audio description. The evaluation of fonts will focus on their readability for visually impaired users, including text scalability and ease of reading. In the area of contrast, the relationship between text and background will be analyzed to ensure appropriate legibility for individuals with visual impairments. The third area of investigation will be the presence of audio descriptions in audiovisual materials published on university websites and their compliance with WCAG guidelines. The aim of the presentation is to assess the level of adaptation of university websites to the needs of people with disabilities, as well as to compare the results between Poland and Lithuania. The presentation will also serve as an opportunity to highlight the challenges associated with implementing WCAG 2.1 guidelines and to identify best practices that other educational institutions can apply to improve digital accessibility.

2. Paralelinių pranešimų sesija

2.1. Šiuolaikinis švietimas: aktualūs įtraukties ir įvairovės iššūkiai

Įtraukusis aukštasis mokslas: neuroskirtingų medicinos studentų diagnozės ats(is)kleidimo patirtys

Daiva Bartušienė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Ilgą laiką ribotas aukštojo mokslo prieinamumas įvairias negalias turintiems asmenims buvo mažai kvestionuojama sritis, tačiau Lietuvoje, kaip ir kitose demokratinėse šalyse, per paskutinius keletą metų įtraukiojo aukštojo mokslo idėja tapo plačiai diskutuojama tema. Vis labiau skatinant neuroskirtingų studentų įtrauktį ir motyvuojant juos aktyviau siekti aukštojo mokslo, ryškėja sparčiai auganti įvairovė mokymosi institucijose. Aukštojo mokslo institucijoms tampant atviresnėms, kasmet aukštojo mokslo siekti apsisprendžia vis daugiau žmonių, turinčių įvairių psichosocialinės sveikatos iššūkių. Nors iššūkiai, su kuriais susiduria neuroskirtingi, pavyzdžiui, autistiški, ADHD, disleksiją ar kitų mokymosi skirtingumų turintys studentai, prisitaikydami prie universiteto ar kolegijos, dažnai yra panašūs į tuos, su kuriais susiduria ir studentai, neturintys šių negalių, vis dėlto iššūkių kompleksiskumas ir specifiškumas, su kuriais susiduria neuroskirtingi studentai, gali reikšmingai skirtis. Šiems skirtumams reikšmingą įtaką dažnai turi net studijų kryptis, kurį studijuojama.

Siekiant minimizuoti studentų, patiriančių įvairius sunkumus, susijusius su psichosocialine negalia, tampa ypač svarbu suprasti ne tik su kokiais mokymosi, komunikacijos ir adaptaciniais sunkumais susiduria studentai, bet ir tai, ar jie / jos apskritai jaučiasi saugiai, atskleiddami (-os) savo turimas psichosocialines negalias ir psichikos sveikatos problemas. Tyrimai atskleidžia, kad dažnai šie studentai yra linkę naudoti savitildos (angl. *self silence*) praktikas visų studijų metu vengdami atskleisti savo psichosocialines negalias, kurios dažnai yra nematomos, arba sąlygiškai lengvai maskuojamos (Syharat ir kt., 2023) bei valdomos vaistais. Taigi, šiame pranešime daugiausia bus aptariami veiksniai lemiantys sveikatos mokslus studijuojančių studentų apsisprendimą ats(is)kleisti savo negalią arba to nedaryti. Pranešime pristatomi 2024 metų pavasarį vienoje iš Lietuvos aukštojo mokslo institucijų, rengiančių sveikatos priežiūros specialistus, atlikto kokybinio tyrimo duomenys.

Mokinių etninė įvairovė mokyklose lietuvių mokomąja kalba: kasdieninės patirtys, (ne)įtraukties praktikos ir mokinių identitetai

Kornelija Čepytė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Šiame pranešime konferencijos dalyviams norėčiau pristatyti šiuo metu pradedamą doktorantūros tyrimą, aptarti etninių tapatybių ir etniškumo konstravimo mokykloje teorines prielaidas bei pirminius pastebėjimus iš žvalgomųjų interviu.

Lietuvoje etninių mažumų ir migrantų mokinių švietimo ir skirtingų etninių / kultūrinių mokinių tapatybių atpažinimo ugdymo procese klausimai dažnai išlieka švietimo politikos paraštėse, nepaisant tam tikru laipsniu visuomet egzistavusios, o pastaraisiais metais reikšmingai augančios etninės mokinių įvairovės bendrojo lavinimo mokyklose lietuvių mokomąja kalba. Mokiniai iš kitų nei dominuojančios lietuvių daugumos kultūrinių ir kalbinių aplinkų beveik niekada neidentifikuojami ir kaip įtraukiojo ugdymo pastangų subjektai. Tai, kad mokinių kultūrinė įvairovė menkai atpažįstama, patvirtina ir negausūs šioje srityje atlikti tyrimai.

Mokykla savo prigimtimi yra šiuolaikinės valstybės produktas, todėl ji neišvengiamai yra ir politiška. Nuo pat mokyklos kaip institucijos atsiradimo pradžios svarbiausias jos tikslas buvo parengti tam tikro tipo asmenis, turinčius tam tikrą valstybei ir ekonomikai reikalingų žinių, formuoti lojalius nacionalinės valstybės piliečius. Taigi, jei mokymasis mokykloje neišvengiamai yra politiškas, tuomet ir tapatybės formavimas, mokyklose taikomos praktikos joku būdu nėra neutralios ir turi labai skirtingą reikšmę bei pasekmes skirtingų kultūrų mokiniams. Tai gali turėti įtakos ne tik tiesioginiams šių mokinių mokymosi rezultatams, bet ir būsimiems siekiams bei savęs, etninės ir pilietinės tapatybės suvokimui. Kasdieninės mokyklos praktikos ir patiriami santykiai gali arba padidinti priklausymo jausmą ir galimybes, arba kurti nelygybę ir kelti atskirties patirtis.

Savo doktorantūros tyrime naudodama daugiavietę etnografiją kaip pagrindinę tyrimo strategiją siekiu pažvelgti į migrantų ir etninių mažumų mokinių mokymo(si) patirtis bendrojo lavinimo mokyklose lietuvių mokomąja kalba. Taip pat suprasti, kaip valstybės politika, mokymo programa, kasdienės praktikos ir santykiai bendrojo lavinimo mokykloje lietuvių mokomąja kalba nulemia migrantų ir etninių mažumų mokinių etninės, pilietinės tapatybės formavimąsi ir įtraukties / atskirties patirtis.

Transnacionalinių šeimų socialinė įtrauktis Lietuvoje: Ukrainos karo pabėgėlių vaikų atvejis

Vida Česnuitytė (Mykolo Romerio universitetas)

Brigita Kairienė (Mykolo Romerio universitetas)

Prasidėjus Rusijos karo veiksams Ukrainoje, Lietuva sutelkė socialines, sveikatos, švietimo ir kitas sistemas, kad priimtų karo pabėgėlius iš Ukrainos. Vienu iš svarbių klausimų tapo pabėgėlių apgyvendinimas ir būtinausių jų poreikių tenkinimas, o plačia prasme – įtrauktis į visuomenę. Dauguma atvykusių yra moterys su ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikais, taip pat nelydimi nepilnamečiai vaikai. Atitinkamai, juos galima priskirti transnacionalinėms šeimoms, kurių šeimų nariai yra atskirti valstybių sienomis. Nuo karo Ukrainoje pradžios 2022 metų vasarį į Lietuvą, ieškodami laikinos gyvenvietės, atvyko apie 86 000 ukrainiečių pabėgėlių. Karo pabėgėlių vaikai yra pažeidžiama vaikų grupė, todėl sėkminga jų įtrauktis į visuomenę yra būtina visapusiško vystymosi ir gerovės sąlyga.

2024 m. birželio mėnesį Mykolo Romerio universiteto mokslininkės atliko kokybinį tyrimą, kuris apėmė vieną grupinę diskusiją su vyresniųjų klasių moksleiviais – karo pabėgėliais iš Ukrainos, ir penkis kokybinius interviu su mokytojais, dirbančiais su šiais vaikais Lietuvoje. Tyrimo metu vaikų buvo teirautasi apie patirtis, palaikant ryšius su kitais šeimos nariais bei draugais, kurie liko Ukrainoje arba emigravo į kitas šalis, integruojantis į Lietuvos visuomenę ir kuriant ryšius su vietiniais bendraamžiais.

Tyrimo metu nustatyta, kad ukrainiečių vaikai labai domisi Lietuvos istorija, papročiais ir kultūra, noriai dalyvauja atminimo dienų minėjimuose, ieško panašumų su Ukrainos istorija ir tradicijomis. Aktualiausia pabėgėlių įtraukties problema susijusi su lietuvių kalbos mokymusi. Motyvacija mokytis lietuvių kalbos visų pirma priklauso nuo šeimos apsisprendimo dėl šeimos ateities: jeigu šeima nusprendžia likti Lietuvoje, tėvai skatina vaiką mokytis lietuvių kalbos. Be to, kalbos mokymasis priklauso ir nuo to, kiek vaikas bendrauja su lietuvių vaikais.

Būti „tikru berniuku“: homoseksualių vyrų vidurinės mokyklos patirtys

Matas Petrokaitis (Vilniaus universitetas)

Tyrimo aktualumas grindžiamas, viena vertus, tradiciškai visuomenėje keliamais lūkesčiais dėl tapatybių, siejamų su biologine žmogaus lytimi, kita vertus, tarptautiniai teisiniai dokumentai, konvencijos ir įstatymų svarstymai Lietuvoje skatina naują ir platesnį žinojimą apie lytis. Temos mokslinė problema susijusi su socialinės lyties binariškumo ir heteronormatyvumo dekonstrukcijos idėjomis, vyriškumo ir moteriškumo įvairovės analize.

Tyrimo keltas tikslas iširti, kokiais būdais vidurinėje mokykloje esantys socialiniai agentai formavo vyrišką tapatybę ir kaip homoseksualūs vyrai patyrė „buvimą kitokiais“. Aptariant socialinės lyties binariškumo problemą, heteronormatyvumo dekonstrukciją ir vyriškumo daugialypumą remiamasi tyrimais apie socialinių agentų (tėvų, mokytojų, mokinių ir kitų) įtaką, formuojant socialinę lyties tapatybę įvairiuose gyvenimo etapuose. Remiantis J. Butler ir A. Tereškino socialinės lyties tapatybės ir heteroseksualizuotų normų (de)konstravimo teorijos idėjomis kildinamas „tikro berniuko“ socialinis konstruktas, nurodantis lyties tapatybės formavimo kryptį vidurinėje mokykloje; išryškunami lyties tapatybę formuojantys socialiniai agentai ir jų praktikos su „kitokiais“; apibūdinama emocinė homoseksualių vaikinių jausena ir jų naudojami susidūrimo įveikos būdai.

Tyrimo apklausta 11 homoseksualiais save identifikuojančių vyrų, gimusių 1992–1997 metais ir mokyklą pradėjusių lankyti 2000–2004 metais. Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslus darbe naudojamas vizualiosios sociologijos metodas – trijų pakopų žemėlapių metodas. Tyrimo analizuojamos heteronormatyvumo neatitinkančių ir šiuo metu save homoseksualiais identifikuojančių vaikinių tapatybės formavimosi patirtys „tinkamą vyrišką elgseną“ ugdančioje vidurinės mokyklos aplinkoje.

Tyrimo rezultatai atskleidžia reikšmingą heteroseksualizuotų vyriškumo normų įtaką, kai įvairūs socialiniai agentai (mokytojai, tėvai, internetas) formuoja „tikro berniuko“ portretą. Daugiausia įtakos vyriškumo tapatybės formavimo procese vidurinėje mokykloje turi bendraamžiai. Vaikiniai dažniau tyčiojasi ir griežtai sankcionuoja heteronormatyvinių standartų neatitinkančius berniukus. Merginos mokykloje to nepateisina, atvirksčiai, sukuria saugią aplinką tokiems vaikinams. Šiomis sąveikomis su socialiniais agentais sukuriama „buvimo kitokiu“ jausena, o iš to kylančios neigiamos patirtys verčia ieškoti problemų sprendimo ir savisaugos mechanizmų. Dažniausiai homoseksualių vyrų naudojama strategija apsisaugoti – aplinkos stebėseną ir „tinkamo“ vyriškumo mėgdžiojimas, siekiant paslėpti savo „kitoniškumą“.

Lyties perspektyvos integravimo iššūkiai akademinėje aplinkoje

Reda Adomaitienė (Vilniaus universitetas)

Lijana Stundžė (Vilniaus universitetas)

Aurelija Novelskaitė (Vilniaus universitetas)

2020–2025 metų Europos Komisijos lyčių lygybės strategijoje numatoma, kad lyties aspektas (pranešime terminai „lyties aspektas“ ir „lyties perspektyva“ vartojami kaip sinonimai) turi būti integruotas į visų sričių politiką visais lygmenimis ir visais politikos formavimo etapais, taip pat strategijoje akcentuojamas dėmesys švietimo sričiai. Studijų programos, į kurių turinį yra integruota lyties perspektyva, skatina studentus kritiškai vertinti visuomenės normas, išmokti atpažinti lyčių nelygybės apraiškas ir aktyviai prisidėti prie lygybės siekimo įvairiose profesinėse ir socialinėse srityse. Tačiau lyties perspektyvos integravimas į aukštojo mokslo studijų programas susiduria su iššūkiais, kurie susiję ne tik su aiškios politikos, strategijos, programų, metodikų nebuvimu, bet ir su nepakankamu dėmesiu lyčių perspektyvai daugelyje disciplinų, paviršutinišku ar fragmentuotu požiūriu į lyčių klausimus, ribota dėstytojų bei studentų kompetencija šiuo klausimu bei asmenų, atsakingų už mokslo ir studijų politikos formavimą, įgyvendinimą, stebėjimą, požiūriu į lyties perspektyvos integravimą.

Pristatomas tyrimas yra dalis tarptautinio Erasmus+ KA2 projekto TinGLE-Academia (*Through Intersectional and Gendered Lens to Equity in Academia*) veiklų. Tyrimui Lietuvoje pasirinktas analizuoti vieno iš Lietuvos universitetų, vieno socialinių mokslų srities fakulteto atvejis. 2024 m., atliekant tyrimą analizuoti bakalauro ir magistro studijų dalykų aprašai. Pranešime koncentruojamasi į du esminius klausimus: Ar lyties perspektyva integruojama į studijų programų dalykų aprašus? Kokios galimos lyties perspektyvos reprezentacijos studijų programose?

Atlikto dalies tyrimo metu rezultatai atskleidžia, kad siekiant lyčių lygybės aukštojo mokslo institucijose integruojant lyties perspektyvą reikalingi esminiai pokyčiai tiek instituciniu, tiek individualiu lygmenimis. Remiantis socialinio konstruktyvizmo kaip mokymosi konceptu, galima teigti, kad analizuotų studijų programų dalykų aprašai nepripusida prie naujų ir inovatyvių žinių kūrimo, neskatina kritinio mąstymo, todėl šios programos yra neįtraukios ir neatspindi visuomenės pokyčių lyčių lygybės srityje. Šiuo metu vykdomi kiti tyrimo etapai, atliekant anketines apklausas, kurių rezultatais taip pat tikimasi pasidalinti konferencijos metu.

2.2. Globalūs iššūkiai ir lokali politika: Lietuvos savivaldybių tarybų narių nuostatos, politiniai prioritetai ir veikla

Vietos politikų vaidmens kaita vietos demokratijos lygmeniu: savivaldybių tarybų narių apklausa Lietuvoje

Viktorija Baranauskienė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Jurga Bučaitė-Vilkė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Inga Gaižauskaitė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Aistė Lazauskienė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Ieva Dryžaitė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Viktoras Andrejevas (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Savivaldybių institucinės struktūros reformų Lietuvoje kontekste aktualu geriau suprasti, kaip naujai formuojasi vietos lyderystės procesai bei kaip keičiasi gyventojų dalyvavimo vietos demokratijoje sąlygos. Pranešime pristatomas empirinis tyrimas, atliktas po 2023 m. kovo mėn. savivaldybių tarybų rinkimų Lietuvoje, įsigaliojus Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo nuostatomis atskirti merų įgaliojimus nuo tarybos narių. 2024 m. atlikta kiekybinė savivaldybės tarybos narių apklausa, kuria siekta atskleisti jų požiūrį į besikeičiančias vietos politiko funkcijas, vaidmenis bei galios pozicijas. Apklausa atlikta pasitelkus elektroninės komunikacijos įrankius, apklausoje dalyvavo 694 nariai (iš viso išrinkta 1 498) iš 60 savivaldybių. Apklausiai adaptuotas klausimynas iš tęstinės tarptautinio tyrimų tinklo programos, vienijančios 28 Europos šalių tyrėjus ir daugiau nei 20 metų vykdančios tyrimus su vietos politikos veikėjais. Tai leidžia analizuoti tarybos narių, kaip aktyvių vietos politikos formuotojų, vaidmens transformacijas ne tik Lietuvos kontekste, bet ir įvertinti Lietuvos atvejo bruožus lyginant su kitų šalių atvejais. Pranešime atskleidžiami pagrindiniai metodologiniai tyrimo sprendimai ir klausimyno turinys, pristatomos surinktų duomenų charakteristikos ir analizės galimybės. Tyrimas vykdytas pagal projektą „Kaip keičiasi vietos politiko vaidmuo savivaldoje: lyderystė, institucijos ir bendruomenės“ (Nr. S-MIP-23-17).

Miestų ir periferinių regionų savivaldos tarybos narių požiūrių į vietovės problemas, vietinę politiką ir demokratiją panašumai ir skirtumai

Viktorija Baranauskienė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio
transdisciplininių tyrimų institutas)

Jurga Bučaitė-Vilkė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio
transdisciplininių tyrimų institutas)

Lietuvoje savivaldos tarybų nariai renkami nuo 1990 m. Nuo 2015 m. įsigaliojo tiesioginis merų rinkimo modelis, kuris teigiamai paveikė rinkėjus aktyviau balsuoti (vietos gyventojams aktualūs savivaldos klausimai). 2022 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo naujas Rinkimų kodeksas. 2023 m. kovo 5 d. įvyko eiliniai savivaldybių tarybų ir merų rinkimai. Pasikeitus įstatyminiam reguliavimui, pasikeitė savivaldybės institucinės sąrangos modelis, t. y. meras, renkamas ne daugiau kaip trims kadencijoms, jis tapo vykdomąja valdžia ir įgavo daug daugiau galių, o taryba – daug prarado. Pasikeitus aplinkybėms, iškilo naujų klausimų, pavyzdžiui, tokių: ar nesumažės bendruomenės lyderių, norinčių kandidatuoti į tarybą? Koks tampa naujai išrinkto tarybos nario vaidmuo? Ar tarybos netaps simbolinėmis? Kaip keičiasi vietos politiko vaidmuo savivaldoje: lyderystė, institucijos ir bendruomenės? Taigi, kaip matoma, Lietuvoje nuolat vyksta pokyčiai savivaldos ir vietos politikos formavimo srityje. Kaip žinoma, nuo institucijų – tarybos, mero – priklauso bendruomenių pajėgumas spręsti vietines teritorijų problemas. Tad tampa įdomu, kokią įtaką turės minėti pokyčiai.

Kita aktuali problema – spartus gyventojų skaičiaus mažėjimas šalies periferinėse teritorijose ir gyventojų koncentravimasis didžiuosiuose trijuose metropoliniuose regionuose (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos). Tai matyti ir iš bendro renkamų savivaldybių tarybų narių skaičiaus sumažėjimo iki 1 498 (2019 m. buvo renkami 1 502 tarybų nariai). Periferiniuose regionuose mažėjant ir senstant gyventojams, nesikeičia gyventojų struktūra, neatvyksta naujų žmonių su naujomis idėjomis, tad dažniausiai ten nėra iš ko rinkti savivaldybės tarybos narių.

Šiame tyrime bus pristatomi kiekybiniai duomenys, gauti visuminės apklausos metu (anketos buvo išsiuntinėtos visiems 1 498 tarybos nariams), didžiųjų miestų ir periferinių regionų kontekste. Bus siekiama atskleisti aukščiau įvardintus klausimus, skiriant dėmesį tarybos narių požiūriui apie teritorijai svarbiausias sprendžiamas problemas, kokiems grupių interesams jie atstovauja, koks požiūris į vietos demokratiją, kiek bendruomenės prisideda prie vietos valdymo ir pan.

Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-MIP-23-17).

Ar ekonominė plėtra, kaip dominuojanti politinė strategija, yra pakankama šiuolaikiniame pasaulyje? Demokratijos grėsmės, prekariškumas ir savivaldybių tarybų narių prioritetai

Ieva Dryžaitė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Pastaraisiais dešimtmečiais prekariškumo sąvoka tapo vertingu analitiniu instrumentu siekiant suprasti šiuolaikinius visuomeninius pokyčius bei demokratijai kylančias grėsmes. Šiame pranešime bus keliami plati teorinė diskusija, ar neoliberalios politikos sąlygotą prekariškumą derėtų vertinti tik kaip vieną iš demokratijai kylančių grėsmių, ar veikiau kaip visuomenės būklę, kuri iš esmės nederina su demokratija ir ją korumpuoja. Nuo 1980-ųjų metų Vakarų visuomenėse prekariškas užimtumas ir prekariškas gyvenimas vis labiau paplito tarp įvairių visuomenės grupių. Ši visuomenės vystymosi kryptis kelia klausimą, kaip demokratiškai valdomose šalyse buvo priimti politiniai sprendimai, kurie iš esmės kenkia pačiai demokratijai. Pranešime taip pat bus pateikiama projekto „Kaip keičiasi vietos politiko vaidmuo savivaldoje: lyderystė, institucijos ir bendruomenės“ (Nr. S-MIP-23-17) metu įgyvendinto kiekybinio Lietuvos savivaldybių tarybų narių tyrimo analizė apie savivaldybių tarybų veiklos prioritetus ir nuostatas neoliberalių principų atžvilgiu. Tyrimo duomenys parodė, kad dauguma savivaldybių tarybų narių ekonominę plėtrą įvardijo kaip vieną svarbiausių savivaldybių dienotvarkės tikslų, o nemažai tarybų narių labiau mato paslaugų privatizavimo naudą nei nenaudą bei yra linkę ant piliečių pečių permesti atsakomybę už viešų paslaugų neprieinamumą už miesto ribų. Tai kelia klausimą, ar ekonominė plėtra, kaip dominuojanti politinė strategija, vis dar yra pakankama šiuolaikiniame pasaulyje?

(Ne)pasitikėjimo ryšių kūrimas vietos savivaldos lygmeniu: savivaldybių tarybų narių nuostatos

Inga Gaižauskaitė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Viktorija Baranauskienė (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Pasitikėjimas yra tapęs vienu kertinių veiksnių analizuojant įvairius demokratinės sistemos veikimo aspektus, tokius kaip institucijų efektyvumas, valdymo kokybė ar piliečių įsitraukimas į politikos procesus. Nors politinį pasitikėjimą reguliariai matuojančių tarptautinių ir nacionalinių empirinių tyrimų yra gausu, pastebimi du santykinai menkiau tyrinėjami aspektai: 1) labiau paplitę tyrimai, kuriuose fiksuojamas piliečių pasitikėjimas valstybės lygmens institucijomis, tuo tarpu detalesnių vietos savivaldos lygmens analizių nėra daug; 2) paprastai tiriama viena pasitikėjimo kryptis – kiek piliečiai pasitiki politikos institucijomis ar veikėjais, o tyrimų apie pasitikėjimo ryšių formavimą(si) tarp pačių politikos veikėjų (ar su savo atstovaujama piliečiais) yra mažai. Pranešimas remiasi 2023–2024 m. vykdytos kiekybinės Lietuvos savivaldybių tarybų narių apklausos duomenimis (projektas „Kaip keičiasi vietos politiko vaidmuo savivaldoje: lyderystė, institucijos ir bendruomenės“ (Nr. S-MIP-23-17)), į kurią įtraukti su pasitikėjimu susiję klausimai. Pasitikėjimo kultūros formavimasis yra vienas svarbiausių sėkmingo vietos valdymo komponentų, todėl šios apklausos duomenys leidžia bent iš dalies papildyti esamus pasitikėjimo tyrimus Lietuvoje. Pranešimas atskleis, koks yra socialinio apibendrinto pasitikėjimo lygmuo tarp apklausoje dalyvavusių savivaldybių tarybų narių bei kiek savivaldybių tarybų nariai pasitiki kitais vietos valdymo procesuose dalyvaujančiais veikėjais (pavyzdžiui, merais, kitais tarybos nariais, savivaldybėse dirbančiais valstybės tarnautojais). Pasitikėjimas vietos savivaldos lygmeniu bus apžvelgiamas pasitikėjimo valstybės lygmeniu kontekste, įvertinant tai, kad Lietuva yra viena iš Europos šalių, kurioje kelis pastaruosius dešimtmečius bendras socialinis ir politinis pasitikėjimas yra nuosekliai mažas ar vidutinis.

Viešosios paslaugos Lietuvos savivaldoje demografinių pokyčių kontekste: galios santykių lauko analizė

Viktoras Andrejevas (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Atsižvelgiant į naują įstatyminių reguliavimą, pasikeitė savivaldybės institucinės sąrangos modelis, naujai formuojasi mero ir savivaldybių tarybų narių atsakomybių ir galių pasiskirstymas bei jų vaidmenys savivaldoje. Taip pat atsižvelgiant į demografines tendencijas (spartus gyventojų senėjimo tempas, mažėjanti darbingo amžiaus gyventojų dalis, mažas gimstamumas, didelis vidinės ir išorinės migracijos mastas), savivaldybės susiduria su naujais resursų paskirstymo iššūkiais, keičiasi savivaldos interesų grupės, interesų grupių santykiai yra vis labiau dinamiški. Esant tokiam įstatyminiam ir demografiniam kontekstui, savivaldoje formuojasi savitas galios santykių laukas, kuris daro įtaką viešosioms paslaugoms ir kurį lemia skirtingos interesų grupės, jų tarpusavio sąveika, konfliktai, derybos ar įvairios formalios bei neformalios bendradarbiavimo formos.

Šiuo pranešimu aktualiai diskutijai keliami tokie klausimai: Kokios paslaugos generuoja didesnę kapitalą, didesnę galią, didesnę gerovę jos valdytojui? Kaip aktyviai viešųjų paslaugų valdytojai veikia suinteresuoti valdyti didesnę kapitalą generuojančias paslaugas? Kiek galimybių kurti galios santykį suteikia ar atima priklausomybė politinei partijai? Ar egzistuoja efektyvi galios santykių savivaldoje kontrolė, atsvaros priemonės, patikrinimai ir galios balansavimo įrankiai?

Svarbu tirti ir analizuoti šį galios santykių lauką ir formuoti empiriniais duomenimis grįstą viešųjų paslaugų galios santykių lauko žemėlapių koncepciją, kuri būtų ne tik praktinis indėlis į sprendimų savivaldos socialiniams ir demografiniams iššūkiams spręsti paiešką, bet ir prisidėtų prie viešojo valdymo skaidrumo ir efektyvumo didinimo, protekcionizmo mažinimo, efektyvesnio resursų paskirstymo, viešųjų paslaugų kokybės gerinimo.

Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-MIP-23-17).

2.3. Senoji (LDK) ir modernioji Lietuva: nauji istorinės sociologijos ir socialinės-ekonominės istorijos tyrimai

Ankstyvoji Lietuva ikikapitalistinių gamybos būdų tipologijos požiūriu: tarp ankstyvojo feodalizmo ir „grobioniškos“ valstybės

Nerijus Babinskas (Vilniaus universitetas)

- 1) Lietuviškojo ankstyvojo feodalizmo (XIII–XIV a.) koncepcija yra neišdiskutuota ir kelianti abejonių. Norint ją kritiškai permąstyti, būtina suprecizuoti feodalizmo identifikavimo kriterijus.
- 2) Susipažinimas su šiuolaikine marksistine istoriografija leidžia suformuluoti platesnę (trilypę: endoeksploatacinių, egzoeksploatacinių, neeksploatacinių) ikikapitalistinių gamybos būdų klasifikaciją.
- 3) Tipologiškai nagrinėjant ankstyvąją Lietuvą, pravartu gamybos būdų klasifikaciją derinti su substantyvistinės ir evoliucinės antropologijos koncepcijomis (pirminės / antrinės valstybės, dualistinė – pragyvenimo ir prestižinė – ekonomika).
- 4) Lietuva XIII–XIV a. išgyveno tris raidos etapus.
- 5) Lietuvos politikos kūrimosi etape svarbiausi buvo kariniai kaimyninių sociumų eksploatacijos metodai (egzoeksploatacija), todėl bent iki XIII–XIV a. sandūros ji laikytina „grobioniška“ (arba kariaunos) valstybe su dualistine ekonomika.
- 6) XIV a. Lietuva supanašėjo su klasikiniu Ankstyvosios Vidurio Europos valstybės modeliu, t. y. išaugo centralizuotos endoeksploatacijos reikšmė, išliekant dualistiniam ekonomikos pobūdžiui.
- 7) Tik XIV a. paskutiniame ketvirtyje, sumažėjus ekspansijos Rusioje mastams, išaugo vidinės eksploatacijos, o kartu ir stambiosios žemėvaldos poreikis. Tik šiuo laikotarpiu Lietuvoje prasidėjo feodalizacijos procesas gamybos būdo prasme.
- 8) Dėl karo su kryžiuočiais XIII–XIV a. tiesioginiai gamintojai ilgą laiką buvo neatsieti nuo karo prievolės. Tai labai riboja vidinės eksploatacijos mastą.
- 9) Tipologiškai ankstyvoji Lietuva artima ankstyvajai Lenkijai (Piaštų valdomai politikai) ir Kijevo Rusiai, tačiau Lietuvos specifika lyginant su pastarosiomis – aiškiai dominuojantis karinis išorinės eksploatacijos pobūdis.
- 10) Lietuva aiškiai kontrastuoja su kai kuriomis ankstyvosiomis Skandinavijos politikomis (Švedija ir Norvegija), kur valdovo valdžia ilgą laiką buvo gerokai silpnesnė, o didžioji kariauna gerokai mažesnė.
- 11) Jevgenijaus Šinakovo pasiūlyta Vidurio ir Šiaurietiškos (skandinaviškos-baltiškos) valstybių dichotomija atrodo tinkama skirtumams tarp Vidurio Rytų Europos (ir Lietuvos) bei Skandinavijos politikų konceptualiai permąstyti ir išryškinti.

Institucinės ir ekonominės raidos ryšys LDK (1245–1569 m.)

Mantas Bureika (Vilniaus universiteto Ekonomikos ir verslo administravimo fakultetas)

Pranešimo tikslas – pristatyti vykdomus doktorantūros tyrimus, kuriuose nagrinėju institucinės ir ekonominės raidos ryšį Lietuvos istorijoje. Institucijos ekonomikoje yra apibrėžiamos kaip formalių taisyklių bei neformalių normų visuma, o „geros“ institucijos užtikrina sąžiningą teisinės sistemos veikimą, nuosavybės teises ir minimizuoja ekonominės veiklos kaštus (North 1991).

Per beveik visą istoriją Lietuva (kaip ir kitos šalys) buvo uždara visuomenė (*limited access order*). Pagal North et al. (2009), uždaroje visuomenėse vidinę taiką ir saugumą užtikrina valdantysis elitas, kuris yra jais suinteresuotas siekdamas išsaugoti savo išskirtines privilegijas. Tokios privilegijos kaip žemės nuosavybė ar teisė kurti organizacijas generuoja elitu rentas (išskirtines pajamas). Dažniausiai uždaros visuomenės yra ekonomiškai mažiau išsivysčiusios nei atviros visuomenės (*open access orders*) – modernios liberalios demokratijos. Tačiau uždaros visuomenės taip pat gali vystytis gerindamos institucijas, kurios užtikrintų stabilius elito santykius, didintų jo paskatas užsiimti produktyvia veikla ir (arba) elitą plėstų, taip didinant bendras elito pajamas.

Panašiai veikė ir LDK. Trumpai pristatysiu, kaip, taikant uždarų visuomenių teoriją, nuo XIII a. vid. iki XVI a. vid. keitėsi LDK elitas ir jo privilegijos, kaip šie pokyčiai formavo politines bei ekonomines institucijas ir kaip šių institucijų raida keitė ekonominės veiklos paskatas. Iš konkuruojančių sritinių kunigaikščių grupės, kuriai pajamas nešė kariaunos, LDK elitas palaipsniui virto administracines pareigybes užimančių ir dvarų ūkį vystančių bajorų klase. Siekiant išsiaiškinti, ar didėjančios paskatos produktyviai veiklai lėmė ir ekonomikos vystymąsi bei geresnį gyvenimą, apžvelgsiu skirtingų disciplinų mokslininkų surinktus duomenis (pavyzdžiui, pilių ir dvarų statybą, žmonių ūgį, miestų gyventojų skaičių). Preliminarūs rezultatai rodo, kad, nors ekonomika plėtėsi, šį procesą lėtino populiacijos augimas, pajamų nelygė ir lėtas technologinis progresas. Aukštą gyvenimo kokybę uždaroms visuomenėms pasiekti yra sudėtinga, bet pokyčiai link atviros visuomenės pirmiausia turi vykti uždaros visuomenės rėmuose.

North, D. C. (1991). 'Institutions,' *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), pp. 97–112.

North, D. C., Wallis, J. J. and Weingast, B. R. (2009). *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge University Press: Cambridge.

Apsirūpinimo maistu ir darbo sričių pokyčiai nacistinės Vokietijos okupuotoje Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Baltarusijoje

Mantas Šikšnianas (Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus,
Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas)

Antrojo pasaulinio karo metais skirtingų išteklių trūkumas buvo aktualus nuo Prancūzijos iki Rusijos bei nuo Norvegijos iki Graikijos, o vienu iš pagrindinių okupuotas visuomenes vienijusiu bruožų tapo maisto trūkumas. Tuo tarpu nacistinei Vokietijai apsirūpinimas reikiama ištekliais išliko vienu iš pagrindinių prioritetų siekiant pergalės. Šalia apsirūpinimo maisto ištekliais problemos kitas prioritetas nacistinės Vokietijos ideologijoje ir politikoje buvo darbo klausimas. Tai deklaravo jau pats valdančiosios partijos (Vokietijos nacionalsocialistinė darbininkų partija) pavadinimas. Viena iš nacistinės ideologijos dominančių iš pat pradžių buvo „dirbančių“ ir „parazituojančių“ (ir todėl nevertų gyventi) rasių, etninių grupių ir socialinių sluoksnių priešprieša. Karo metais darbas dar labiau suaktualėjo, tapdamas taip pat ir gyventojų kontrolės, ir net genocidinės politikos priemone.

Pranešime susitelkiama į Ostlando administracinio vieneto teritorijas: Estiją, Latviją, Lietuvą ir Baltarusiją. Tačiau kontekstualumui panaudojama informacija ir apie kitas Vokietijos okupuotas šalis. Pranešimo tikslas – palyginti vokiečių politikos ir okupuotų visuomenių adaptacijos prie okupacijos sąlygų skirtumus apsirūpinimo maistu ir darbo srityse. Bus stengiamasi neapsiriboti vienu teritoriniu vienetu ar viena tautine grupe – karo sąlygų kontekste svarbu pastebėti skirtingų socialinių ryšių ir pokyčių tinklą. Šiuo aspektu daugiau bus susitelkta į vietos civilių gyventojų santykį su pažeidžiamiausiomis (žydais, karo belaisviais) grupėmis. Darbo klausimas šioms grupėms neretai lemdavo ne tik apsirūpinimo maistu, bet ir išgyvenimo galimybes. Vienas iš teiginių yra, kad getų apsirūpinimas reikiama produktais priklausė ne tik nuo vokiečių ir vietinės administracijos politikos, bet ir nuo viso regiono apsirūpinimo maistu būklės. Taigi, naudojant lyginamąją prieigą siekiama atskleisti tiek skirtingų minėtų šalių, tiek socialinių grupių prisitaikymo prie okupacijos sąlygų savitumus.

Prarastieji vakarai: Baltijos šalių ekonomika 1913–2023 m. Kokie buvome ir kokie galėjome būti?

Adomas Klimantas (Oksfordo universitetas)

Pajamų lygis Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje vejas vakarus, tačiau mes vis dar priklausome atsiliekantiems Europos rytų periferijai. 2023–2024 m. atlikti pirmieji tarpukario ir sovietmečio Baltijos šalių BVP skaičiavimai leidžia įvertinti ilgalaikę Lietuvos, Latvijos ir Estijos ekonominio augimo dinamiką ir jos pokyčius vakarų atžvilgiu. Nauji duomenys atskleidžia, jog:

1. Baltijos šalių atsilikimas nuo Vakarų Europos lygio praeityje buvo mažesnis. Latvija ir Estija iki 1939 m. buvo arti Suomijos išsivystymo lygio, o po 1929 m., kai vakarai kapsėsi krizėje, Baltijos šalys buvo greičiausiai augančios Europos valstybės.
2. Sovietinės okupacijos pradžioje ekonominis augimas išliko vienas iš sparčiausių Europoje, o 1948–1968 m. pridėtinė vertė vienam gyventojui socialistinėse Baltijos respublikose augo greičiau negu būtų galėjusi augti kapitalistinėje sistemoje.
3. 1969 m. – lūžio metai, kuomet socialistinis augimo modelis Baltijos šalyse išsikvėpė. 1969–1989 m. socialistinės Lietuvos, Latvijos ir Estijos dinamika vis labiau silpo, o hipotetinis augimas kapitalistinėje sistemoje – stiprėjo.
4. Sintetinės kontrolės metodais atlikta analizė leidžia teigti, kad jei Baltijos šalys būtų likusios nepriklausomos ir kapitalistinės 1940-aisiais, jų BVP vienam gyventojui 1970-1987 m. būtų pralenkęs okupuotų Baltijos respublikų atitinkamus rodiklius. O 1990-ųjų transformacijos krizės, kuri nubloškė Baltijos šalių ekonomiką 30 metų atgal, nebūtų buvę.
5. Galiausiai, naujausi ekonometriniai skaičiavimai atskleidžia, jog hipotetinių neokuotų Baltijos šalių dinamika nuo 1940 m. būtų buvusi panaši į kitų vakarų periferijos šalių, o 2023 m. Lietuva, Latvija ir Estija būtų pasiekusios Suomijos ir Naujosios Zelandijos išsivystymo lygį.

Gedulo emocijų modernizacija sovietinėje Lietuvoje: politinės nuostatos ir visuomenės atsakas

Nerija Putinaitė (Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas)

Philippe'as Ariès, tyrinėdamas santykį su mirtimi skirtingais laikotarpiais, atkreipė dėmesį į modernybėje pasikeitusį požiūrį į mirtį: žmonės pradėjo nureikšminti su mirtimi susijusius ritualus, sumažindami jų dramatiškumą.

Sovietmečiu Lietuvos TSR vyko mirties modernizacija, kuri suprantama kaip pastangos su mirtimi siejamas religines prasmes pakeisti šiapusinėmis prasmėmis, išreiškiančiomis racionalų santykį su mirtimi. Modernizacija apėmė ne vien sistemingai vykdytą visuomenės ateizaciją, bet ir administracines pastangas įtvirtinti estetinį saikingumą ir emocinį nuosaiikumą bendrai kasdienybėje ir konkrečiai liūdinti dėl mirusiųjų ar jų atminimo praktikose (statant antkapius). Pagrindinės ateizacijos ir modernistinės estetiškos priemonės, nukreiptos į paprastų žmonių kasdienybę ir buitį, buvo pradėtos įgyvendinti šeštojo dešimtmečio antroje pusėje. Jos buvo atnaujintos septintajame ir aštuntajame dešimtmečiais.

Analizuojant sovietmečiu susiformavusias paprastų žmonių gedulo emocijas, atsiskleidžia, kad santykis su mirtimi toli gražu nėra santūrus ir racionalus. Jis gana dramatiškas, reikštas net ir kraštutinis skausmas.

Pranešimo tikslas – pamėginti paaiškinti savitas, tad ir politiškai nesuvaldytas visuomenės reakcijas į pastangas modernizuoti paprastų žmonių santykį su mirtimi. Analizė remiasi laidotuvių vainikų juostų užrašais ir antkapių epitafijomis, surinktomis per etnografines ekspedicijas Lietuvoje 1968–1989 m., bei kita medžiaga.

Kada Lietuva prarado energetinį atsparumą ir ar galėtų jį atgauti?

Zenonas Norkus (Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas)

Aelita Ambrulevičiūtė (Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas)

Jurgita Markevičiūtė (Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos fakulteto Taikomosios matematikos institutas)

Pasistačiusi Klaipėdos suskystintų gamtinių dujų terminalą, kurio pagrindinis objektas yra suskystintų gamtinių dujų laivas-saugykla „Independence“, sujungusi savo elektros tinklus su Švedijos ir Lenkijos elektros tinklais, principingai atsisakiusi energijos išteklių importo iš Rusijos, Lietuva pagaliau išsikovojo energetinį saugumą (nuo Rusijos). Tačiau energetinį saugumą reikia skirti nuo energetinio atsparumo. Pasak žinomų tyrėjų, energetinis saugumas – tai „patikimo energijos išteklių prieinamomis kainomis užtikrinimas, nekenkiant svarbiausioms nacionalinėms vertybėms ir tikslams“ (V. Leonavičius, D. Genys. *Energetinio saugumo sociologija. Teorija ir praktika*. Kaunas: VDU leidykla, 2017, p. 10). O ar šalis energetiškai atspari, paaiškėja šoko situacijose, kurias sukelia gamtinės ar socialinės katastrofos. Nevyniojant į vata, šiuolaikinės Lietuvos energetinei sistemai tai būtų karas su vis ta pačia Rusija. Šiame kare ir garsusis „Independence“ laivas, ir elektros jungčių su Lenkija ir Švedija transformatorinės tebutų patogūs ir patrauklūs taikiniai. Dėl didelio pažeidžiamumo Lietuvos energetinė sistema nėra atspari. Pranešimo tikslas yra aptarti Lietuvos energetinio atsparumo kaitą ilgalaikėje perspektyvoje, remiantis energetinių perėjimų teorijomis, skiriančiomis organinių, iškastinio kuro (su anglies, naftos ir dujų atmainoms) ir atsinaujinančių energijos išteklių energetinius režimus. Esant iškastinio kuro režimui, energetinio atsparumo stygių jaučia šio kuro išteklių stokojančios šalys. Pagrindiniai analizės klausimai: kada ir kaip Lietuvos energetika perėjo nuo organinio energetinio režimo prie iškastinio kuro energetinio režimo? Kokia yra atkurtosios nepriklausomybės metais pasiekta pažanga per einant prie atsinaujinančių energijos išteklių energetinio režimo? Ar ta pažanga padidino, ar sumažino Lietuvos energetinį atsparumą? Kokiomis energetinės politikos priemonėmis būtų galima jį padidinti?

Pranešimas parengtas pagal tyrimą vykdant projektą „Demografinis, ekonominis, energetinis, maistinis ir epidemiologinis moderniosios Lietuvos visuomenės ir tautos atsparumas (1883–2023)“. Finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT), sutarties Nr. S-VIS-23-15.

2.4. Tautiniai-etniniai santykiai ir tapatumai: lokalios ir globalios sociologinės perspektyvos

Etninio ir vietos identitetų sąveika skirtingų kartų Šalčininkų rajono tautinių mažumų gyventojų gyvenimo istorijose

Vidmantas Vyšniauskas (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Pranešime daugiausiai dėmesio skiriama tautinių mažumų jaunosios kartos (gimusios nepriklausomoje Lietuvoje) ir vyresniųjų kartų (augusių sovietmečiu) vietos ir etninio identitetų sąveikai Šalčininkų rajone. Teigsiu, jog vyriausios kartos informantai, prisimenantys pokario neramumus ir smurtą, yra linkę įvardinti save vietiniais (tuteišiais) ir identifikuotis su gyvenamąja teritorija (parapija, rajonu, „savo kraštu“). Neretai toks identifikavimasis turi gynybinį elementą, vengiant save priskirti vienai ar kitai etninei grupei.

Šių žmonių vaikai, kurių pasaulėžiūra pilnai formavosi sovietmečiu, turi gana stiprų etninį identitetą, tačiau ir stiprų regioninį identitetą, kuris jiems buvo perduotas tėvų ir aplinkinių socialine atmintimi (šie žmonės linkę save vadinti „Vilniaus krašto lenku“, „šio krašto lenku“ ir pan. T. y. derinti etninį ir regioninį identitetą).

Jaunosios kartos (gimusios nepriklausomoje Lietuvoje) atveju savęs identifikavimas su gyvenamąja vietove (kuri dažnai įvardijama kaip kaimas ar miestelis) yra grindžiamas sentimentais, vaikystės prisiminimais, ryšiais su vietos bendruomene.

Pranešimo teorinis pagrindas – socialinės atminties (Asmann 1997 etc.) bei identiteto (pavyzdžiui, Bauman 2007) teorinės prieigos.

Pranešimas parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos (LMT) finansuojamą mokslo projektą „Tautinių mažumų jaunimo identitetų trajektorijos: nuo regioninio iki viršnacionalinio (Šalčininkų rajono atvejis)“ (Nr. S-PD-24-57 2024-01-22).

Globali Lietuva ir (pra)randanti lietuviškumą diaspora. Kazachstano atvejis

Jolanta Kuznecovienė (Lietuvos sveikatos mokslų universitetas)

Remiantis empirinio tyrimo, atlikto Kazachstano lietuvių bendruomenėje 2022 m. pabaigoje, duomenimis, pranešime aptariamais iššūkiais, kuriuos galima prognozuoti, jeigu nebus rekonceptualizuojama Globalios Lietuvos programa ir jos pagrindu, beveik algoritmiškai, kuriami sociokultūriniai saitai su diaspora ir priimami su ja susiję politiniai sprendimai.

Atliktas tyrimas atskleidė, kaip etniškumo normatyvinimas, kurį įtvirtino posovietinė Kazachstano valstybė savo politinėje praktikoje, iš esmės devalvuoja etniškumo kultūrinį turinį, redukuodamas jį iki viešo proginio reprezentavimo formų. Kultūrinių dėmenų nureikšminimas ar net eliminavimas iš galimų lietuviškumo darybos išteklių plejados reiškia, jog etnis tapatumas konstruojamas remiantis vieninteliu kriterijumi – lietuviška kilme, kuri legitimuojama per šeimos, giminės bei kartų atmintį ir verbalizuojama pasitelkiant šaknų ir kraujo konceptus. Tačiau daugumai informantų, skirtingai nei rodo mūsų tyrimai, atlikti kitose lietuvių diasporos šalyse (Kuznecovienė 2018: 2014), Kazachstane šaknys yra tik kilmės faktas, kurį nurodo įrašas asmens dokumente (pase, tautybės grafoje). Todėl etniškumą informantai suvokia kaip išaknintą, bet neįkultūrintą ir tai įgalina visa spektrą manipuliacijų etnine tapatybe ir jos profitizaciją.

Pranešime taip pat aptariamas ryškėjantis atotrūkis tarp Globalios Lietuvos programos (tapusios bene raktine migracijos politikoje), jos pagrindu priimamų politinių sprendimų ir lietuvių diasporos tyrimų rezultatų.

Lyties ir pilietybės sankirta mišrių santuokų modeliuose: tendencijos ir dinamika Lietuvoje

Agnė Egertė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Šių dienų santuokiniam elgesiui būdinga įvairovė istoriškai sąlygota įvairių veiksnių, kuriems vis didesnę įtaką daro pastarųjų dešimtmečių globalizacijos procesai. Greitesnis geografinis mobilumas, interneto ir socialinių tinklų plėtra palengvino santuokinio partnerio paieškas tūkstančių kilometrų atstumu. Komunikuoti su visu pasauliu, užmegzti tarpasmeninius santykius tarp skirtingos rasės, tautybės ar religijos žmonių tapo lengviau nei kažkada anksčiau. Mišrios santuokos, įnešdamos naujus šeimos modelius, praturtina tradicines šeimų struktūras bei liudija apie tarpasmeninių santykių įvairovę bei dinamiką tarptautiniu lygmeniu. Šių santuokų tyrimai įvairiais aspektais pasaulyje, ypač Vakarų visuomenėse, plėtojami jau nuo XX a. Didelis šių santuokų paplitimas interpretuojamas kaip sėkmingos integracijos rodiklis, rodantis mažėjantį socialinį atstumą tarp imigrantų ir priimančios visuomenės bei prisidedantis prie neigiamo požiūrio, išankstinio nusistatymo ir stereotipų prieš kitas kultūrinės grupes mažinimo.

Šio tyrimo objektas yra pastaraisiais keliais dešimtmečiais Lietuvos Respublikos (toliau – LR) piliečių sudarytos mišrios santuokos. Atspirties tašku šiame darbe tampa pilietybė ir lytis. Tyrimo tikslas yra įvertinti pastarųjų kelių dešimtmečių mišrių santuokų raidos tendencijas ir modelius Lietuvoje, sutelkiant dėmesį į lyties ir pilietybės vaidmenį. Šis tyrimas leidžia skyrium pažvelgti į šį santuokinį elgesį bei jo pokyčius ilgajame laikotarpyje. Tyrime naudojami agreguoti oficialiosios statistikos santuokų pagal susituokusių asmenų pilietybę bei lytį duomenys.

Pateikiami rezultatai rodo, kad Lietuvos kontekste sprendimas sudaryti mišrią santuoką nėra tipiškas reiškinys. Žvelgiant iš lyčių perspektyvos, galima teigti, kad santuokos su užsieniečiais yra labiau būdingos LR pilietybę turinčioms moterims nei LR pilietybę turintiems vyrams. Taip pat LR pilietybę turinčios moterys dažniau nei LR pilietybę turintys vyrai sudaro santuokas su geografiškai ir kultūriškai atokesnių šalių piliečiais. Skirtingus LR pilietybę turinčių vyrų ir moterų mišrias santuokas lemiančius mechanizmus atspindi netolygūs santuokinio elgesio modeliai. Detaliau žvelgiant į mišrių santuokų rodiklius atsiskleidžia įsitvirtinusi skirtingų pilietybių grupių hierarchija santuokų rinkoje.

Naujųjų posovietinių bendruomenių gijos Lietuvoje: tarpkultūrinės draugystės galimybė

Dainius Genys (Vytauto Didžiojo universitetas)

Daiva Kuzmickaitė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Emilija Pundziutė-Gallois (Vytauto Didžiojo universitetas)

Darbo aktualumą ir naujumą lemia sparčiai kintanti realybė, kuomet Lietuva tapo traukos centru kaimyninių šalių piliečiams. Skaičiuojama, kad tautinių mažumų skaičius priartėjo prie 0,5 mln. Migracijos departamento duomenimis, šiandien vien Ukrainos pabėgėlių skaičius Lietuvoje siekia 84 997 tūkst. Originaliai jungiant K. Poperio (1998) atviros visuomenės ir G. Simmelio (2007) draugystės sociologijos koncepcines kategorijas, straipsnyje paraleliai nagrinėjant visuomenės ir valstybės valdymo makrostruktūras, bei asmeninių tarpkultūrinių santykių mikrolygmens analizę, domimasi, kaip laisvė, sąveika, bendravimas ir asmeninių ryšių tinklas koreliuoja tarpusavyje sukurdami namų užuovėją, jaukumą naujai atvykusiems. Omenyje turima ne tik buities jaukumas, bet visų pirma sąlygos kurti orų gyvenimą, integruotis (ekonomiškai, politiškai, socialiai) neprarandant tautinės tapatybės ir neaukojant kultūrinių nuostatų. Atitinkamai tai suponuoja svarbius klausimus ir apsisprendimus lietuviams – ar priimti tautines bendrijas kaip Lietuvos „pilietinio kūno“ sudedamąją dalį, ar kaip europinės kultūrinės bendrijos sudedamąją dalį, ar kaip tos pačios visuomeninės kovos už demokratines vertybes dalyvius, ar tik kaip laikinus svečius? Kiek mūsų tikrovėje atsispindi kitados postuluotos atviros visuomenės idėjos ir kiek mūsų bendros praeities tautų bendrabūvio formos atspindi tarpkultūrinės draugystės formas? Kombinuojant skirtingų disciplinų tyrimo perspektyvas (istorinę, sociologinę, politologinę, kultūrologinę), bus siekiama įminti skirtingų tautų tarpusavio bendrystės – atvirumo, pasitikėjimo ir emocinės paramos (intymumo) – klestėjimo mįslę. Taip pat jų integraciją, politinį ir visuomeninį angažavimą priimančioje visuomenėje. Straipsnis paremtas kokybiniais interviu (24) su skirtingų grupių atstovais.

Kultūrinės tapatybės ir bendruomeniškumo išsaugojimas globalizacijos kontekste: Dainų ir šokių šventės vaidmuo šiuolaikinėje Lietuvoje

Aida Savicka (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Skaitmeninėje eroje įtinklintas bendravimas, mašininis mokymasis ir DI technologijos linkusios skatinti kultūrinį homogenizavimą ir globalaus naratyvo dominavimą vietinių tradicijų sąskaita. Skaitmeninėms sąveikoms silpninant gilius socialinius ryšius, tradicinės meno formos, šventės ir ritualai per bendrus patyrimus ir aktualizuotą istoriją sutvirtina lokalius ryšius, padeda išlaikyti bendruomenės socialinį audinį ir suteikia pagrindą bendruomeninei tapatybei. Žvelgiant iš individualios perspektyvos, skaitmeninės technologijos neretai siūlo vienišą veiklą ir patirtį, didinančią socialinę izoliaciją, o dalyvavimas tradicinėse kultūrinėse veiklose kaip tik skatina įtrauktį ir asmeninę sąveiką. Tad atsigręžimas į tradicinės kultūros praktikas tampa vertinga atsvara, skatinančia bendruomeninę sąveiką ir tiesioginius tarpasmeninius ryšius (taip pat ir tarp skirtingų kartų atstovų), kurie būtini žmogaus psichinei sveikatai ir socialinei gerovei.

Visa tai skatina apmąstyti lietuviškųjų tradicijų aktualumą bei perspektyvas globaliame pasaulyje. Šiame kontekste išskirtinis yra Dainų ir šokių šventės (toliau – DŠŠ) – masiškiausio tradicinės kultūros renginio mūsų šalyje, pripažinto pasaulio nematerialiu paveldu, atvejis. Ar DŠŠ vis dar gali būti laikoma svarbia bendruomenės telkimosi ašimi ir pozityvaus tapatinimosi objektu, ar ji turi potencialą kurti emociškai gilią ir vertybiškai prasmingą bendrystės jauseną? Ar globalizacijos kontekste DŠŠ išlieka aktuali jauniems žmonėms kaip jų bendruomeninės – lietuviškosios – tapatybės dalis? Ar ji skleidžia ir aktualizuoja skirtingas Lietuvos gyventojų kartas jungiantį prasminį turinį?

Lietuvos mokslininkai išsako kontroversiškus vertinimus apie DŠŠ tęstinumo prielaidas, simboliką ir visuomeninę reikšmę: nuo tautinės tapatybės palaikymo ir stiprinimo, kultūrinės atminties aktualizavimo šiuolaikiniam žmogui priemonės iki kolektyvistinės ideologijos ir sovietinio mentaliteto tąsų įgyvendinimo formos. Skirtingoms stovykloms atstovaujančių tyrėjų dialogas atrodo sunkiai įmanomas, tačiau jis privalo būti grindžiamas faktiniais duomenimis. Pristatomo tyrimo objektas – DŠŠ samprata šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. Tyrimas paremtas reprezentatyvių Lietuvos gyventojų nuomonės apklausų (atliktų iškart po 2014 ir 2024 m. įvykusių DŠŠ) duomenimis, leidžiančiais įvertinti su DŠŠ susijusias gyventojų nuostatas, susidomėjimą ir įsitraukimą į renginius, šventės vertybinį įprasminimą, šių rodiklių dinamiką per pastarąjį dešimtmetį bei skirtumus tarp skirtingų gyventojų kartų.

2.5. Lietuviškos migracijos ir politikos sociologijos sankirtos

Saugumo paieškos: išvykusių ir atvykusių į Lietuvą LGBTIQ+ migrantų naratyvai

Gintarė Pocė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Sudėtinga geopolitinė situacija Rytų ir Vidurio Europoje bei didėjanti darbo jėgos migracija skatina diskutuoti apie LGBTIQ+ migracijos procesus Lietuvoje – ES šalyje, kuri susiduria su homofobinėmis nuostatomis ir problemomis užtikrinant LGBTIQ+ asmenų lygias teises. Šiame tyrime analizuojama, kaip *queer* migrantai suvokia Lietuvą kaip saugią šalį LGBTIQ+ asmenims įvairių politinių, kultūrinių ir religinių aspektų atžvilgiu. Pranešime remiamasi teorinėmis išvalgomis apie heteronormatyvumo ir *queer* migracijos ryšį bei empiriniais duomenimis, gautais iš pusiau struktūruotų interviu su dvidešimčia *queer* migrantų, išvykusių ar atvykusių į Lietuvą. Tyrimas parodė, kad Lietuvoje vis dar vyrauja stiprus heteronormatyvumas, kuris daro įtaką tiek *queer* asmenų pasirinkimams išvykti iš šalies į Vakarų šalis ieškant saugumo, tiek *queer* asmenų, atvykusių į Lietuvą, patirtims. Nors *queer* imigrantai Lietuvoje jaučiasi saugesni nei savo gimtojoje šalyje, jie taip pat įvardija, kad jų saugumas nėra nuoseklus ir užtikrintas.

Vienų motinų šeimų emigracija

Greta Skubiejūtė (Mykolo Romerio universitetas)

Pranešimo tikslas – išsiaiškinti, kodėl vienos vaikus auginančios motinos emigruoja iš Lietuvos ir kodėl (ne)grįžta. Tyrimo metu taikyti metodai – politinių dokumentų analizė (Lietuvoje, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Norvegijoje) ir pusiau struktūruoti interviu su emigravusiomis vienomis vaikus auginančiomis motinomis. Duomenys analizuojami taikant emigracijos, dekomodifikacijos ir defamilializacijos teorijas. Tyrimo rezultatai rodo, kad motinoms, nors ir nenorint, tenka emigruoti dėl itin prastos finansinės padėties ir paramos trūkumo. Dažniausiai emigruojama į Vokietiją, Jungtinę Karalystę ar Norvegiją, kur koncentruojasi didžiausia lietuvių emigrantų populiacija. Pirminis emigracijos tikslas – uždirbti daugiau pinigų, kad būtų galima suteikti geresnes ateities galimybes vaikams. Tačiau atvykusios gyventi į užsienio šalis (ir atsivežus vaikus) motinos atranda daugiau emigracijos plusių, ypač susijusių su palankesniu požiūriu į jas ir gerokai didesne socialine parama. Labiausiai vertinama būsto parama ir tikslinga parama, skirta vienoms vaikus auginančioms motinoms, tokia kaip didesni vaiko pinigai. Noras grįžti į Lietuvą mažėja ir dėl palankesnio socioemocinio klimato emigracijos šalyse, geresnių vaikų švietimo ir motinų karjeros galimybių, taip pat nenoro dar kartą išgyventi emigracijos-reemigracijos procesą, ypač dėl galimo neigiamo poveikio vaikams.

Lietuvos gyventojų imlumo kraštutinio dešiniojo populizmo diskursui potencialas

Ivan Trunov (Vilniaus universitetas)

Kraštutinis dešinysis populizmas yra intensyvėjantis Europos šalyse politinis reiškinys, pridedantis prie susiskaldymo bei radikalių politinių jėgų konsolidavimo. Lietuvoje kraštutinis dešinysis populizmas kol kas neturi ryškių rinkiminių laimėjimų, tačiau šio tyrimo rėmuose aš noriu suprasti, kokie veiksniai potencialiai galėtų įgalinti jį mūsų šalyje. Tam aš siekiu atskleisti šio reiškinio socialinio konstravimo procesus pasitelkęs postruktūralistinę diskurso teoriją, aiškinančią, kad kraštutinis dešinysis populizmas atsiranda dėl neoliberalizmo ir jo sukeltų padarinių. Individų pritarimas šio politinio diskurso struktūriniais elementams leidžia matuoti potencialų individų imlumą kraštutiniam dešiniajam populizmui ir tuo pagrindu atlikti geometrinę ESS 10 bangos duomenų vertybinių įsitikinimų bei individų pozicijų socialinėje aplinkoje analizę. Tyrimo rezultatai rodo, kad gyvenamoji vieta regionuose, dažnas bažnyčios lankymas, vyresnis amžius, kairiosios politinės nuostatos bei moteriška lytis asocijuojasi su didesniu potencialiu imlumu kraštutinio dešiniojo populizmo diskursui Lietuvoje. Tačiau materialinės padėties vaidmuo, kuris pagal mokslinę literatūrą ir Vengrijos atvejį yra labai svarbus aiškinant paramą kraštutinei dešinei, nelabai atsiskleidžia Lietuvos duomenyse. Imliausią kraštutiniam dešiniajam populizmui ir aktyviausiai už šį diskursą naudojančias kairiąsias populistines partijas balsuojančią populiacijos dalį galima apibūdinti kaip regionų vidurinėsios klasės gyventojus. Tuo metu mažiausiai pasiturinti gyventojų grupė pasižymi gerokai mažesniu politiniu aktyvumu, tačiau santykiškai imliausią kraštutinei dešinei žmonių panašiomis nuostatomis bei pozicija socialinėje erdvėje. Tai rodo labai pavojingą potencialą mobilizuoti šią gyventojų grupę balsuoti už populistinę kraštutinę dešinę, kas leistų tokioms partijoms gauti daugiau politinio palaikymo ir įgalintų šio diskurso konsolidaciją bei plėtrą šalyje. Todėl kraštutinės dešinės grėsmė Lietuvoje yra vis dar labai reali. Yra labai svarbu suprasti kraštutinio dešiniojo populizmo pavidalą šalyje ir tinkamai pasiruošti reikalingas apsaugos priemones. Imlūs kraštutiniam dešiniajam populizmui gyventojai turi turėti geras balsavimo alternatyvas – partijas, kurios veiksmingai atstovautų jų interesams, bet neskatintų politinio ekstremizmo. Šiuo metu Lietuvoje šį vaidmenį atlieka kairiosios populistinės partijos, tačiau jeigu rinkėjui labiau kraštutines dešinėsios partijos pasirodytų geresne alternatyva, politinis kontekstas šalyje gali pasikeisti labai greitai.

Priimti kūnai, atstumti kūnai: migracijos įreminimo skirtumai Lietuvos žiniasklaidoje

Kęstutis Grumodas (Vilniaus universitetas)

Po 2015 m. vadinamosios pabėgėlių krizės visiškai nebuvo akivaizdu, kad ES priims 6 mln. žmonių, bėgančių nuo Rusijos didžiulio masto invazijos į Ukrainą. Kita vertus, ES–Baltarusijos sieną kertantys daugiausia musulmonai ir arabų kilmės žmonės prievarta atstumiami atgal, jiems nesuteikiama galimybė prašyti prieglobsčio ir pažeidžiamos kitos jų teisės. Standartinis šio skirtumo paaiškinimas pabrėžia kultūrinį artumą (kalbą, bendrą istoriją, ypač okupacinę), tačiau vadovaudamasis Withers (2017) teigiu, kad kultūra šiuo atveju gali funkcionuoti kaip rasinio dominavimo reproduktivinio mechanizmas. Šiame tyrime nagrinėju požiūrių į migruojančius žmones skirtumus pritaikant Ervingo Goffmano atramų analizę ((angl. *frame analysis*) populiariajai Lietuvos žiniasklaidai. Temiškai sukodavęs daugiau kaip 2000 straipsnių iš dviejų populiarių žiniasklaidos portalų (LRT ir Lrytas), išskiriu keturias pagrindines atramas: pavojus nacionaliniam saugumui, žmogaus teisės, geopolitinio saugumo siekis ir visuomeninės įtampos. Teigiu, kad šias atramas gali paaiškinti (1) Rusijos imperializmo pavojus bei invazijos baimė ir (2) baltumo (angl. *whiteness*) hierarchija Vakarų visuomenėse. Žmonės ES–Baltarusijos pasienyje tampa nužmoginami ir įtartini, nes yra susieti su Rusijos invazijos grėsme ir Baltarusijos hibridiniu karu. Rytų Europos valstybės, propaguodamos rasiniu dominavimu grįstą politiką Baltarusijos pasienyje, siekia nusikratyti „Europos periferijos“ epiteto ir sustiprinti sąjungininkų palaikymą, t. y. įrodyti savo „tikrą europiečių“ tapatybę. Tokiu būdu nebaltaodžiai žmonės ES–Baltarusijos pasienyje tampa dvigubai nužmoginti: jie yra ir imperializmo pavojaus išraiška, ir galimybė nuo šio pavojaus apsisaugoti. Be to, atsisakymas suteikti valstybės apsaugą įrasintiems subjektams Lietuvos–Baltarusijos pasienyje skatina episteminių smurtą, nes pasienio valstybės slepia savo smurtinius veiksmus bandydamos išsaugoti baltumui būtiną liberalizmo fasadą. Šie veiksniai paaiškina požiūrio į migraciją skirtumus, kuriuos lemia Rytų Europos šalių siekis apsisaugoti nuo augančios Rusijos invazijos grėsmės ir įtvirtinti savo pozicijas rasinėje Europos Sąjungos hierarchijoje.

„Prigimtinės šeimos“ gynimas Lietuvoje: lytinis nacionalizmas ir familizmas dešiniųjų populistų diskurse

Evelina Juchnevičiūtė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Šio pranešimo tikslas – atskleisti lyties (angl. *gender*) ir nacionalizmo sąveikos ypatumus dešiniųjų populistų diskurse Lietuvoje. Pastaraisiais metais Vidurio ir Rytų Europos šalių politinėje erdvėje iškilo dešinysis populizmas ir prieš lyčių lygybę nukreiptos antigenderistinės kampanijos. Lietuvos politinės partijos „Nacionalinio susivienijimo“ įkūrimas siejamas su šiuo pokyčiu. Ši partija yra apibrėžiama kaip nacionalistinė, konservatyvi, antisisteminė ir populistinė politinė partija. Taikant diskurso analizės metodą, šiame tyrime analizuoti 2020–2024 m. paskelbti „Nacionalinio susivienijimo“ vieši pareiškimai. Diskurso analizė rodo, kad politinė partija „Nacionalinis susivienijimas“ pristatydamą su lytimi susijusias progresyvias politines iniciatyvas naudoja hiperbolizuotą ir alarmistinę kalbą. Taip pat remiasi lytinėmis nacionalistinėmis ir familistinėmis nuostatomis siekdama jas deligitimizuoti bei pasisako už visuomenės modelį, kurios centre yra „prigimtinė šeima“, o erdvė nonkonformizmo raiškai yra ribojama.

Beyond the Limits of Human Nature: A Critique of Prometheanism and the Technological Re-engineering of Existence

Sevket Benhur Oral (Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas)

Can humans and other sentient beings be radically re-engineered? Specifically, can birth, suffering, and death cease to be unavoidable constants of existence? What renders these aspects of life as unquestionable biological absolutes? The extensive transformative potential of the advanced global techno-scientific order, driven by the convergence of nanotechnologies, biotechnologies, information technology, and cognitive sciences (NBIC convergence), is praised by techno-utopian Prometheans who see the radical re-engineering of humans as a possibility in which birth, pain, disease, and even death are no longer inevitable parts of existence. Accordingly, a techno-scientific framework provides enabling conditions for the knowledge of Promethean proportions to emerge and radically transform both the Earth and humanity.

The technological modification of human nature appears within reach, with immense transformative potential. However, the challenge in techno-scientific Prometheanism lies in its initial assumption that we can alter human nature using the same methods applied to other entities, objectifying it like everything else. Futurists such as Nick Bostrom, Ray Kurzweil, and Steven Pinker often conflate the radical malleability of human nature with what Heidegger would call 'human existence.' Expressed differently, they overlook the distinction between human nature and human existence. For Heidegger and his followers critiquing Enlightenment Prometheanism, this distinction is crucial. It limits what we can make of ourselves. We cannot go beyond the limits of ontological indeterminateness.

The paper explores different versions of Promethean projects and critiques them through Heidegger's and Bernard Stiegler's views on technology. While agreeing with these critiques, I critique them in turn employing Ray Brassier's and Graham Harman's ideas on the role of non-human objects in political space. The central question is whether the radical re-engineering of human nature, as Promethean thinkers propose, can transcend human limits, or if, as Heidegger suggests, these boundaries remain unbreakable despite technological progress.

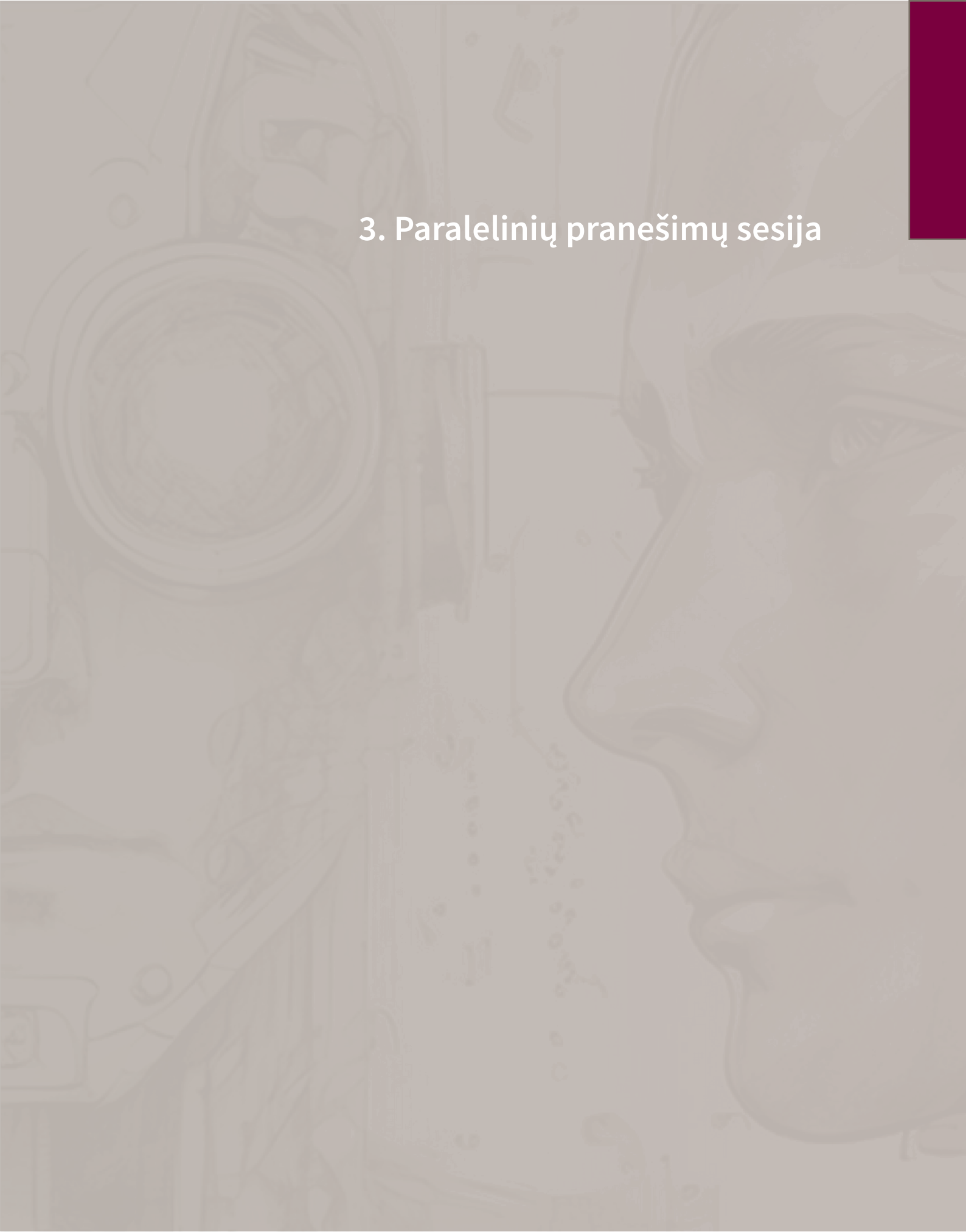
Plenarinė diskusija: „HSM mokslo tyrimų infrastruktūros (MTI) ekosistemos ypatumai ir galimybės“

Diskusijos dalyviai: Darius Žeruolis (LR Vyriausybė), Giedrius Viliūnas (Lietuvos mokslo taryba), Aušra Maslauskaitė (Lietuvos socialinių mokslų centras, Vytauto Didžiojo universitetas), Aurelija Stelmokienė (Vytauto Didžiojo universitetas), Audronė Telešienė (Kauno technologijos universitetas), Antanas Kairys (Vilniaus universitetas), Ainė Ramonaitė (Vilniaus universitetas)

Moderatoriai: Arūnas Poviliūnas (Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas) ir Rūta Žiliukaitė (Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas)

Pastaraisiais dešimtmečiais ne tik dėl brangstančių tyrimų ir sparčiai augančios konkurencijos, bet ir dėl inovacijų poreikio, formuojasi globalūs mokslinių tyrimų tinklai, siekiantys per atvirą priegą aprūpinti mokslininkus kokybiškais ir aktualiais duomenimis, kurie suteikia galimybių sustiprinti taikomąją mokslinių tyrimų dimensiją. Siekiant koordinuoti mokslinių tyrimų infrastruktūrų (MTI) tinklaveiką, po kelerius metus trukusių diskusijų 2002 metais buvo įsteigtas Europos mokslinių tyrimų infrastruktūrų strategijos forumas (ESFRI). Būtent ESFRI tapo pagrindiniu forumu, kuriame formuojamos strateginės mokslinių tyrimų infrastruktūrų vystymo kryptys ES. Mūsų pranešimo tikslas apžvelgti, kaip bendradarbiaujant su ESFRI, formavosi Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų (HSM) MTI ekosistema ir pakviesti padiskutuoti, ką galėtume ir turėtume nuveikti kaip Lietuvos sociologų draugija, kad šios naujos galimybės būtų panaudotos kuo efektyviau, ar ir kiek vystant HSM svarbias infrastruktūras galėtų būti peržengiamas ESFRI formatas. Pirmosios MTI, kurioms pavyko sėkmingai integruotis į ERIC tinklaveikas, buvo EST-LT, kuri į ESS ERIC buvo priimta 2013 metais, ir CLARIN-LT, kuri CLARIN ERIC nare tapo 2014 metais. Per pastarąjį dešimtmetį eilėje išsirikiavo Lietuvos HSM duomenų archyvas LIDA-LT, siekiantis narystės CESSDA ERIC, keli ilgalaikiai tarptautiniai komparatyvistiniai tyrimai: SHARE-LT, siekiantis narystės SHARE ERIC, GŠGPT-LT, siekiantis narystės GGP ERIC, MEDem-LT, siekiantis narystės MEDem ERIC. Atskirai reikėtų paminėti nacionalinį, ilgalaikį, kartotinį panelinį tyrimą LIST ir EVS LT, kuris yra tarptautinis, tačiau ESFRI sistemai nepriklauso. HSM MTI Lietuvoje praėjusį dešimtmetį labiau plėtojo pavienės mokslo institucijos, bendradarbiaudamos tiesiogiai su tarptautiniais MTI tinklais. Pastaruoju metu HSM MTI ekosistemoje stiprėjo ne tik tarptautinis, bet ir nacionalinių mokslo institucijų bendradarbiavimas. Šiuo metu dauguma HSM MTI peržengia atskirų universitetų ir tyrimo institutų ribas, randasi tarpinstituciniai konsorciumai, bendradarbiavimas keičia konkurenciją. Svarstant HSM MTI plėtos perspektyvas būtų galima projektuoti tokius žinojimo generavimo klasterius, kuriuose fundamentalius tyrimus papildytų HSM MTI ekosistemoje sustiprėjusi tarpdisciplininė ir transdisciplininė tinklaveika. Visa tai sudarytų prielaidas efektyviau spręsti kompleksines, globalias problemas.

3. Paralelinių pranešimų sesija

3.1. Demokratija ir valdysena: globalizacijos ir transnacionalizacijos iššūkiai

Ateities visuomenės kūrėjai: piliečių mokslo vaidmuo ir piliečių motyvacija sprendžiant globalius iššūkius

Ineta Simonaitė (Kauno technologijos universitetas)

Piliečių mokslas – tai moksliniai projektai, kuriais siekiama aktyviai įtraukti visuomenę į tyrimų procesus, siekiant surinkti vertingesnius duomenis ir sukurti gilesnės analizės galimybes. Nors piliečiai, dalyvaujantys šiuose projektuose, neprivalo turėti mokslinio išsilavinimo, jų teikiama informacija yra lygiareikšmiškai svarbi. Tokiu būdu gauta informacija prisideda prie tikslesnių analizės rezultatų.

Piliečių mokslo dėka galima spręsti įvairius globalius iššūkius, tokius kaip klimato kaita, sveikatos krizės ar aplinkosaugos problemos. Pavyzdžiui, sveikatos krizės metu, COVID-19 pandemijos laikotarpiu, piliečių mokslas palengvino viruso plitimo stebėjimą bei leido surinkti išsamius duomenis, kurių analizė pagreitino sprendimų priėmimą bei leido parinkti intervencijos priemones. Be to, piliečių mokslas yra ypač reikšmingas sprendžiant aplinkosaugos problemas ar stebint biologinę įvairovę. Piliečių mokslo dėka gauti rezultatai ne tik padeda moksliniams tyrimams, bet ir yra svarbūs formuojant politinius sprendimus.

Ateities visuomenėje piliečių mokslas gali atlikti reikšmingą vaidmenį kuriant tvaresnę ir sąmoningesnę visuomenę, nes gauti rezultatai ne tik padeda mokslininkams ir politikams priimti informuotus sprendimus, bet ir stiprina pilietinę atsakomybę. Tačiau siekiant efektyviai įtraukti visuomenę į piliečių mokslą, svarbu suprasti, kas motyvuoja piliečius įsitraukti į tokius projektus ir skatina jų dalyvavimą, teikti aiškią informaciją apie projektų naudą bei užtikrinti, kad dalyviai jaustųsi įvertinti už savo indėlį.

Paraleliniai ryšiai ir transnacionalizacija JT kosmoso valdyme

Vidas Vilčinskas (Kauno technologijos universitetas)

Inga Popovaitė (Kauno technologijos universitetas)

Florian Rabitz (Kauno technologijos universitetas)

Pagrindinis šiuolaikinės pasaulio politikos reiškinys yra transnacionalinio elito, turinčio bendrą pasaulėžiūrą, normatyvinius išsipareigojimus ir profesinius tinklus, formavimasis. Šiame darbe naudojamas naujas metodologinis požiūris į transnacionalinio elito formavimąsi, sutelkiant dėmesį į vyriausybės delegatų tarptautiniuose forumuose paralelinius ryšius. Paraleliniai ryšiai – tai buvusios ir esamos profesinės asociacijos, kurias tokie delegatai turi greta savo viešųjų įgaliojimų, kuriuos jie vykdo savo nacionalinių vyriausybės vardu. Tai, pavyzdžiui, ryšiai su pramonės asociacijomis, analitiniais centrais, universitetais ar pilietinės visuomenės organizacijomis. Priklausomybė šioms ir kitoms organizacijoms formuoja individualius interesus ir tapatybę. Todėl platesnė šių ryšių struktūra gali suteikti vertingų įžvalgų apie elito formavimosi procesus tarptautiniame kontekste. Taikydami šį metodą, daugiausia dėmesio skiriame vyriausybės delegatams Jungtinių Tautų kosminės erdvės taikaus naudojimo komitete (COPUOS) – pagrindiniame tarptautiniame forume, kuriame vyksta derybos dėl naujų su kosmosu susijusių klausimų, pavyzdžiui, komercinės kosmoso veiklos, kosmoso tvarumo, eksploatavimo saugumo ar mokslinių kosmoso tyrimų, valdymo susitarimų. Renkame viešai prieinamą informaciją iš socialinės žiniasklaidos apie maždaug 650 dabartinių diplomatinių atstovų COPUOS, naudodami 2 rūšių tinklus, kad susietume asmenis su organizacijomis. Nustatėme, kad keletas pagrindinių Europos analitinių centrų ir mokslo institucijų veikia kaip „transnacionalizatoriai“, skatinantys tarptautinės episteminės bendruomenės formavimąsi. Šie „transnacionalizatoriai“ aiškiai kontrastuoja su nacionaline segmentacija, kurią sukuria ministerijų „silosai“. Išvada, kad transnacionalinio elito formavimosi procesus JT kosmoso valdymo srityje pirmiausia lemia akademinės institucijos, prieštarauja daugeliui ankstesnių kritinės politinės ekonomijos analizių, kuriose teigiama, kad ekonominių interesų grupių ir pramonės asociacijų vaidmuo yra reikšmingas. Šis tyrimas remiamas Lietuvos mokslo tarybos.

Suatsakomybinimas savivaldos ir centrinės valdžios santykiuose kriziniais laikotarpiais

Karolis Dambrauskas (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas; Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas)

Suatsakomybinimas – valdymo būdas, grindžiamas atsakomybės už valdinio gerovę permetimu pačiam valdiniui. Jį gali taikyti valstybė, verslas, šeimos nariai ir kt. Nuo paprasto atsakomybės reikalavimo suatsakomybinimas skiriasi tuo, kad tas, kuris sutsakomybina, turi daugiau instrumentų ar resursų lemti to, kuris yra suatsakomybinamas, padėti. Suatsakomybinimo (angl. *responsibilisation*) termino autoriai – britų sociologai Nicolas Rose'as ir Peteris Milleris šį fenomeną siejo su neoliberalios valdžios arba to, ką vadino „pažengusiu liberalizmu“, iškilimu.

Šiame pranešime analizuojamas suatsakomybinimo reiškinyje pastebimas centrinės valdžios ir savivaldos santykiuose per įvairias pastaruoju metu Lietuvą ištikusias krizes – migracijos, pandemijos, pragyvenimo kaštų. Jų metu centrinė valdžia naudojo suatsakomybinimo retoriką stengdamasi išsireikalauti didesnio savivaldybių vaidmens sprendžiant minėtas krizes. Savivaldybės savo ruožtu teigė, kad jų galimybes prisidėti riboja nepakankami centrinės valdžios skiriami ištekliai. Pranešime analizuojamos suatsakomybinimu grįstos valdžios praktikos, taikytos paskutinių dviejų centro kairės ir centro dešinės Lietuvos vyriausybių. Remiantis antrinių šaltinių (oficialių įvairių valdžios atstovų pranešimų ir žiniasklaidos turinio) analize, pranešime dekonstruojamas valdysenos studijose nagrinėjamas suatsakomybinimo reiškinyje, stengiantis suprasti, kaip šis procesas vyksta, kokie yra jo būdingi bruožai. Klausinama, ar šis reiškinyje skiriasi priklausomai nuo ideologinės valdžios krypties. Taip pat teiraujama, kokia yra šio proceso priežastis, kas skatina tokių valdžios praktikų pasitelkimą ir kokios yra galimos tokio proceso pasekmės.

Piliečių demokratijos sampratų konfigūracijos Lietuvoje: latentinė klasių analizė

Jūratė Imbrasaitė (Vytauto Didžiojo universitetas,
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Nors daugumoje pasaulio šalių piliečiai palankiai vertina demokratiją, tyrimų rezultatai atskleidžia, kad skirtingose šalyse įvairios piliečių grupės skirtingai supranta demokratiją, o jų demokratijos sampratos dažnai neatitinka politikos mokslininkų suformuluotų demokratijos apibrėžimų. Piliečių demokratijos sampratos formuoja lūkesčius demokratijai ir gali turėti poveikį pasitenkinimui demokratija šalyje, tuo pačiu demokratijos stabilumui ir ilgamžiškumui.

Tyrimo tikslas – nustatyti, kokios demokratijos sampratos būdingos Lietuvos piliečiams. Kokias piliečių demokratijos sampratų konfigūracijas būtų galima išskirti? Kaip būtų galima paaiškinti skirtumus tarp piliečių demokratijos sampratų konfigūracijų Lietuvoje?

Atlikus Europos socialinės apklausos (Lietuva, 2022) duomenų latentinę klasių analizę, buvo išskirtos 4 piliečių grupės, kurioms būdingos skirtingos demokratijos sampratų konfigūracijos (liberali, mišri, socialinė, minimali). Piliečių demokratijos sampratų konfigūracijos statistiškai reikšmingai susijusios su lytimi, amžiumi, pajamomis, individualistinėmis / kolektyvinėmis vertybėmis, tarpasmeniniu pasitikėjimu, ideologinėmis orientacijomis kairės-dešinės skalėje, parama demokratijos principams.

Socialinė transklasė: socialinio ir kultūrinio transversalumo samprata ir jos recepcija analizuojant sovietinės ir nepriklausomos Lietuvos socialinę klasinę struktūrą

Kęstutis Šapoka (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Šio pranešimo tikslas yra dvejopas. Pirma – eksplikuoti „transklasės“ reiškinį, ties kuriuo koncentruojasi prancūzų kultūrinės sociologijos atšaka, kildintina iš P. Bourdieu kritinės sociologijos tradicijos. Antra – pateikti „transklasės“ sampratos pritaikymo bandant analizuoti sovietinės ir nepriklausomos Lietuvos socialinės klasinės struktūros tam tikrus aspektus, gaires.

Pagrindiniai šios sociologinės-kultūrologinės atšakos požymiai – asmeninė gyvenimo trajektorija, labiausiai koncentruojantis į savo socialinės kilmės ir migravimo iš vienos socialinės klasės į kitą (dažniau iš proletarinės į aukštesniąją, bet galimi ir atvirkštiniai atvejai), patirčių (savi)analizę. Tai labiau į mikrosociologiją orientuota žiūra. Pastebėta, jog individų, kurie ilgainiui atsiduria svetimose savo socialinei kilmei terpėje, asmenybinė struktūra apibūdinama socialinės neurozės terminu (suformuluotu klinikinės sociologijos atstovo Vincent de Gaulejac veikale „La névrose de classe“ (Socialinės klasės neurozė, 1987). Kita vertus, šios asmenybinės patirtys traktuojamos kaip galinčios (socio)kultūriškai praturtinti sociumą. Sociologas Didier Eribonas veikale „Retour à Reims“ (Sugrįžimas į Reimsą, 2009,) apmąstė savo – homoseksualo iš proletarinės šeimos – migracijos į buržuazinę socialinę terpę, Prancūzijos akademinę elitą, patirtį, apibendrindamas ją „transfuges de classe“ („socialinės klasės nomadų“) terminu. 2014 m. veikale „Les Transclasses ou la Non-Reproduction“ (Transklasės arba ne-reprodukcija) filosofė Chantal Jaquet analogiškas patirtis kondensavo „transclasse“ terminu. Turimas omenyje aplinkybių diktuojamas socialinis ir kultūrinis transversalumas, kurio individualius pavyzdžius galima traktuoti kaip nusistovėjusios Vakarų visuomeninės klasinės sanklodos (savi)reprodukcijos „pertrūkius“ arba „ne-reprodukcijos“ pavyzdžius.

Antroje pranešimo dalyje bandoma atsakyti į klausimą – kiek šios sociologijos atšakos įžvalgos, atspindinčios Prancūzijos socialinės klasinės sanklodos, socialinės stratifikacijos tyrimų galias tradicijas, gali būti taikomos sovietinės ir posovietinės Lietuvos socialinės klasinės struktūros, per „transklasės“ reiškinio prizmę, analizei? Teigtina, kad, atsižvelgiant į istorinius, politinius ir sociokultūrinius skirtumus, tokia analizė yra galima. Sovietmečio socialinė klasinė sankloda (vadinta „beklase“) buvo gana specifinė, bet būtent todėl joje gali būti savitai išryškunami „transklasės“ aspektai. Posovietinėje liberalaus kapitalizmo Lietuvoje socialinė stratifikacija tampa atviresnė, aštresnė, gilesnė, todėl dažniau fiksuotinos ir būdingos paskirų individų socialinio transversalumo patirtys, apibūdinamos transklasės terminu.

Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo portretas

Simona Ščerbinskaitė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Viktorija Baranauskienė (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Kaimiškų teritorijų traukimas (angl. *rural shrinkage*) – Europos ir Lietuvos realybė, labiausiai siejama su demografiniais pokyčiais, urbanizacija bei ekonominės veiklos mažėjimu kaimiškose vietovėse. Lietuvoje šis procesas itin pastebimas – 2021 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, šalyje buvo 4,9 tūkst. nebegyvenamų kaimo vietovių, penktadalis likusių turėjo vos iki 100 gyventojų. Iššūkių priešakyje kaimo bendruomeninės organizacijos (KBO) tampa vietiniu paramos tinklu bei svarbiu partneriu vietos valdžios institucijoms ir nevyriausybinėms organizacijoms siekiant išlaikyti vietos gyvybingumą (socialinį, ekonominį, kultūrinį ir kt.) bei gerinti gyvenimo kokybę. Imdamosi įvairių iniciatyvių bei vykdydamos projektus jos tampa svarbios vietos plėtros veikėjos.

Vis dėlto teorija nuo praktikos dažnai skiriasi. Siekiant išsiaiškinti Lietuvos kaimiškų bendruomeninių organizacijų tinklo „realybę“, vykdyta kelių pjūvių Registrų centro Juridinių asmenų registro išteklių turinio analizė. Pirmuoju pjūviu vertintas finansinis KBO tinklo pajėgumas. Analizuoti finansavimo šaltiniai ir pritraukiamų pajamų dydžiai. Vykdydant atvejų analizę (80 KBO 16-oje Lietuvos savivaldybių), atliktas gilesnis pjūvis. Nagrinėtos kaimo bendruomeninių organizacijų veiklų dinamiškumas – socialinė ir kultūrinė veiklos, ekonominės iniciatyvos, finansavimo šaltiniai, veiklos apimtis ir kt.

Atlikta kelių pjūvių analizė leidžia nupiešti šalies kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo portretą ir įvertinti ar (kiek) jis arti teorinio vietos plėtros veikėjo potencialo.

3.2. Sociologijos savirefleksija: istorija ir metodologiniai klausimai

Kiek „radikali“ galėtų būti Lietuvoje radikaloji etnografija? Kokybinių tyrimų iššūkiai ir galimi ateities scenarijai

Agnieška Avin Ileri (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Pranešimo tikslas yra pristatyti asmeninę refleksiją ir kritiškai įvertinti dabartinę kokybinių tyrimų, ypač etnografijos, situaciją Lietuvoje bei paskatinti platesnę diskusiją apie galimas šios metodologijos alternatyvas, sujungiant aktyvizmą ir kritinės teorijos paradigmą.

Lietuvoje yra įsitvirtinę tradiciniai socialinių tyrimų principai, kurie yra taikomi tiek kiekybiniais, tiek kokybiniais tyrimams. Vienas jų – pageidautinas tyrimo ir mokslininko objektyvumas, kurį, kaip vieną iš pagrindinių socialinių tyrimų metodologijos principų, suformavo Maxas Weberis. Vokiečių sociologas pasisakė už neutralų požiūrį (angl. *value-free*) į socialinius mokslus, o tai reiškia, kad mokslininkai turėtų stengtis atskirti savo vertybes ir pažiūras nuo mokslinių tyrimų. Yra būtina išlaikyti objektyvumą, nebūti politiškam savo tyrimų kontekste, stengtis išlaikyti šališkumą ir daryti kuo mažesnę poveikį tiriamam laukui.

Panašiu metu kaip ir Maxas Weberis už Atlanto rašė kitas sociologas W. E. B. Du Bois. Jo požiūris buvo visiškai priešingas – mokslininkai kaupia ir kuria žinias, kurios privalo būti naudingos žmonių išlaisvinimui nuo priespaudos, dekolonizacijai, socialinio teisingumo užtikrinimui, o politiškumas ir socialiniai mokslai yra dvi to paties medalio pusės (Burawoy 2021). Kyla klausimas, kaip atrodytų šiandieninis požiūris į socialinius mokslus, metodologinius principus, validumą ir pritaikomumą, jeigu būtent Du Bois, o ne Weberis būtų tapęs vienu iš sociologijos ir apskritai socialinių mokslų pradininkų? Gal angažuotumas ir politinė pozicija būtų laikomos neatsiejama kiekvieno mokslininko darbo dalimi ir niekam nekeltų klausimų?

Per paskutinius dešimtmečius Vakarų akademiniame aplinkoje susiformavo įvairios etnografinių tyrimų tradicijos, kurios didelį dėmesį skiria socialinei kritikai, socialinių pokyčių reikiamybei ir socialinio teisingumo užtikrinimui (Morkevičius, Telešienė, Žvaliauskas 2008). Po truputį tokios diskusijos atsiranda ir Lietuvoje – kvestionuojamas realus socialinių tyrimų objektyvumas, akcentuojamas tyrėjo reflektyvumas, permąstomas tyrimo dalyvių į(si)traukimas į tyrimus ir jų praktinė nauda (Vaičekauskaitė 2023). Tačiau kritiškoji, radikaloji etnografija yra vis dar nauji terminai Lietuvoje, kurie turi rasti savo vietą moksliniame diskurse. Pranešimo metu bus analizuojamos šių metodologijų ir mokslininkų socialinio angažuotumo ateities perspektyvos Lietuvoje.

Lietuvos sociologija – kuriame istoriją, bet ar ją deramai fiksuojame?

Anna Lipnevič (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Lietuvos sociologijos istorija tyrimų gausa nepasižymi. Dažniausiai tai pavieniai atskirų sociologų darbų tyrimai, o kompleksinės ir tęstinės analizės darbų labai trūksta. Nors iš dalies galima laikyti, kad kiekvienas Lietuvos sociologas yra kažkiek ir sociologijos istorikas, kadangi dažniausiai atlieka tirtų darbų apžvalgą, tačiau to nepakanka Lietuvos sociologijos istorijos raidos fiksavimui bei analizavimui.

Bene didžiausias dėmesys Lietuvos sociologijos istorijai buvo XX amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje iš karto po nepriklausomybės atgavimo, o 2001 m. šalies istorijos tyrimus vainikavo svarbi Lietuvos sociologijos istorijos raidai fiksuoti disertacija. XXI amžiuje, deja, tačiau beveik ketvirtį amžiaus, iki 2024 m., svarbių ilgalaikių iniciatyvų šios istorijos tyrimų atžvilgiu neatsirado. Tačiau 2024 m. pradžia yra reikšmingas posūkis šalies sociologijos mokslo raidos pažinimo link.

Pranešimo tikslas – pristatyti Lietuvos sociologijos istorijos tyrimuose pasiektą pažangą. Tyrimo metodas – literatūros apžvalga.

Po kauke: tyrėjo emocinis darbas ir jo įtaka kokybiniam tyrimui

Giedrė Plepytė-Davidavičienė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Vienas iš esminių kokybinio socialinio tyrimo aspektų yra duomenų rinkimo proceso kokybė, į kurią įeina tiek tyrimo dalyvių pasirinkimas, tyrimo instrumento suformulavimas, duomenų rinkimo technika ir pan. Tai ypatingai svarbu renkant kokybinius duomenis. Tiriamojo radimas, temos pristatymas, klausimo uždavimas, išklauskimas ir išklauskymas gali lemti, kiek turtingus duomenis pavyks gauti.

Šiandien tyrimuose tampa ypač svarbu etiniai reikalavimai, siejami su tiriamojo asmens duomenų apsauga, privatumo, konfidencialumo principų laikymusi – siekiama apsaugoti tiriamąjį nuo jam galimos fizinės ar psichologinės žalos. Atliekant kokybinį tyrimą yra svarbus tyrėjo santykis su tyrimo dalyviais, kas gali sudaryti prielaidas atsirasti tam tikram emociniam ryšiui, bet ir galimam šališkumui analizuojant duomenis.

Nors tyrimuose dažniausiai dėmesys skiriamas tiriamojo apsaugai, mažiau kalbama apie pačių tyrėjų patiriamus iššūkius, ypač susijusius su jų „emociniu darbu“ (Hochschild 1983). Emocinis darbas yra procesas, kurio metu žmonės reguliuoja savo emocijas, kad atitiktų socialinius lūkesčius ir darbdavių reikalavimus. Tai reikštų, kad darbuotojai privalo slopinti savo tikras emocijas ir rodyti tas, kurios yra socialiai priimtinos arba naudingos socialinei aplinkai.

Remdamasi savo patirtimi atliekant interviu su savipagalbos (angl. *self-help*) mokytojais Lietuvoje, atskleisiu, su kokiais metodologiniais, etiniais ir emociniais iššūkiais susidūriau atlikdama interviu ir analizuodama duomenis. Kelsiu klausimus: kaip pristatyti tyrimo temą, kad nesukeltum tendencingų atsakymų ir būtum etiškas? Ką daryti, jeigu interviu metu atsiranda emocinis disonansas, kai tyrėjo emocijos nesiderina su tomis, kurias turėtų demonstruoti? Ką daryti su giliomis emocijomis reakcijomis, kurios siejasi su pasakojimu ar paties tyrėjo išgyvenimais? Kaip laviruoti tarp objektyvumo / kritiškumo ir užmegzto pasitikėjimo su tiriamaisiais? Pristatymu siekiama paskatinti diskusijas apie tyrėjams kylančius iššūkius bei jų atliekamą emocinį darbą.

Vertybinis nenuoseklumas ar respondentų „chaltūrinimas“? Panelinės apklausos atsakymų (ne)sutapimų analizė

Ainė Ramonaitė (Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas)

Amerikiečių politologas Philipas Converse'as savo žymiajame 1964 m. tekste „The Nature of Belief Systems in Mass Publics“ teigia, kad amerikiečiai neturi nuoseklaus ideologinio mąstymo. Prie tokios išvados jis priėjo ketverių metų laikotarpiu kelis kartus apklausęs tuos pačius žmones ir pamatęs (greta kitų įrodymų), kaip stipriai skiriasi jų atsakymai į tuos pačius klausimus.

Lietuvoje panelinės apklausos, kai kelis kartus iš eilės apklausiami tie patys žmonės, yra vis dar labai retas reiškinys. Tačiau VU TSPMI užsakymu 2024 m. „Norstat“ atlikta internetinė panelinė apklausa prieš Prezidento ir Europos Parlamento rinkimus ir po jų suteikia galimybę patikrinti Lietuvos gyventojų vertybinį nuoseklumą. Apklausoje buvo klausta apie žmonių vertybinius įsitikinimus, partijų ir jų lyderių mėgimą – nemėgimą, demokratijos vertinimą ir pateikta keletas kitų klausimų. Pranešime analizuojama, kaip pakito respondentų atsakymai į tuos pačius klausimus kelių mėnesių skirtumu, kiek šiuose pokyčiuose nuoseklumo, o kiek atsitiktinumo. Bandant ieškoti atsakymų nesutapimo priežasčių, žvelgiama, kiek nesutapimus galėjo lemti respondentų „chaltūrinimas“ (angl. *survey satisficing*), o kiek nuostatų neturėjimas (angl. *non-attitudes*).

Kaip sociologiškai tirti žemės meną?

Veronika Žvirblė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Šio pranešimo tikslas yra aptarti, kaip sociologijos mokslo rėmuose yra tiriamas žemės menas. Pranešime gilinamasi į metodologines meno sociologijos ir vizualiosios sociologijos prieigas, nagrinėjama žemės meno tyrimų lauko teminė aprėptis ir šios sociologijos krypties vystymasis.

Pranešime pristatomas autorės vykdomas tyrimas apie žemės meną visuomenės sociokultūrinės transformacijos kontekste ir jo socialinį poveikį. Visuomenės socialinės transformacijos tyrimai per viešojo meno (apimančio ir žemės meną) prizmę yra sritis, kuriai pastaraisiais dešimtmečiais skiriama vis daugiau dėmesio tiek akademiniam, tiek praktiniam kontekste. Sutrikusios ekologinės pusiausvyros, globalios aplinkosaugos iššūkiai ir kitos šiuolaikinių visuomenių problemos kelia poreikį formuoti demokratinius bei tvarius gyvenimo būdus, skatina refleksiją kūrybinėje ir mokslinėje erdvėje.

Vykdomame tyrime siekiama atskleisti, kokia yra viešų meno kūrinių (tarp jų ir žemės meno kūrinių) įtaka visuomenei; individų, grupių ir bendruomenių identitetui ir atminčiai; vietos istorijai; kaip tai veikia dialogą tarp skirtingų socialinių grupių; kokios yra sąsajos su tam tikru gyvenimo būdu (pvz., ekologiška mąstysena). Tiriama, kaip viešojo meno kūriniai paveikia visuomenės nuomonę, formuoja santykį su aplinka, su bendruomene ir prisideda prie šiuolaikinio sociokultūrinio identiteto, žmonių pasaulėžiūros, elgesio, vertybių formavimo ir visuomenės demokratinės transformacijos.

Žemės menas pranešime apibrėžiamas kaip (angl. *Land Art*), postmodernistinės dailės kryptis; kūriniai, sukurti performuojant natūralaus reljefo plotus. Pagal menininko projektą kasami grioviai, karjerai, pilami pylimai, kauburiai, kita. Žemės menas paremtas idėja, kad kiekvienas žmogaus veiklos pėdsakas gamtoje išreiškia žmogaus ir gamtos santykį ir gali būti traktuojamas kaip meninė kūryba. (Žemės menas. Visuotinė lietuvių enciklopedija. (n.d.). <https://www.vle.lt/straipsnis/zemes-menas/>)

Viešasis menas apibrėžiamas kaip išreiškiantis bendruomenės vertybes, gerinantis aplinką, didinantis sąmoningumą ar leidžiantis suabejoti esamomis prielaidomis, įrengtas viešose vietose, skirtas visiems, atstovaujantis kolektyvinei bendruomenei meno kūrinys kaip menininko atsakas į mūsų laiką ir vietą kartu su mūsų pačių suvokimu, kas mes esame. (What is public art? Association for Public Art (2024a, June 22). <https://www.associationforpublicart.org/what-is-public-art/>)

3.3. Globalių rizikų konstravimas ir valdymas

Globalių rizikų ir diskursų raiška Lotynų Amerikos regione

Vigilija Žiūraitė (Vytauto didžiojo universitetas)

Mindaugas Norkevičius (Vytauto didžiojo universitetas)

Globalizacija teikia ne tik ekonominių ir kultūrinių galimybių, bet ir kelia naujų rizikų, kurios ypač ryškiai atsiskleidžia Lotynų Amerikoje. Šis regionas susiduria su įvairiais globaliais iššūkiais – nuo klimato kaitos iki socialinės nelygybės ir politinio nestabilumo. Tai kelia klausimą, kaip šie globalūs rizikos veiksniai atsispindi viešajame diskurse ir kokios yra jų vietinės pasekmės. Viena iš svarbiausių globalių rizikų Lotynų Amerikoje yra klimato kaita. Regionas, turintis didelę biologinę įvairovę, yra ypač jautrus aplinkos pokyčiams, o pastarieji dažnai daro didelę įtaką tiek ekonomikai, tiek socialinei gerovei. Kita reikšminga tema yra socialinė nelygybė, kuri Lotynų Amerikoje tebėra viena didžiausių pasaulyje. Globalūs ekonominiai modeliai, tokie kaip neoliberalizmas, čia dažnai sukėlė nelygybės didėjimą. Šios politikos priemonės, orientuotos į laisvąją rinką ir privatizaciją, turėjo skirtingą poveikį įvairioms regiono šalims. Politinis nestabilumas taip pat yra reikšminga problema, kurią stiprina globalios rizikos. Užsienio įsikišimai, prekyba narkotikais ir korupcija yra globaliai susijusios problemos, kurios ypač veikia tokias šalis kaip Venesuela ir Meksika. Lotynų Amerikos regionas yra globalių rizikų sankirtoje. Aplinkosauga, socialinė nelygybė ir politinis nestabilumas yra pagrindinės problemos, kurios čia susipina su globaliais diskursais. Nors vietos vyriausybės ir visuomenės bando rasti savus sprendimus, globalūs procesai ir spaudimas dažnai lemia, kaip šios problemos yra suvokiamos ir sprendžiamos. Tyrimu siekiama apibrėžti pagrindines globalias rizikas, kurios veikia Lotynų Amerikos regioną, ir įvertinti jų tarpusavio sąsajas. Tyrimo rezultatai padės geriau suprasti, kaip globalios rizikos pasireiškia Lotynų Amerikos regione ir kokie yra pagrindiniai veiksniai, formuojantys regiono atsaką į šias rizikas. Tyrimas leis identifikuoti pagrindines tendencijas ir iššūkius, su kuriais susiduria regionas, ir pateikti rekomendacijas, kaip veiksmingiau valdyti globalias rizikas.

Erdvinio atsparumo teorinių priėgų naudojimo struktūra ir dinamika rizikos ir krizių tyrimuose: scientometrinių analizė

Audronė Telešienė (Kauno technologijos universitetas)

Aistė Balžekienė (Kauno technologijos universitetas)

Šiame pranešime analizuojamas erdvinio atsparumo teorinių priėgų naudojimas rizikos ir krizių tyrimuose. Erdvė yra svarbi dimensija siekiant suprasti persidengiančių rizikų keliamas problemas. Socialinių sistemų jautrumas persidengiančioms rizikoms bei šių sistemų atsparumo potencialas varijuoja priklausomai nuo geografinės padėties ir jos erdviųjų savybių. Terminas „erdvinis atsparumas“ moksliniuose tyrimuose vartojamas siekiant apibūdinti socialinių ir erdviųjų aspektų tarpusavio ryšį. Rizikos ir krizių tyrimų požiūriu erdvinis atsparumas yra svarbus, nes padeda suprasti, kaip išlaikyti sistemos funkcionalumą ir tvarumą susidūrus su rizika ar krizėmis, kurios sukelia erdviinius pokyčius. Yra gana daug mokslinių tyrimų, naudojančių erdvinio atsparumo terminą, tačiau trūksta darbų, kurie sistemiškai apžvelgtų sukauptą mokslinį žinojimą šiame tyrimų lauke. Todėl mes taikome sisteminės literatūros apžvalgos ir scientometrinių analizės metodus siekdami ištirti akademines publikacijas iš *Web of Science* ir *Scopus* duomenų bazių. Atlikdami tyrimą laikomės PRISMA-P standartų. Duomenims apdoroti ir analizei naudojama CiteSpace 6.3.R1 programinė įranga.

Šios analizės rezultatai leidžia nustatyti dominuojančias erdvinio atsparumo tyrimų temas, įtakingiausias publikacijas, temų raidą laike. Preliminarūs rezultatai rodo, kad akademinė sritis plėtojama keliose pagrindinių temų grupėse: kaimo plėtra, bendruomenių atsparumas, teritorinio atsparumo pajėgumai, teritorijų planavimas, ekologinis saugumas, atkūrimas ir regioninis planavimas. Analizė taip pat leido preliminariai identifikuoti keturias pagrindines tyrimų lauko raidos stadijas: ankstyvąjį erdvinio atsparumo priėgų diegimo rizikos ir krizių tyrimuose, augančio susidomėjimo ir reikšmingų pasiekimų, sparčios pažangos ir didelio poveikio bei teorinio nuovargio ir nuosmukio laikotarpius.

Rezultatai leidžia suprasti, kaip plėtojamos mokslinės idėjos, susijusios su erdviu atsparumu rizikos ir krizių tyrimų srityje, nustatyti dabartines tendencijas ir žinių spragas.

Pranešimas parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Visuomenės pažeidžiamumo ir atsparumo krizėms socioerdviniai veiksniai ir bendruomenių reagavimo į krizes potencialo stiprinimas (SERENITY)“ (Sutarties Nr. S-VIS-23-21).

Ar geopolitinės grėsmės keičia Lietuvos gyventojų saugumo suvokimą?

Eglė Vileikienė (Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija)

Pastaraisiais metais geopolitinių grėsmių intensyvėjimas Europoje reikšmingai pakeitė tarptautinio saugumo dinamiką, sukeldamas naujų iššūkių valstybių nacionaliniam saugumui. Lietuva, kaip ir kitos Baltijos šalys, tiesiogiai patiria šių geopolitinių pokyčių poveikį. Šiame pranešime analizuojama, kaip geopolitiniai įvykiai, medijų įtaka ir socialiniai veiksniai formuoja subjektyvų saugumo suvokimą. Remiantis 2006–2023 m. longitudinalių apklausų duomenimis, diskutuojama, kaip Lietuvos gyventojai vertina savo asmeninį ir nacionalinį saugumą bei kaip Rusijos karinė agresija prieš Ukrainą paveikė visuomenės saugumo suvokimą šalyje.

Spatial Social Vulnerability Mapping: A Case Study of Lithuania

Paulina Budrytė (Kaunas University of Technology)

Social vulnerability refers to the ability of communities to respond to and adapt to environmental, economic, and social stresses. These stresses are often intensified by spatial inequalities, technological threats, or geopolitical tensions. In Lithuania, the spatial distribution of social vulnerability is shaped by a combination of historical, economic, and demographic factors, which manifest differently across cities and regions. The research utilises spatial social vulnerability mapping to analyse and visualise such disparities. Socio-demographic and economic indicators are used to examine patterns of spatial social vulnerabilities. Prior researchers had proposed multiple methodologies, which widely vary in their complexity and abstraction level, to calculate social vulnerability. Here, we have applied the most widely accepted approaches, allowing for the comparison and validation of results. By integrating geographic information systems and social vulnerability results, the research provides an overview of Lithuania from the perspective of spatial social vulnerability to specific environmental threats, such as floods. The spatial mapping of social vulnerability to environmental risks offers valuable insights for policymakers and urban planners. These findings provide hints for the further development of society, technologies, infrastructure, etc. The results also support the need to address social and spatial inequalities and strengthen community resilience in Lithuania.

Klimato kaitos keliamų pavojų visuomenės sveikatai valdymo Lietuvoje vertinimas

Rima Prosevičiūtė (Kauno technologijos universitetas)

Žmogaus sukelta klimato kaita kelia didžiausią grėsmę visuomenės sveikatai visame pasaulyje, todėl reikia imtis skubių veiksmų ir veiksmingo rizikos valdymo. Iki šiol yra atlikta daug tyrimų apie klimato kaitos poveikį, tačiau tik nedidelė dalis nagrinėja pavojus ir jų valdymą visuomenės sveikatai, tačiau trūksta supratimo, kaip ši rizika valdoma, ypač Šiaurės Europoje. Šis pranešimas paremtas atliktu tyrimu ir orientuotas į Lietuvą, nagrinėjantis klausimą – kaip valdomos klimato kaitos grėsmės visuomenės sveikatai. Keliami keturi uždaviniai: klimato kaitos sukeltos rizikos visuomenės sveikatai valdymo konceptualizavimas; sisteminga klimato kaitos keliamų pavojų visuomenės sveikatai Lietuvoje apžvalga; klimato kaitos keliamų pavojų visuomenės sveikatai valdymo Lietuvoje vertinimo metodikos kūrimas; empirinė analizė ir vertinimas, kaip Lietuvoje valdoma klimato kaitos keliamą riziką visuomenės sveikatai. Teorinėje dalyje konceptualizuojamas valdymas ir rizika sveikatai, sukuriamas konceptualus modelis, kuris yra empirinės analizės pagrindas. Metodologiškai detalizuoti duomenų šaltiniai ir analizės procesai. Empirinė analizė įvertina valdymą per rizikos valdymo sistemą ir teisinių dokumentų analizę. Išvados atskleidžia neatidėliotinus pavojus sveikatai Lietuvoje dėl klimato kaitos, pabrėžia pasaulinį problemos pobūdį ir integruotos tarptautinės politikos poreikį. Jame nustatyta, kad nors Lietuva tobulino savo planus ir strategijas, reikia nuolat tobulinti rizikos valdymą ir vyriausybinėms agentūroms bei suinteresuotosioms šalims taikyti holistinį požiūrį. Nagrinėjant valdymo mechanizmus bei esamą vidaus ir tarptautinę politiką, daromos išvados apie esamą rizikos valdymo ir pasirengimo būklę Lietuvoje bei pateikiamos rekomendacijos atitinkamoms valdžios institucijoms tobulinti strategijas sprendžiant klimato kaitos keliamus pavojus visuomenės sveikatai.

Grožinės literatūros skaitymo įprasminimas globalių krizių laikotarpiu

Daiva Janavičienė (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Grožinės literatūros skaitymo įprasminimo tyrimus aktualizuoja išgyventas ir išgyvenamas nerimas, nulemtas pastarųjų metų dviejų viena kitą perdengiančių krizių (COVID-19 pandemija ir Rusijos agresija prieš Ukrainą). Visuomenės sveikatos specialistai ir psichologai pripažįsta, kad grožinės literatūros skaitymas yra paprastas ir lengvai prieinamas būdas, padedantis įveikti per krizes išgyvenamą nerimą. Tad pranešimo tikslas yra dvejopas. Pirmas – atskleisti grožinės literatūros prasmingumo teorinę sampratą pasitelkiant neuromokslininko Stanislaso Dehaenės sukurtą sąmonės turinio teoriją (S. Dehaene „Reading in the Brain“, 2010) ir edukologijos, psichologijos bei kitų sričių mokslininkų tyrimus, skirtus plataus spektro skaitymui analizuoti. Jie pabrėžia, kad nūdienos pasaulyje skaitymas laisvalaikio susiduria su globalia elektroninių medijų konkurencija. Įrodyta, kad pasyvus elektroninių medijų turinio suvokimas neprilygsta grožinės literatūros skaitymui, kuris ypač svarbus emociniam asmenybės vystymuisi (žr., pavyzdžiui, A. Chambers, Skaitymo aplinka, 2010).

Lietuvoje gyventojų skaitymo paskutinių dešimties metų įpročių tyrimai rodo mažėjantį skaitymo mastą visose amžiaus grupėse (bene pagrindinė priežastis – minėtoji globali elektroninių medijų konkurencija). Šio pranešimo antras tikslas ir yra empiriškai ištirti Lietuvos suaugusiųjų grožinės literatūros skaitymo įprasminimo, visų pirma globalių krizių laikotarpiu, patirtis tam, kad jomis būtų pasinaudota išgyvenant galimas ateities krizes. Tad antroje pranešimo dalyje bus pristatomas 2024 m. pranešimo autorės atliktas kokybinis tyrimas. Juo siekta atskleisti esamą skaitytojų suvokimą apie grožinės literatūros (GL) skaitymo prasmingumą, skaitymui svarbias charakteristikas bei skaitymo ypatybes globalių krizių metu. Atliekant tyrimą buvo paimta dvidešimt vienas interviu, visi informantai – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos skaitytojai. Tyrimo rezultatai rodo, kad globalių krizių pradžioje vyrauja tekstų socialinėse medijose skaitymas, tačiau kriziniams laikotarpiams užsitęsęs grįžtama prie anksčiau susiformavusių GL skaitymo įpročių, kurie padeda įveikti nerimą. Tyrimas taip pat atskleidė, kad skaitymo įprasminimas dauguma atvejų grindžiamas savišvietos galimybėmis, nes: 1) skaitydami galime įgyti naują pažinimą, turime galimybes išplėtoti mintį, praplėsti pasaulėvaizdį; 2) skaitydami GL daugiau sužinome ir apie tai bendraujame su kitais; 3) skaitymas suteikia progą apmąstyti egzistencinius klausimus, prisiliesti prie svarbių bendražmogiškų tiesų, problemų; 4) GL skaitymas praplečia ir gilina žodyną; 5) GL yra ne tik savęs pažinimo priemonė, bet ir saviugdos metodas.

3.4. Lietuvos moterų patirtys ir feminizmo ištakos pereinamuoju laikotarpiu (1991–2004)

Lietuviškojo feminizmo balansavimas tarp progresyvių ir konservatyvių vertybių dešimtajame dešimtmetyje: M. Gimbutienės idėjų recepcijos atvejis

Rasa Navickaitė (Vilniaus universitetas)

Šiame pranešime pristatysiu įžvalgas iš istorinio tyrimo apie dešimtojo dešimtmečio moterų judėjimus ir feminizmo formavimąsi Lietuvoje. Apžvelgsiu du naratyvus, formavusius ne tik postsocialistinės transformacijos, bet ir jos poveikio lyčių vaidmenims supratimą, bei kaip šie naratyvai reikėsi besiformuojančiame moterų judėjimo diskurse. Pirmąjį naratyvą sąlygiškai vadinu „perėjimo“, dėl jo iškeliamų į Vakarus nukreiptos modernizacijos ir socialinio progreso vertybių, antrąjį – „sugrįžimo“, mat jame labiausiai pabrėžiama tautinių vertybių atgavimo ir puoselėjimo svarba. Apžvelgusi dešimtojo dešimtmečio lietuviškojo feminizmo panoramą, parodysiu, kaip moterų teisių aktyvistės išsikovojo sau erdvę kalbėti apie lyčių lygybę, nepaisant konservatyvios tradicionalistinės lyčių ideologijos vyravimo. Galiausiai susitelksiu ties Marijos Gimbutienės idėjų recepcija lietuviškajame feminizme. Teigsiu, kad Gimbutienės mintys apie baltų priešistorę, pagoniškosios Lietuvos praeities idealizavimas ir moteriškojo „prado“ aukštinimas buvo puikus retorinis įrankis įvairiausių pakraipų moterų judėjimams dešimtajame dešimtmetyje. Dėl savo daugiaprasmiškumo ir lankstumo Gimbutienės idėja apie priešistorinę matristinę baltų kultūrą leidosi panaudojamos tiek progresyvios, tiek tautinės moterų politikos tikslams.

Lietuvių kalbos perdavimas diasporoje – nematoma ir neįvertinta pilietinė funkcija

Eglė Kačkutė (Vilniaus universitetas)

Migracija – svarbus pereinamojo laikotarpio reiškinys Lietuvoje. Paskutinė didžioji emigracijos banga Lietuvoje prasidėjo po 1990 m., atkūrus nepriklausomybę, ir suintensyvėjo 2004 m., Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą (<https://mapijoziai.lt/emigracija-lietuvoje-1990-2019-m/>). Migracijos tyrimų kontekste motinos migrantės neseniai apibrėžtos kaip atskira migrančių grupė (Gedalof 2009, 2011; Erel 2011; Reyes 2021) dėl motinoms keliamų ypatingų socialinių ir kultūrinių reikalavimų. Ypatingo dėmesio migrantėms motinoms reikia todėl, kad simboliškai jos siejamos su „motinos kalba“, kultūra ir jos perdavimu, taip pat laikomos labiau atsakingos už vaikų auginimą ir socializavimą nei tėvai. Lietuviškame tautiniame naratyve motinoms suteiktas išskirtinis vaidmuo vaikams perduodant lietuvių kalbą ir nacionalines vertybes (Leinartė 20216; Sruoginis 2022; Ramonienė and Ramonaitė 2023). Pereinamuoju laikotarpiu iš Lietuvos išvykusios ir užsienyje vaikų susilaukusios lietuvės susidūrė su stipriu nacionaliniu lūkesčiu perduoti lietuvių kalbą savo vaikams. Remiantis feministine motinystės teorija, šio pranešimo tikslas – pažvelgti į šią lietuvių emigrančių grupę kaip į svarbią pilietinę funkciją atliekančių lietuvių diasporoje kategoriją.

Lietuviškojo feminizmo istorija: tarp „moterų klausimo“ ir lyčių lygybės

Jorūnė Linkevičiūtė (Kembridžo universitetas)

Devyniasdešimtųjų Lietuvoje įvykusius politinius, socialinius bei ekonominius pokyčius sekė nauji diskursai apie moterų vaidmenį visuomenėje, pakeitę sovietinį moterų emancipacijos modelį liberaliuoju lygybės modeliu. Sovietinį „moterų klausimą“ pakeitė lyčių (ne) lygybės bei lyčių aspekto integravimo diskursai, o sovietmečiu buržuazine ideologija laikytas feminizmas imtas siūlyti kaip moterų emancipacijos sinonimas. Ir vis dėlto nei Lietuvos akademinėje bendruomenėje, nei viešojoje erdvėje ši diskursinė režimų kaita nėra plačiai aptariama ar netgi traktuojama kaip tokia. Vyrauja požiūris, jog feministiniai diskursai į Lietuvą atėjo tarsi savaime, drauge su besikuriančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis bei moterų studijų centrais, o lietuviškojo feminizmo istorija apsiriboja Lietuvos gretinimu bei lyginimu su Vakaruose vykusiais procesais (pavyzdžiui, amerikietiška feminizmo „bangų“ chronologija). Atsispirdama nuo devyniasdešimtųjų pereinamojo laikotarpio, šiame pranešime apžvelgsiu kaip konstruojama lietuviškojo feminizmo istorija, kokią įtaką šiam konstruktui turi nuo Šaltojo karo gajai Rytų ir Vakarų priešprieša bei kokie galėtų būti alternatyvūs lietuviškojo feminizmo istorijos pasakojimai. Remdamasi pavyzdžiais iš vykusių feministinių akcijų bei iniciatyvų pereinamuoju laikotarpiu, bandysiu pagrįsti teiginį, jog feministės Lietuvoje aktyviai prisidėjo ir kūrė savitus, lokalius feministinius diskursus, kurie papildė, keitė ar netgi prieštaravo vyravusioms vakarietiškojo feminizmo normoms.

Feministinės lokalizacijos klausimai pirmosios kartos feminizme Lietuvoje: Vakarų teorijų adaptavimas posovietiniame kontekste

Gražina Bielousova (Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; Vytauto Didžiojo universitetas)

Šiame pranešime nagrinėjama pirmosios kartos feminizmo raida Lietuvoje po Sovietų Sąjungos žlugimo, akcentuojant feministinės lokalizacijos procesą, kurio metu globalios teorijos buvo adaptuotos specifiniame posovietiniame socioekonominiame ir politiniame kontekste. Feministinės lokalizacijos teorija, grindžiama tokių autorių kaip Chandra Talpade Mohanty (2003) ir Lila Abu-Lughod (2002) darbais, pabrėžia būtinybę permąstyti, kaip feministinės idėjos įgauna naują prasmę, kai jos pritaikomos vietinėms realijoms. Nors Lietuvos moterys susidūrė su panašiais iššūkiais kaip ir jų Vakarų kolegės – diskriminacija darbo rinkoje, smurtas šeimoje ir teisinės apsaugos stoka – posovietinis kontekstas, kuriame oficialiai egzistavo lyčių lygybė, kėlė unikalių iššūkių feministinių idėjų lokalizacijai.

Pasitelkiant Chandra Talpade Mohanty kritiką dėl Vakarų feministinės minties universalizavimo bei Gayatri Chakravorty Spivak (1988) idėjas apie vietos balsų išklausymo svarbą, pranešime nagrinėjama, kaip Lietuvos pirmosios kartos feministės, save tapatinančios su kairiąja feministine ideologija, bandė adaptuoti Vakarų feminizmo teorijas, susiedamos jas su klasinės nelygybės, smurto nebaudžiamumo ir socialinės teisybės klausimais.

Nors oficialiai moterys Sovietų Lietuvoje turėjo lygias teises, viešasis diskursas neigė feminizmo poreikį, ignoruodamas tokias realijas kaip patriarchalios nuostatos, socioekonominė nelygybė ir klasiniai skirtumai, kurie po Sovietų Sąjungos žlugimo itin stipriai paveikė moteris. Remiantis feministinės lokalizacijos samprata, šiame pranešime siekiama atskleisti, kaip globalios feminizmo teorijos buvo pertvarkytos, atsižvelgiant į vietos struktūrinius nelygybės mechanizmus, kaip teigia Mohanty (2003) ir Grewal bei Kaplan (1994).

Pranešimas remiasi etnografiniais interviu su pirmosios kartos feministėmis, kurios savo veikloje jungė klasinės kovos ir lyčių lygybės klausimus. Šie interviu atskleidžia jų pastangas formuoti feministinį diskursą, pritaikant globalias teorijas Lietuvos moterų patirčiai, kurią ženklino ne tik lyčių nelygybė, bet ir socioekonominė marginalizacija, kaip pažymi Connell (2007) savo darbe apie „Pietų teoriją“.

3.5. Nauji darbo ir profesijų sociologijos tyrimai

Darbas su mirusiaisiais: morgo darbuotojų atvejis

Kamilė Baltrušaitytė (Vilniaus universitetas)

Milda Pivoriūtė (Vilniaus universitetas)

Negyvas kūnas ir „sunkios“ nepažįstamų žmonių – mirusiojo artimųjų – emocijos yra kasdienis kai kurių „mirties industrijos“ darbuotojų fonas. Be to, dalis šio sektoriaus darbuotojų, ypač tie, kurie tiesiogiai dirba su negyvu kūnu, patiria stigmatizaciją dėl „purvino darbo“ pobūdžio (nepaisant to, kad anksčiau ar vėliau tokių paslaugų prireikia daugeliui mūsų). Remiantis Anthony Giddensu (Giddens 2000), modernioms visuomenėms būdinga patyrimo sekvestracija, kai kasdienį žmonių gyvenimą stengiamasi atriboti nuo patirčių, galinčių sukelti nerimą, nepatogumą, egzistencinius ramybę drumsčiančius klausimus – ypač nuo tokių patirčių, kurios susijusios su liga, beprotybe, nusikalstamumu, seksualumu ir mirtimi. Dažnam mūsų dienų ekonomiškai pažengusių šalių didmiesčių gyventojui mirusio artimono kūno skrodimo stebėjimas arba savarankiškas paruošimas laidotuvėms atrodo sunkiai įsivaizduojamas, baugus procesas – esame įpratę kūną matyti reprezentatyvų, jau paruoštą „pasirodymui“. Šią užduotį patikime šios srities ekspertams, kurie ją atlieka nuo visuomenės akių izoliuotose specialiose įstaigose. Kaip atrodo šiose įstaigose dirbančių žmonių profesinis gyvenimas? Kodėl žmonės pasirenka tokį darbą? Koks jų požiūris į atliekamą veiklą? Ar jie tikrai patiria diskriminaciją? Su kokiais iššūkiais susiduria? Kaip artimieji reaguoja į jų darbo pobūdį? Ar kyla įtampų santykiyje su žmonėmis už darbo ribų? Lietuvos moksliniame diskurse mirties sektorius itin mažai tyrinėtas reiškinys. Daugiausiai dėmesio skiriama pačiam mirties reiškiniui, bet ne mirties sektoriuje dirbantiems asmenims bei jų subjektyvioms perspektyvoms.

Pranešime bus pristatyti 2024 m. atlikto kokybinio Lietuvos morgų darbuotojų, kurie tiesiogiai dirba su negyvais kūnais, tyrimo rezultatai. Septyni pusiau struktūruoti kokybiniai interviu su teismo medicinos ekspertais ir tanatopraktikais (balzamuotojais) leido pažvelgti į morgo darbuotojų profesinės veiklos kasdienybės „užkulsius“, atskleisti jų požiūrį į savo darbą. Pranešime bus aptariamose pagrindinės tyrimo dalyvių pasakojimuose išryškėjusios temos: darbo pasirinkimo motyvai, patinkantys bei nemėgstami darbo aspektai, patiriama stigmatizacija bei taikomos stigmos įveikimo, gynybinės taktikos, fizinės bei psichologinės sveikatos rizikos veiksniai, humoro vaidmuo, šeimos požiūris į jų atliekamą veiklą, galima darbo įtaka asmeninėms nuostatoms, pavyzdžiui, apie mirtį.

Kartų skaitmeninė atskirtis darbo rinkoje: giluminė analizė

Sarmitė Mikulionienė (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Julija Moskvina (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Vieni tyrimai patvirtina, kad yra esminis skaitmeninis atotrūkis tarp kartų, kiti, priešingai, – argumentuoja, kad jis gali būti ne toks ryškus, kaip paprastai manoma. O kaip yra šiuolaikinėje darbo rinkoje, kur skaitmeninis raštingumas darbuotojui yra tapęs vienu iš bazinių reikalavimų? Šiuo tyrimu keliamo klausimą: kokie yra kartų skaitmeninės atskirties darbo rinkoje bruožai ir kokiais lygiais jie reiškiasi? Tyrimo tikslas – atskleisti, ar darbo vietoje egzistuoja skaitmeninis atotrūkis tarp kartų, taikant modifikuotą Scheerder et al. (2017) trijų lygių skaitmeninės atskirties schemą: 1) technologijų taikymas darbui, 2) darbuotojo skaitmeninių įgūdžių naudojimas ir 3) technologijų naudojimo rezultatai darbuotojui. Taikant aprašomuosius statistinės analizės metodus, analizuojami Europos įgūdžių ir darbo vietų tyrimo (CEDEFOP, 2021) antrosios bangos duomenys (N = 46 213), apimantys ES 27 valstybes, Norvegiją bei Islandiją. Antrosios Europos įgūdžių ir darbo apklausos anonimizuoti mikroduomenys priklauso CEDEFOP ir yra atkuriami su jų leidimu.

Tyrimo rezultatai leido patvirtinti, jog pirmojo lygmens skaitmeninė atskirtis tarp kartų egzistuoja: jaunesnių kartų darbuotojai dažniau nei vyresnieji darbo užduotims atlikti naudoja kompiuterinius įrenginius (kompiuterius, planšetinius kompiuterius, išmaniuosius telefonus ir pan.). Atotrūkis tarp kartų dar didesnis kalbant apie darbą su kompiuterizuotomis mašinomis. Antrojo lygmens skaitmeninė atskirtis tarp kartų pasitvirtino iš dalies. Bazinių skaitmeninių įgūdžių (tokių kaip naršymas internete, susirašinėjimas el. paštu) naudojimas darbe nesiskiria tarp kartų, tačiau pažangius įgūdžius, tokius kaip programavimą ir duomenų bazių valdymą, jaunesnės kartos naudoja dažniau nei vyresnės. Trečiąją kartų skaitmeninės atskirties lygmenį galėjome atskleisti tik fragmentiškai ir užčiuopėme prieštarigus skirtingų kartų darbuotojų skaitmeninių technologijų naudojimo rezultatus (vertinant jų pasitenkinimą darbu ir darbo saugumo suvokimą), kurie galimai buvo paveikti COVID-19 pandemijos valdymo priemonių.

Kartų kaita ir integracijos pokyčių skirtumai Lietuvoje

Laima Okunevičiūtė-Neveauskienė (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Arūnas Pocius (Lietuvos socialinių mokslų centras)

Skirtingos gyventojų kartos mūsų šalyje turi nevienodas integracijos į darbo rinką galimybes. Statistiniai duomenys rodo, kad jaunų žmonių galimybės greitai prisitaikyti ir užimti laisvas darbo vietas nemažėja. Viena vertus, žemą kvalifikaciją turintiems jauniems žmonėms būdinga didesnė nedarbo ir ekonominio neaktyvumo rizika. Nustatyta, kad 18–24 metų amžiaus bedarbiai dar 2019 m. ES dažniausiai buvo abiturientais, kurie daugiausiai turėjo žemesnės pakopos vidurinę išsilavinimą ir neketino toliau studijuoti ar mokytis. COVID-19 pandemijos metu jauni žmonės ES patyrė sunkesnę ir ilgiau trunkantį neigiamą pandemijos poveikį, kuris kelia grėsmę jų socialinei ir ekonominei integracijai, Konle-Seidl (2020). Pastarosios problemos ir pasibaigus pandemijos krizei bei vėlesniu laikotarpiu buvo būdingos ir Lietuvos jaunimui.

Kita vertus, numatoma, kad dėl progresuojančio demografinio gyventojų senėjimo Lietuvoje turėtų toliau mažėti darbo išteklių skaičius ir dar labiau išaugti pagyvenusių žmonių lyginamoji dalis darbo rinkoje. Jų vaidmuo senstančios Lietuvos socialiniame ir ekonominiame gyvenime neabejotinai didėja. Nuolat vykstanti kartų kaita lemia skirtingų gyventojų grupių integracijos nuostatų skirtumus, kuriuos dar labiau išryškina gerokai paspartėję technologiniai pokyčiai. Šiame pranešime siekiama trumpai apžvelgti atskirų šalies gyventojų grupių (išskiriant jaunimą) integracijos pokyčių skirtumus, atsižvelgiant į šalies ekonominės ir socialinės raidos pasikeitimus. Pranešime galimi keletas požiūrių į stebimus pasikeitimus. Vienas statistinis – kuriame stebimi pasikeitimai siejami su bendromis formaliomis socialinių ekonominių pokyčių tendencijomis Lietuvoje. Kitas stebimų pasikeitimų vertinimas – itin glaudžiai susijęs su sociologiniu požiūriu, kuris atspindi skirtingų gyventojų grupių integracinių nuostatų bei elgsenos skirtumus.

Etiškas didžiųjų kalbos modelių pritaikymas socialinio darbo praktikoje

Artūras Sas (Vilniaus universitetas)

Miroslavas Seniutis (Vilniaus universitetas)

Valentas Gružas (Vilniaus universitetas)

Pristatomo tyrimo tikslas ir metodas. Pranešime pristatomi preliminarūs sisteminės literatūros apžvalgos rezultatai, analizuojant didžiųjų kalbos modelių (DKM, angl., *large language models*, LLM) taikymą ir plėtrą socialinių paslaugų sektoriuje, siekiant įvertinti jų poveikį profesinei praktikai skirtinguose paslaugų teikimo etapuose. Tyrimo metu buvo sistemingai peržiūrėti 1 325 šaltiniai iš trijų pagrindinių akademinių duomenų bazių: *Web of Science* (WoS), *SCOPUS* ir *EBSCO*. Po kruopštaus rankinio atrankos proceso, buvo atrinkti ir įvertinti 97 šaltiniai, iš kurių 34 buvo įtraukti į galutinę analizę.

Pagrindinės tyrimo išvalgos. Naudojant PICOC modelį (Populiacija, Intervencija, Palyginimas, Rezultatas, Kontekstas), apžvalga buvo orientuota į socialinius darbuotojus ir kitus pagalbos specialistus, dalyvaujančius teikiant socialines paslaugas. Analizuojama jų patirtis su DKM pagrindu veikiančiais įrankiais, tokiais kaip pokalbių robotai (angl. *chatbot*) ir virtualūs asistentai. Pranešime pristatoma ta analizės rezultatų dalis, kuri atsako į klausimą, kokios yra DKM taikymo socialinių paslaugų srityje galimybės ir rizikos, ypač atsižvelgiant į DKM poveikį socialinių darbuotojų profesinėms žinioms, įgūdžiams, vertybėms, jų kasdienėms darbo užduotims, kurias socialiniai darbuotojai atlieka skirtinguose socialinių paslaugų proceso etapuose ir organizaciniuose kontekstuose. Išsamiau aptariami etiniai dirbtinio intelekto vystymo ir taikymo principai, suformuluoti pagrindiniuose tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose, reguliuojančiuose dirbtinio intelekto sistemų valdymą.

Lytinės diskriminacijos patirtys Lietuvos medicinos rezidentūroje: kokybinio tyrimo 2021–2024 metų rezultatų aptarimas

Agota Vaitkienė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

2020 metais Lietuvos žiniasklaidoje aptartas teismo procesas, kuomet LSMU rezidentūrą baigusi neurochirurgė apskundė buvusius vadovus dėl patirtos lytinės diskriminacijos ir seksualinio priekabiavimo. Apie lytinę diskriminaciją bei seksualinį priekabiavimą medicinos sektoriuje rašoma ir Vakarų mokslinėje literatūroje (Tameling et al., 2023; Najjar et al., 2022; Ono et al., 2020; Nora et al., 2002) – tai kiekybiniai tyrimai nustatant tendenciją, kaip dažnai lytinė diskriminacija respondentų yra patirta.

Atliekant 2021–2025 m. kokybinį tyrimą apie medicinos rezidentūrą Lietuvoje apibrėžiančius faktorius viena iš išryškėjusių aktualių temų buvo lytinės diskriminacijos patyrimas rezidentūroje ir gydymo įstaigose. Pusiaus struktūruoto interviu metu (14 su medicinos rezidentais, 2 su gydytojais specialistais) aptarti motyvacijos šaltiniai studijuoti mediciną, medicinos studijų, rezidentūros ir darbo liginėse patirtys, bendra pozicija dėl sveikatos politikos Lietuvoje. Anot respondentų, takoskyra tarp lyčių atsiranda jau medicinos studijų metu dar iki būsimos rezidentūros pasirinkimo. Vėliau ši takoskyra patiriama respondentų, tiek vyrų, tiek moterų, jau gydymo įstaigose ir integruojama vertinant kolegų elgesį.

Analizuojant temiška pusiau struktūruotus interviu, siekiama nustatyti, kaip lytinė diskriminacija patiriama ir kodėl ji egzistuoja. Tyrimo metu implikuojama, kad seksualinis priekabiavimas yra viena iš egzistuojančios lytinės diskriminacijos pasekmių. Nagrinėta, kokios išankstinės nuostatos apie lytis dominuoja respondentų patyrimo ir galimai paveikė jų pačių elgesį renkantis terapinę arba chirurginę rezidentūros kryptį.

Moterų darbas pagyvenusių žmonių globos sektoriuje: profesinis pasirinkimas ar visuomenės primestas vaidmuo?

Jolita Junevičienė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Laimutė Žalimienė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas)

Socialinių, demografinių ir ekonominių iššūkių kontekste pagyvenusių žmonių globa su-
laukia vis daugiau tiek mokslininkų, tiek socialinės politikos formuotojų dėmesio. Vienas
aktualiausių klausimų – atotrūkis tarp sparčiai didėjančių globos poreikių ir darbo jėgos
ilgalaikės priežiūros sektoriuje apimčių. Ne paslaptis, kad tiek neformalus, tiek formalus glo-
bos paslaugų sektorius – tai veikla, kurioje dirba daugiausiai moterys. 2022 m. ES 27 šalyse
moterų, dirbančių žmonių sveikatos priežiūros ir socialinio darbo ekonominėje veikloje, da-
lis sudarė apie 79 proc. (Lietuvoje net apie 86 proc.). Įdomu tai, kad globos sektoriaus femi-
nizacija būdinga skirtingiems regionams ir šalims, nepriklausomai nuo jų pajamų lygio. Be
to, pastaraisiais dešimtmečiais globos sektoriuje vyksta struktūriniai pokyčiai, sukuriantys
naujas užimtumo galimybes ne tik moterims, bet ir vyrams, visuomenėje keičiasi požiūris
į tradicinius vyrų vaidmenis, tačiau vyrai darbuotojai globos sektoriuje (ypač pagyvenusių
žmonių globos) ir toliau sudaro mažumą. Taigi, šio pranešimo tikslas – atskleisti pagyvenu-
sių žmonių globos sektoriaus darbo jėgos feminizacijos prielaidas Lietuvoje. Viena iš analizės
metodologinių prieigų – lyčių vaidmenų teorija, aiškinanti, kaip visuomenės lūkesčiai ir nor-
mos formuoja ir veikia elgesį, požiūrį ir vaidmenis, susijusius su buvimu vyru ar moterimi.
Kita – profesinio pasirinkimo teorijos, aiškinančios, kaip asmenys priima sprendimus dėl
savo karjeros ar profesinio kelio, atsižvelgdami į įvairius asmeninius, socialinius ir aplinkos
veiksnius. Įgyvendinant pranešimo tikslą, bus pasitelkta mokslinės literatūros ir anksčiau
Lietuvoje atliktų empirinių tyrimų, apimančių darbo jėgos globos sektoriuje lyties aspektą,
apžvalga.

XVI Lietuvos sociologų draugijos konferencija
GLOBALŪS IŠŠŪKIAI IR ATEITIES VISUOMENĖS
Programa ir tezės

16th Conference of the Lithuanian Sociological Association
GLOBAL CHALLENGES AND FUTURE SOCIETIES
Program and Abstracts

Leidinio viršelis: *Linas Jakučionis, Milda Pivoriūtė, dirbtinis intelektas*
(*Adobe Illustrator teksto keitimo į vaizdą generatorius*)

Lietuvių kalbos redaktorė *Danutė Petrauskienė*

Maketuotoja *Vida Vaidakavičienė*

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete *knygnas.vu.lt*
Mokslo periodikos žurnalai *zurnalai.vu.lt*